

Pispala - Tahmela

Pispalan - Tahmelan alueen
rakennetun ympäristön inventointi
Loppuraportti

Mia Hinnerichsen
Pirkanmaan maakuntamuseo
2013

PISPALA - TAHMELA

Pispalan - Tahmelan alueen rakennetun ympäristön
inventointi 2008, 2009 ja 2012

Loppuraportti

Miia Hinnerichsen
Pirkanmaan maakuntamuseo
2013

Kannessa tukkilaisia työssään Pyhäjärven rannassa Rosenlewin punaisella tukkitiellä noin vuonna 1929.

© Vapriikin kuva-arkisto

Pispalan - Tahmelan alueen rakennetun ympäristön inventointi 2008, 2009 ja 2012

Loppuraportti 2013

OSA 1

Johdanto	1
Mitä on Pispala?.....	1
Pispala ja Tahmela kaupunkirakenteessa	2
Kaksiosaisen loppuraportin sisältö	3
1 Pispalan täydennysinventointi 2008, 2009 ja 2012.....	4
Täydennysinventoinnin lähtökohta ja tavoitteet.....	4
Rakennusinventoinnin toteutus.....	6
Täydentävät liiteaineistot.....	9
Inventoinnin vuorovaikutteisuus.....	10
Täydennysinventoinnin tuloksena syntyneet aineistot.....	11
2 Pispalan synty ja kehitys.....	15
Esihistoria	15
Historiallinen aika alkaa - Hyhkyn ja Pispalan kylät syntyvät.....	16
Agraarivaihe	18
Työväki saapuu alueelle	20
Rakentamisen huippukausi ja kaupunkiliitos	23
Ensimmäinen asemakaava ja sodan jälkeinen modernismi.....	25
Pispalan toinen asemakaavoitus	27
Peruskorjauskokeilu ja voimakkaan uudisrakentamisen kausi	27
3 ALUE - Pispalan rakennettu kulttuuriympäristö.....	31
Katutilat, näkymät ja kaupunkikuva	31
Pispalan kulttuurihistoriallisesti arvokkaat aluekokonaisuudet.....	36
Pispala I – 2008 inventoidun alueen kulttuurihistoriallisesti arvokkaat aluekokonaisuudet (arvoalueet).....	37
Pispala II – 2009 inventoidun alueen kulttuurihistoriallisesti arvokkaat aluekokonaisuudet (arvoalueet).....	42

Pispala III – 2012 inventoidun alueen kulttuurihistoriallisesti arvokkaat aluekokonaisuudet (arvoalueet)	53
4 KOHDE - Pispalalainen pihapiiri	62
Rakennukset ja niiden sijoittelu	62
Kasvillisuus, pihan pinnat ja rakenteet	63
5 RAKENNUS - Pispalan rakennustyypit ja rakennuskannan ikä	66
Kaupunkikuvalliset rakennustyypit ja tyypittelyn tarkoitus	66
Tilasto: kaupunkikuvallisten rakennustyypien yleisyys	80
Rakennuskannan ikä.....	81
Tilasto: Pispalan – Tahmelan rakennuskannan ikäjakauma.....	87
6 Pispalan rakennetun ympäristön arvottaminen	88
Arvottamisen tarkoitus.....	88
Arvokäsityksistä yleensä.....	89
Pispalan rakennetun ympäristön arvot	90
Kulttuurihistoriallinen arvoluokitus.....	97
Tilastot: Pispalan – Tahmelan kulttuurihistorialliset arvoluokat	100
Yleispiirteiset ja uudet yksityiskohtaiset toimenpidesuositukset.....	101
Lähteet ja kirjallisuus	108

Liitteet

LUETTELO 1 A: Pispalan - Tahmelan kulttuurihistoriallisesti arvokkaat aluekokonaisuudet (arvoalueet)	
LUETTELO 2 A: Pispala I - Inventoidut kohteet 2008	
LUETTELO 2 B: Pispala II - Inventoidut kohteet 2009	
LUETTELO 2 C: Pispala III - Inventoidut kohteet 2012	
LUETTELO 2 D: Pispala I - 2008 inventoinnin ulkopuolelle jätetyt kiinteistöt	
LUETTELO 2 E: Pispala II - 2009 inventoinnin ulkopuolelle jätetyt kiinteistöt	
LUETTELO 2 F: Pispala III - 2012 inventoinnin ulkopuolelle jätetyt kiinteistöt	
TILASTO 2 G: Inventoidut ja inventoinnin ulkopuolelle jätetyt kohteet, lukumäärät ja %-osuudet	
TILASTO 3 A: 1980-90-luvun rivi-, luhti- ja paritalot, lukumäärät ja %-osuudet	
KUVALIITE 3 B: Pispala III – Kaupunkikuvallisesti merkittävät rivi-, luhti- ja paritalot	

OSA 2

A3-karttaliitteet

KARTTA 1 A: Pispalan – Tahmelan kulttuurihistoriallisesti arvokkaat aluekokonaisuudet (arvoalueet)

KARTTA 2 A: Pispalan – Tahmelan inventoidut kohteet, pohjoisosa

KARTTA 2 B: Pispalan – Tahmelan inventoidut kohteet, keskiosa

KARTTA 2 C: Pispalan – Tahmelan inventoidut kohteet, eteläosa

KARTTA 4 A: Arvoluokat - Kulttuurihistoriallisesti arvokkaat kohteet ja rakennukset, pohjoisosa

KARTTA 4 B: Arvoluokat - Kulttuurihistoriallisesti arvokkaat kohteet ja rakennukset, keskiosa

KARTTA 4 C: Arvoluokat - Kulttuurihistoriallisesti arvokkaat kohteet ja rakennukset, eteläosa

KARTTA 5 A: Inventoitujen rakennusten kaupunkikuvalliset rakennustyytit, pohjoisosa

KARTTA 5 B: Inventoitujen rakennusten kaupunkikuvalliset rakennustyytit, keskiosa

KARTTA 5 C: Inventoitujen rakennusten kaupunkikuvalliset rakennustyytit, eteläosa

KARTTA 6 A: Inventoidun rakennuskannan ikä, pohjoisosa

KARTTA 6 B: Inventoidun rakennuskannan ikä, keskiosa

KARTTA 6 C: Inventoidun rakennuskannan ikä, eteläosa

KARTTA 7 A: Pispalan – Tahmelan historialliset piirteet nykykartalla

KARTTA 7 B: Pispalan – Tahmelan historialliset piirteet vuoden 1946 ilmakuvassa

Johdanto

Mitä on Pispala?

Pispala tunnetaan koko Suomessa. Pispala on muotoutumassa, ellei jo muotoutunut, käsitteeksi ja sen arvo on yleisesti tunnustettu. "Pispalalaisuus" on määritelty tietynlaiseksi yhteisölliseksi elämäntavaksi ja rakennetuksi ympäristöksi: tiiviiksi työväen asuinalueeksi rinteelle vapaasti sijoiteltuine puurakennuksineen. Pispala on kuitenkin myös paljon muuta; enemmän kuin osiensa summa ja alati muutoksessa. Alueen tyhjentävä määrittely on mahdotonta. Tämä loppuraportti on laadittu Pispalan 2008, 2009 ja 2012 rakennetun ympäristön täydennysinventointien pohjalta. Raportissa kuvataan alueen rakennetun ympäristön nykyisiä ominaispiirteitä ja arvioidaan niiden kulttuurihistoriallista merkitystä historiallista taustaa vasten. Inventoinneissa ei ole tarkasteltu vain perinteistä ennen 1940-lukua rakennettua Pispalaa, vaan koko sen kehitystä ottaen huomioon myös moderni sotien jälkeinen aika. Pispalan – Tahmelan rakennetun ympäristön täydennysinventointi on laadittu alueen asemakaavoituksen tueksi.

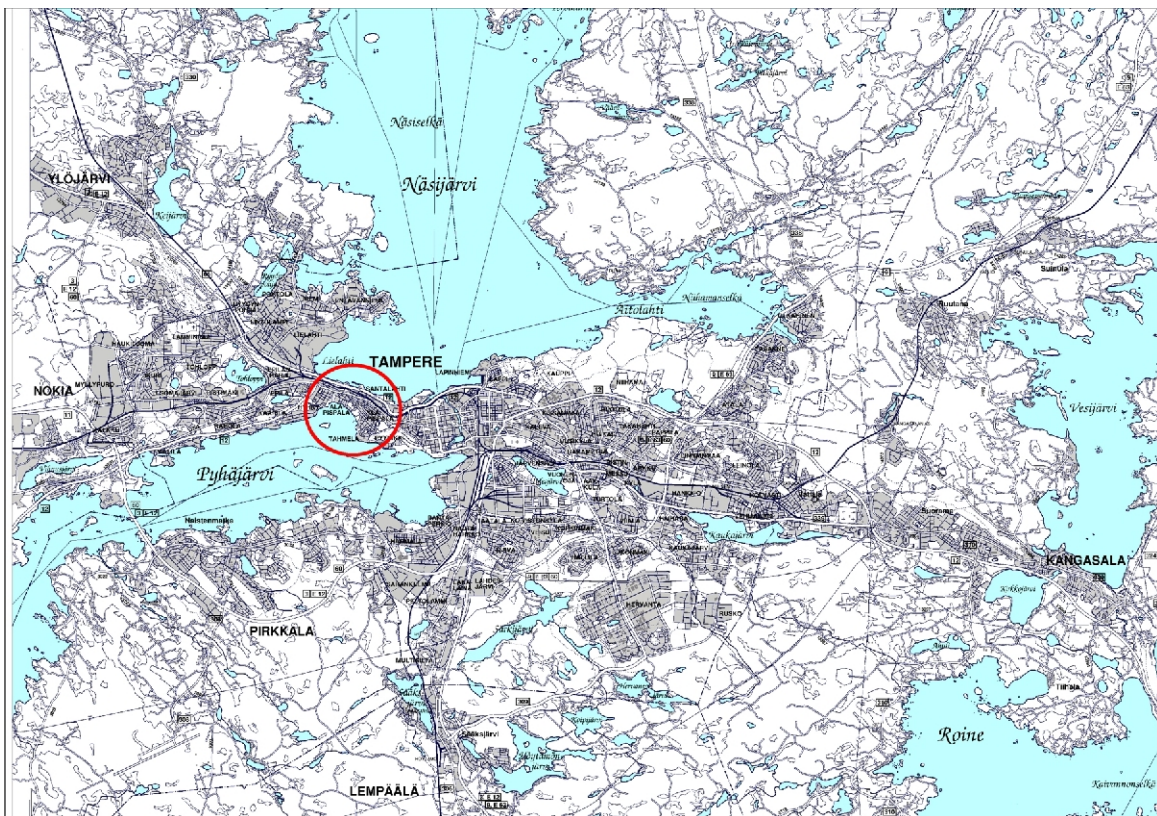
Pispalassa luonnonympäristön tarjoama lähtökohta, maisema, rakennukset, tiestö, ihmiset ja toiminta liittyvät toisiinsa kiinteäksi, moniulotteiseksi ja aktiiviseksi verkostoksi. Rakennetun ympäristön arvoista puhuminen on siten vaikeaa ilman, että ymmärtää Pispalaa asuinalueena, työpaikkana, läpikulkupaikkana tai vaikkapa vanhemmilta perittyinä omaisuutena, korjaushankkeena tai sijoituskohteena. Pispala on yleisnimitys, jota käytetään Näsijärven ja Pyhäjärven väliin jäävästä maakannaksesta. Pispalaan kuuluvat Ylä-Pispalan, Ala-Pispalan, Tahmelan ja Santalahden kaupunginosat; toisinaan myös Hyhky.

Alueella pitkään asuneet asukkaat puolestaan erittelevät Pispalaa paikkoihin, joita ovat vaikkapa Ansiokallio, Ylä-Voiman alue, Rajaportin seutu ja Pispalan ahde. Kullakin alueella on oma karakterinsä, joka muotoutuu niin historiallisista faktoista, kuin ihmisten omista henkilökohtaisista käsityksistä. Tässä Pispalan 2008, 2009 ja 2012 rakennetun ympäristön täydennysinventoinnin loppuraportissa käytämme nimeä Pispala kuvaamaan koko edellä kuvattua aluetta.

Museoviraston ja Ympäristöministeriön 1993 laatimassa ja 2009 päivitetystä selvityksestä Pispala on määritelty valtakunnallisesti arvokkaaksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi (www.rky.fi). Kyseisessä aineistossa alueelta on mainittu vain muutamia yksittäisiä rakennuksia. Joskus onkin vaikeaa nähdä yksittäiset rakennukset merkittävänä kokonaisuuden osina; on yleistä kuulla todehtavan, että Pispala on arvokas kokonaisuutena mutta, ettei yhdellä rakennuksella ole niin suurta merkitystä. On syytä kuitenkin muistaa, että ilman vanhaa rakennuskantaansa Pispala ei ole se kulttuurihistoriallinen alue, jota yleisesti arvostamme. Mahdollisimman monen rakennuksen säilyminen on siten tärkeää ja vastaavasti jokaisen rakennuksen purkaminen vähentää kokonaisuuden arvoa.

Pispala ja Tahmela kaupunkirakenteessa

Pispalan ja Tahmelan sijainti on merkitty karttaan punaisella.

Kartta: Tampereen kaupunki. Muokaus: Pirkanmaan maakuntamuseo/ MH.

Pispalan – Tahmelan rakennetun ympäristön täydennysinventoinnissa käsitellään aluetta, joka sijaitsee kapealla järvien välisellä kannaksella Tampereen keskusta-alueen länsipuolella. Alue

muodostuu Ylä-Pispalan, Ala-Pispalan, Tahmelan ja Santalahden kaupunginosista, joista tässä raportissa käytetään yleisnimitystä Pispala tai Pispala - Tahmela.

Kaksiosaisen loppuraportin sisältö

Pispalan – Tahmelan rakennetun ympäristön inventoinnin loppuraportti on kaksiosainen käsittelen A4-kokoisen raportin tekstiosan (osa 1) ja A3-kokoiset liitekartat (osa 2). Loppuraportin osia tulee lukea, käyttää ja säilyttää yhdessä.

Tässä loppuraportin 1. osassa kuvataan aluksi täydennysinventoinnin toteuttamista ja sen tuloksena syntyneitä aineistoja. Toisessa luvussa kuvataan Pispalan ja Tahmelan kaupunginosien syntyä ja kehitystä. Seuraavaksi tarkastellaan niitä tunnusomaisia piirteitä, joista muodostuu alueen rakennettu kulttuuriympäristö. Tarkastelussa liikutaan kolmella tasolla, jotka ovat alue, kohde (pihapiiri, tontti) ja rakennus. Luvussa 3 kuvataan tutkimusaluetta yleisesti ja sitten kulttuurihistoriallisesti arvokkaita aluekokonaisuuksia sen sisällä. Luvussa 4 kurkistamme tyypilliseen pispalalaiseen pihapiiriin ja luvussa 5 tarkastellaan rakennuksia tyypeittäin ja ikäryhmittäin. Viimeinen, kuudes luku valottaa Pispalan kulttuurihistoriallisia arvoja ja inventoinnissa käytettyä rakennetun ympäristön arvottamisen tapaa.

Loppuraportin 2. osan on koottu inventointiaineistoa havainnollistavat A3-kokoiset kartat. Kartoilta on hahmoteltu mm. arvoalueet, inventoidut kohteet, inventoitujen pihapiirien ja rakennusten kulttuurihistorialliset arvoluokat, kaupunkikuvalliset rakennustyytit, rakennuskannan ikä sekä Pispalan – Tahmelan historialliset piirteet.

Loppuraportin tarkoituksena on luoda kokonaiskuva Pispalan kaupunginosasta ja sen kulttuurihistoriallisista arvoista. Vaikka alueen jokainen rakennus on sellaisenaan arvokas, keskitytään tässä raportissa yksityiskohtien sijaan arvioimaan ensisijaisesti alueen yleisiä ominaisuuksia ja kartoittamaan rakennuskannan tyypillisimmät piirteet. Toisin sanoen, koetetaan tavoittaa se, mistä Pispalan rakennetun ympäristön ilme muodostuu. Pispala elää ja muuttuu koko ajan. Tämän selvityksen myötä toivomme mahdollisimman monen tulevan tietoiseksi Pispalan ainutlaatuisista ominaispiirteistä ja sitä kautta ymmärtävän, miten tärkeää näiden piirteiden säilyminen on myös tuleville sukupolville.

1 Pispalan täydennysinventointi 2008, 2009 ja 2012

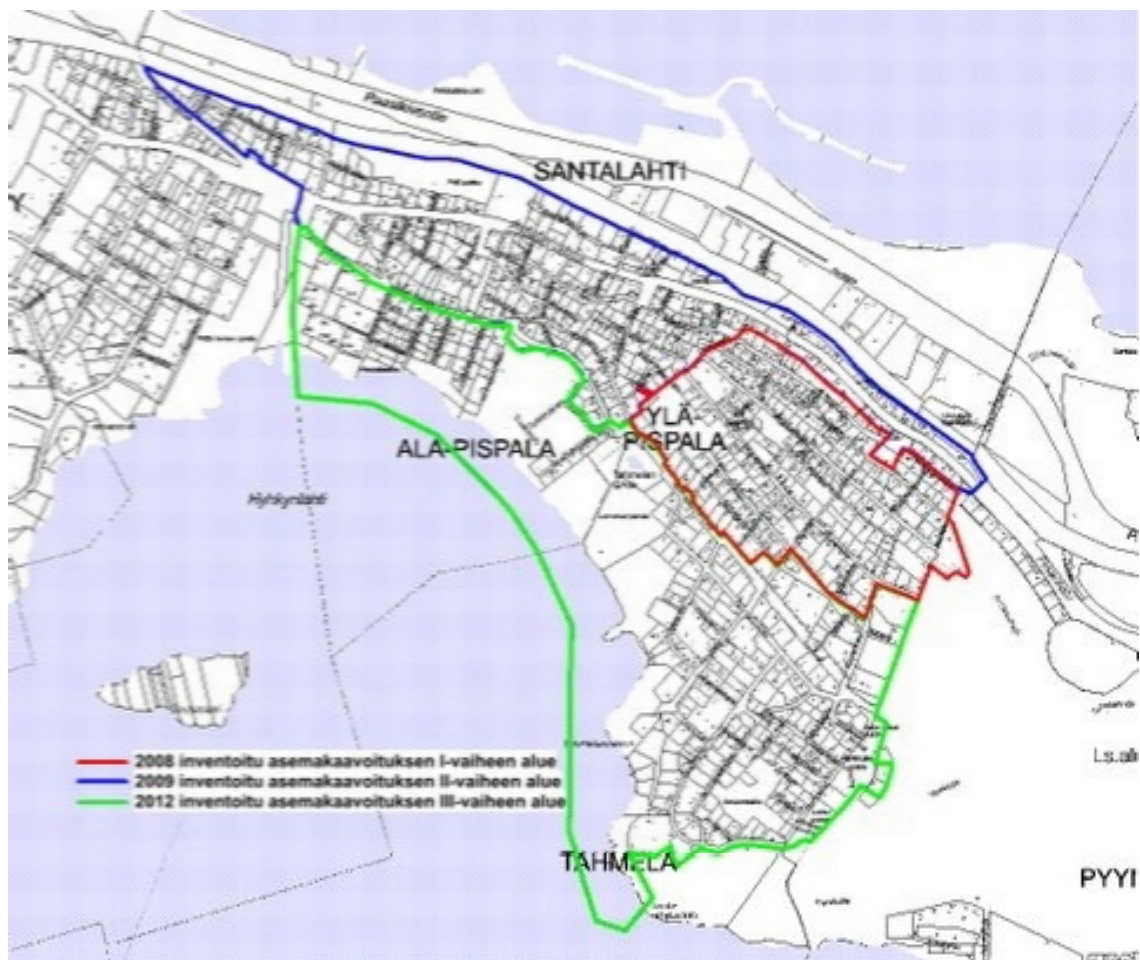
Täydennysinventoinnin lähtökohta ja tavoitteet

Pispalan alueen tarkastelu kokonaisuutena, ottaen huomioon myös uudempi rakennuskanta, tuli ajankohtaiseksi 2007 käynnistyneen asemakaavaprosessin vuoksi. Lähtötilanne oli, että Pispalasta oli olemassa maakuntamuseon vuosina 2001-2005 tekemä rakennusinventointiaineisto, jota käytettiin tutkimuksen pohjana. Aiempi inventointi oli kevyempi ja tehty mm. rakennustapaohjeen laatimista varten, eikä se siksi ollut suoraan sovellettavissa kaavan selvitysaineistoksi. Aiempi inventointiaineisto oli lisäksi tehty useassa vaiheessa, usean eri tutkijan toimesta ja erilaisia tallennusmenetelmiä käyttäen. Täydennysinventointien yhteydessä aiempi aineisto käytiin systemaattisesti läpi, täydennettiin ja korjattiin ja tallennettiin yhtenäiseen muotoon. Työn keskeisenä tarkoituksena oli tarkentaa ja päivittää aiemmin luotua kuvaa kulttuurihistoriallisesta Pispalasta.

Maankäyttö- ja rakennuslain mukaan alueiden käytön suunnittelussa tulee vaalia rakennetun ympäristön kauneutta ja kulttuuriarvoja. Lain 9 §:n mukaan suunnitelmien vaikutukset tulee arvioida maankäytön suunnittelun yhteydessä ja arvioinnin tulee perustua riittäviin selvityksiin. Saman lain uudisrakentamista koskevien säännösten mukaan keskeistä on sovittaa uudisrakennus olemassa olevaan rakennuskantaan sekä vaalia rakennustaidetta ja kaupunkikuvaa. Purkamiseen vaadittavan luvan edellytyksenä on samaisen lain mukaan, ettei toimenpide merkitse rakennettuun ympäristöön sisältyvien perinne-, kauneus- tai muiden arvojen häviämistä, eikä haittaa kaavoituksen toteuttamista.

Käynnistyneen asemakaavatyön pohjaksi laadittiin 2008, 2009 ja 2012 rakennetun ympäristön täydennysinventointi, jonka tarkoituksena on eritellä Pispalan kulttuurihistoriallisesti arvokkaat ominaispiirteet, jotka tulisi huomioida alueen tulevassa asemakaavoituksessa ja muutoshankkeissa. Pyrkimyksenä on ollut tarkastella alueen rakennuskannassa heijastuvia historiallisia ilmiöitä, rakennetun ympäristön ominaisuuksia sekä maisemaan liittyviä, niin ajallisia kuin esteettisiäkin piirteitä.

Pispalan - Tahmelan rakennetun ympäristön täydennysinventoinnin on tilannut Tampereen kaupungin Kaupunkiympäristön kehittäminen. Hankkeen toteutuksesta on vastannut Pirkanmaan maakuntamuseo. Suunnittelijana ja työn ohjaajana on toiminut rakennustutkija Hannele Kuitunen, varsinaisen tutkimustyön on tehnyt projektitutkija Miia Hinnerichsen. Hannele Kuitunen on osallistunut myös loppuraportin ja erityisesti sen viidennen luvun, kirjoittamiseen. Raportissa, erityisesti sen toisessa luvussa, on hyödynnetty myös tutkija Anu Eerikäisen 2002 kirjoittamaa Pispalan inventointiraporttia sekä tutkija Kati Lahtisen 2003 laatimaa Tahmelan inventointiraporttia.

Kolmeen vaiheeseen jaetun Pispalan – Tahmelan alueen rakennetun ympäristön täydennysinventoinnin aluerajaukset vastaavat asemakaavoituksen I-, II- ja III-vaiheen aluerajauksia.

Pohjakartta: Tampereen kaupunki. Muokkaus: Pirkanmaan maakuntamuseo, MH.

Pispalan täydennysinventointi on toteutettu kolmessa vaiheessa vuosina 2008, 2009 ja 2012. Inventointialueet vastaavat kolmeen vaiheeseen jaetun asemakaavoituksen vaiheita. Ensimmäisenä 2008 inventoitiin seuraavaan karttaan punaisella rajattu asemakaavan I-vaiheen alue Ylä-

Pispalassa. Vuonna 2009 tutkittiin karttaan sinisellä rajattu asemakaavan II-vaiheen alue, johon kuului osia Ylä-Pispalan, Ala-Pispalan ja Santalahden kaupunginosista. Karttaan vihreällä rajattu kolmas ja viimeisenä asemakaavoitettava Ala-Pispalan, Ylä-Pispalan ja Tahmelan alue inventoitiin 2012. Alueen rakennetun ympäristön täydennysinventoinnista käytetään nimitystä Pispalan - Tahmelan rakennetun ympäristön inventointi 2008, 2009 ja 2012.

Rakennusinventoinnin toteutus

Inventoitavilta alueilta tutkittiin kaikki 1800-luvun lopun ja 1960-luvun välisenä aikana rakennetut asuin- ja piharakennukset sekä niiden muodostamat pihapiirit; Tahmelassa myös 1970-luvun rakennukset. Inventoinnin ulkopuolelle jätettiin alueen nuorempi 1970-2012 (Tahmelassa 1980-2012) rakennettu rakennuskanta sekä joitain yksittäisiä erittäin voimakkaasti laajennettuja tai peruskorjattuja rakennuksia, jotka eivät enää ulkoisesti ole tunnistettavissa vanhoiksi rakennuksiksi. Näillä rakennuksilla ei katsota olevan inventoinnin edellyttämiä kulttuurihistoriallisia arvoja. Yhteensä tutkittiin 435 kiinteistöä ja 658 niissä sijaitsevaa rakennusta. Kaikkiaan inventoitiin noin 62 % Pispalan rakennetuista kiinteistöistä. Inventoidut ja inventoinnin ulkopuolelle jätetyt kohteet selviävät tarkemmin loppuraportin 1. osan lopussa olevista liiteluetteloista 2 A-G.

Rakennusten ja pihapiirien lisäksi inventoinnissa arvioitiin yleisiä kaupunkikuvallisia ja maisemallisia arvoja ja määriteltiin inventointialueiden sisäiset erityisen arvokkaat kulttuurihistoriallisesti aluekokonaisuudet (arvoalueet). Arvoalueita käsitellään tarkemmin raportin luvussa 3. Tutkittujen arvoalueiden, kohteiden (pihapiirit, tontit) ja rakennusten lukumäärät on koottu seuraavaan taulukkoon inventointivaiheittain.

Pispalan 2008, 2009 ja 2012 inventoitujen arvoalueiden, kohteiden ja rakennusten lukumäärät

	Pispala I 2008	Pispala II 2009	Pispala III 2012	YHT
Inventoidut arvoalueet	5	9	7	21
Inventoidut kohteet (pihapiirit, tontit)	146	152	137	435
Inventoidut rakennukset	224	242	192	658

Inventointi tehtiin pääsääntöisesti museoviraston ohjeistuksen mukaisesti, paikallisiin olosuhteisiin soveltaen. Inventointityöhön kuuluivat esiselvitykset, arkistotyöskentely sekä kenttätyöt alueella. Inventoinnin lähdemateriaalina käytettiin kirjallisuutta, kartta-aineistoja, valokuvia, Tampereen kaupungin rakennusvalvonnan arkiston rakennuslupapaperroksia ja haastattelutietoja. Kenttä-

töissä käytiin jokaisella tutkittavalla tontilla ja tarkastettiin aiemman inventoinnin paikkansapitävyyttä, täydennettiin tietoja ja kirjattiin uusia. Asukkaita ja muita informantteja haastateltiin mahdollisuuksien mukaan lisätietojen saamiseksi.

Inventoinnin tulokset tallennettiin Pirkanmaan maakuntamuseon Siiri-tietokantaan. Yhteenveto inventoinnista koottiin vuosina 2008 ja 2009 valmistuneisiin väliraportteihin sekä tähän III-vaiheen täydennysinventoinnin päätteeksi laadittuun kaksiosaiseen loppuraporttiin. Seuravasta taulukosta käyvät ilmi pääpiirteissään inventoinnin työvaiheet sekä niiden kestot ja ajoittuminen. Yhteensä kolmivaiheisen täydennysinventoinnin toteuttamiseen on käytetty yhden tutkijan työaikaa noin 23 kuukautta.

Pispalan asemakaavoituksen tueksi laaditun rakennetun ympäristön inventoinnin työvaiheet

	Pispala I	Pispala II	Pispala III
Esityöt ja inventointisuunnitelma (noin 1 kk)	helmi-maaliskuu 2008	maalis-huhtikuu 2009	marraskuu 2011
Kenttätöyt (noin 1 kk)	huhti-toukokuu 2008	huhti-toukokuu 2009	touko-kesäkuu 2012
Raportointi (noin 2 - 5kk)	kesäkuu, syys-marraskuu 2008	kesäkuu, syys-marraskuu 2009	elo-lokakuu 2012 tammi-maaliskuu 2013
Tiedottaminen, esittely ja aineistojen nähtävilläolo (noin 1 kk)	syys-marraskuu 2008	2010	maalis-huhtikuu 2013
Täydennysaineistot (tiivistelmätaulukko): arvot ja toimenpidesuosituksset sekä rakennuskannan ikä ja rakennustyyppit (noin 1 kk)	marras-joulukuu 2012	tammi-helmikuu 2012	tammi-maaliskuu 2013
YHT	6,5 kk	8,5 kk	7,5 kk

Pispalan rakennetun ympäristön arvojen hahmottamiseksi jokaisessa alueessa, kohteessa ja rakennuksessa kiinnitettiin huomiota rakennushistoriallisiin, historiallisiin ja ympäristö-, maisema- ja kaupunkikuvallisiin ominaispiirteisiin. Kohteiden ominaispiirteiden avulla määriteltiin niiden kulttuurihistorialliset arvot. Museoviraston inventointiohjeiden mukaisesti selvitykseen otettiin mukaan myös uudempi ennen 1970-lukua rakennettu moderni rakennuskanta; Tahmelasta myös alueen kaupunkikuvassa merkittävä 1970-luvun rakennuskanta.

Rakennuksista selvitetiin inventointilomakkeisiin muun muassa rakennusteknisiä seikkoja kuten perustan ja rungon rakenteet, kattomuoto ja katemateriaali sekä ulkoseinien vuoraustapa. Rakennukset kuvattiin sanallisesti, ne ajoitettiin ja rakennukset valokuvattiin. Inventoitaessa tarkasteltiin rakennusten säilyneisyyttä ja niihin tehtyjä muutoksia. Toisinaan muutokset ovat vähentäneet säilyneisyyttä eli kadottaneet alkuperäisiä piirteitä ja toisinaan taas tuoneet uusia piirteitä alkuperäisten rinnalle eli lisänneet kerroksellisuutta. Rakennukset tyypiteltiin ulkoisten ominais-

piirteiden mukaan. Jaottelun tarkoituksena oli hahmottaa, millainen rakennusperintö Pispalassa on tyypillistä. Rakennustyyppejä on käsitelty tarkemmin luvussa 5.

Kaikki ennen 1970-lukua rakennetut inventoidut kohteet, rakennukset ja arvoalueet arvotettiin kolmeen luokkaan; arvoluokkiin 1, 2 ja 3, joista korkein, kulttuurihistoriallisesti arvokkain, on luokka 1. Liitekartoilla arvoluokista käytetään värikoodeja punainen = arvoluokka I, sininen = arvoluokka II ja vihreä = arvoluokka III. Arvoluokitus toimii siis sekin kolmella tasolla, joita ovat alueet, kohteet eli pihapiirit ja rakennukset.

Muista alueista poiketen Tahmelassa inventoitiin myös 1970-luvulla rakennetut kiinteistöt rakennuksineen. Ajan rakentaminen on Tahmelassa niin näkyvä ilmiö, että sen jättäminen kokonaan inventoinnin ulkopuolelle ei olisi ollut perusteltua. 1970-luvun kiinteistöjä ja rakennuksia ei kuitenkaan arvoluokitettu, sillä kohteet ovat niin nuoria, että niiden arvot eivät ole vielä tarkasti määriteltävissä. Toiseksi, koska 1970-luvun rakentaminen puuttuu muilta alueilta lähes kokonaan, myös vertailuaineistoa oli varsin vähän. Kolmanneksi haluttiin välttää piirteiltään täysin poikkeavien 1970-luvun kiinteistöjen ja rakennusten vertautuminen alueen vanhempaan valtakunnallisesti merkittävään rakennusperintöön. Rakennettuun ympäristöön liittyviä kulttuurihistoriallisia arvoja käsitellään yksityiskohtaisemmin raportin luvussa 6.

Vuonna 2008 inventoitujen kohteiden ja rakennusten arvoluokitusta tarkastettiin 2009 inventoinnin yhteydessä tutkimusaineiston laajentumiseen ja vertailukohteiden määrän lisääntymiseen vuoksi. Kaikkiaan 25 kohteen tai rakennuksen arvoluokitusta muutettiin. Muutokset on päivitetty kaikkiin inventointiaineistoihin, kuten kohdetietoihin ja liitekartoille. Kolmannen ja viimeisen inventointivaiheen yhteydessä 2012 ei ilmennyt tarvetta aiemmin inventoitujen kohteiden arvoluokituksen muutoksille.

Jotta selvityksessä määritellyt kulttuurihistorialliset arvot säilyisivät, on jokaiselle arvoalueelle, kohteelle (pihapiiri, tontti) ja rakennukselle annettu yleispiirteiset toimenpidesuosituksen. Yleispiirteiset toimenpidesuosituksen liittyvät alueen, kohteen tai rakennuksen arvoluokkaan. Ne ovat luettavissa raportin luvusta *Kulttuurihistoriallinen arvoluokitus ja toimenpidesuosituksen*. Yleispiirteiset toimenpidesuosituksen ovat myös luettavissa jokaisen 2008 ja 2009 inventoidun alueen, kohteen ja rakennuksen yksityiskohtaisista inventointitiedoista. 2012 inventoitujen kohteiden tietoihin yleispiirteisiä toimenpidesuosituksen ei ole lisätty, sillä kaavoitusprosessin edetessä on katsottu välttämättömäksi laatia tarkemmat kohdekohtaiset toimenpidesuosituksen.

Täydentävät liiteaineistot

Kaavoituksen I-vaiheen edetessä ja laadittaessa kaavan vaikutusten arviointia ilmeni tarve täydentää inventointiaineistoja. Ensinnäkin, kuten edellä jo mainittiin, kaavoituksen tueksi kaivattiin yksityiskohtaisempia arvoalueita, kohteita (pihapiiri, tontti) ja rakennuksia koskevia toimenpidesuosituksia. Lisäksi toivottiin helpotusta laajojen aineistojen hallintaan sekä selkeyttä kulttuurihistoriallisten arvojen esittämistapaan ja arvojen perusteluihin. Kolmas täydennystarve koski rakennustyyppejä ja rakennuskannan ikää havainnollistavia kartta- ja tilastoaineistoja.

Näitä tarpeita vastaamaan kehitettiin kaava-aluekohtaiset täydentävät liiteaineistot eli tiivistelmätaulukot. A3-kokoiseen taulukkoon kirjattiin inventoitujen aluekokonaisuuksien, rakennetun ympäristön kohteiden (pihapiirien) ja rakennusten uudelleen muotoillut kulttuurihistoriallisten arvojen perustelut ja toimenpidesuosituksukset. Uudet toimenpidesuosituksukset pohjautuvat aikaisemmin annettuihin, niitä täydentäen, mutta täydennysaineistossa ne muokattiin erikseen jokaiselle alueelle ja rakennetun ympäristön kohteelle ottaen entistä paremmin huomioon kohteiden yksilölliset arvot ja ominaisuudet. Uudet arvojen perustelut ja toimenpidesuosituksukset lisättiin kunkin arvoalueen ja kohteen tietojen yhteyteen Pirkanmaan maakuntamuseon Siiri-tietokantaan, jonne kaikki museon kokoama inventointitieto on tallennettu.

Samassa yhteydessä kaikki inventoidut rakennukset jaoteltiin rakennustyyppin ja iän mukaan. Rakennustyypeille ja ikäryhmille valittiin värit ja rakennukset merkittiin kartoille rakennustyyppiä ja ikäryhmää vastaavilla väreillä. Lisäksi laskettiin tilastot kunkin ikäryhmän ja rakennustyyppin lukumääristä ja prosentuaalisista osuuksista. Rakennustyyppejä ja rakennuskannan ikää on käsitelty tarkemmin loppuraportin luvussa 5.

Asemakaavoituksen 2008 ja 2009 inventoitujen I- ja II-vaiheen alueiden täydennysaineistot laadittiin vuoden 2012 aikana. Asemakaavan 2012 inventoidun III-vaiheen alueen vastaava aineisto koostettiin alkuvuodesta 2013. Täydentävät liiteaineistot tullaan ottamaan osaksi asemakaavan aineistoja.

Inventoinnin vuorovaikutteisuus

Museoviraston ohjeissa suositellaan rakennusinventoinnin toteuttamista mahdollisuuksien mukaan vuorovaikutteisesti, yhteistyössä asukkaiden ja kiinteistönomistajien kanssa. Pispalan osalta vuorovaikutteisuutta kokeiltiin järjestämällä kevään 2008 aikana normaalien inventointitiedotteiden jakamisen ja alkuinfon lisäksi keskustelutilaisuus ”Mikä Pispalassa on arvokasta?” sekä keskustelutilaisuus ja kiertokävely pitkään Pispalassa asuneille henkilöille. Molemmat tilaisuudet saivat runsaasti positiivista palautetta ja niiden yhteydessä saatiin paljon alueisiin, pihapiireihin ja yksittäisiin rakennuksiin liittyviä lisätietoja. Inventoija osallistui myös useisiin Pispalan I-vaiheen asemakaavoitukseen liittyneen KAOS-projektin osallistapaamisiin. Seuraavaan taulukoon on koottu keskeiset inventoinnin vuorovaikutusmahdollisuudet.

Pispalan rakennetun ympäristön inventoinnin vuorovaikutteisuus: tiedottaminen ja osallistuminen

	Pispala I	Pispala II	Pispala III
Inventointivaiheen käynnistymisestä tiedottaminen: - lehdistötiedotteen pvm - inventointialueen asukkaiden ja kiinteistön omistajien postilaatikkoihin jaetun tiedotteen pvm	- 01.02.2008 - 26.03.2008	- 07.04.2009 - 07.04.2009	- 04.05.2012 - 04.05.2012
Inventointivaiheen alkuinfotilaisuus - pvm - paikka - osallistujien lukumäärä	- 21.02.2008 - Haulitehdas - osallistujia n. 50-70	- 22.04.2009 - Frenckellin palvelupiste - osallistujia n. 30-40	-
Historiatiedon kerääminen pitkään Pispalassa asuneilta henkilöiltä - pvm - tilaisuuden nimi - paikka - osallistujien lukumäärä	- 16.04.2008 - Pispalanharjun rakennukset ja niiden historia - Haulitehdas, kävelykierros, Rajaportin saunan kahvila - osallistujia 18	- 28.05.2009 - Pispala vanhoissa valokuvissa - Museokeskus Vapriikin auditorio - osallistujia 25	- 22.08.2012 - Muistojeni Ala-Pispala ja Tahmela - Pispalan kirjasto - osallistujia 31
Ilmoitus inventoijan käynnistä jätetty joko kaiseen inventoituun kiinteistöön kenttätöiden yhteydessä	huhti-toukokuu 2008	huhti-toukokuu 2009	touko-kesäkuu 2012
Arvokeskustelu - pvm - paikka - osallistujien lukumäärä	- 25.05.2008 - Haulitehdas - osallistujia 48	-	-
Inventoinnin tulosten esittely - pvm - paikka - osallistujien lukumäärä	- 28.10.2008 - Haulitehdas - osallistujia n. 50	- 25.11.2010 - Pääkirjasto Metso - osallistujia n. 30	-
Inventointiaineistojen nähtävilläolo ja palautteenantomahdollisuus	kesäkuu 2008 ja lokamarraskuu 2008	- syys-lokakuu 2010	- maaliskuuhuhtikuu

Kaikissa inventointivaiheissa kiinteistön omistajille ja asukkaille on tarjottu mahdollisuus tutustua sekä museon aiemmissa inventoinneissa että täydennysinventoinneissa 2008, 2009 ja 2012 kerättyihin tietoihin. Aineistot ovat olleet nähtävillä internetissä, Pispalan kirjastolla ja Frenckellin palvelupisteessä. Tonttikohtaiset tiedot on myös pyynnöstä toimitettu kiinteistön omistajille tai asukkaille.

Tietoja on ollut mahdollisuus korjata, täydentää ja kommentoida kirjeitse tai sähköpostitse tai täyttämällä sähköinen palautelomake internetissä. Palautetta on voinut myös antaa tilaisuuksien ja nähtävillä olon yhteydessä henkilökohtaisesti suoraan tutkijalle. Yhteydenottoja on tullut inventoitujen kohteiden määrään nähden melko vähän, selvästi alla sata. Museolle toimitetut lisätiedot tai tietoihin tehdyt korjaukset on viety soveltuvin osin inventoinnin kohdetietoihin. 2008 nähtävillä oloaikana jätettyihin kirjallisiin huomautuksiin (17 kpl) vastattiin vastineella. Inventointiin tyytymättömien kiinteistön omistajien ja museon kesken järjestettiin myös neuvottelutilaisuuksia.

Yleisesti ottaen museo pyrkii toimimaan siten, että velvoitteet tiedon mahdollisimman avoimesta jakamisesta ja helposta saatavuudesta sekä toisaalta henkilötietolain edellytykset henkilötietojen suojaamisesta sekä maankäyttö- ja rakennuslain määräykset tiedon riittävydestä ovat yhteen sovitettavissa. Kummankin velvoitteen täyttäminen edesauttaa mm. rakennussuojelukysymysten avoimen ja laaja-alaisen keskustelun aikaansaamista ja siten myös kiinteistönomistajien oikeusturvan ja tasapuolisen kohtelun toteutumista.

Täydennysinventoinnin tuloksena syntyneet aineistot

Pispalan rakennetun ympäristön 2008, 2009 ja 2012 täydennysinventointien tuloksena on syntynyt laaja inventointiaineisto, joka käsittää tämän kaksiosaisen loppuraportin lisäksi kaksi väliraporttia, kolme inventointia täydentävää tiivistelmätaulukkoa, digitaalisen paikkatieto- ja kartta-aineiston sekä alue-, kiinteistö- ja rakennuskohtaiset inventointilomakkeet. Inventointimateriaali on tuotettu ensisijaisesti kaavoituksen pohjamateriaaliksi. Se ei pyri olemaan aukoton paikallishistoria eikä sen tavoitteena ole tyhjentävä alueiden, pihapiirien ja rakennusten kuvailu. Selvitys on yleispiirteinen esitys Pispalalle tyypillisistä, kulttuurihistoriallisista ominaispiirteistä.

Ensimmäinen väliraportti on yhteenveto vuoden 2008 täydennysinventoinnista. Toinen väliraportti korvasi aiemman käsittäen yhteenvedot vuosien 2008 ja 2009 täydennysinventoinnista. Tämä loppuraportti korvaa molemmat aiemmat väliraportit käsittäen yhteenvedon kaikista kolmesta vuosina 2008, 2009 ja 2012 asemakaavoituksen tueksi laadituista rakennetun ympäristön inventoinneista. Väliraportit arkistoidaan, eikä niitä tule enää käyttää. 2013 valmistunut kaksiosainen loppuraportti käsittää koko Pispalan ja Tahmelan alueiden rakennetun ympäristön historian lisäksi maakuntamuseon näkemyksen siitä, mitkä alueet, kohteet (pihapiirit, tontit) ja rakennukset tutkimusalueilla tällä hetkellä ovat erityisen arvokkaita.

Alue-, kohde- (pihapiiri, tontti) ja rakennuskohtaiset inventointitiedot on tallennettu Pirkanmaan maakuntamuseon arkistoon ja museon Siiri-tietokantaan, jonka kulttuuriympäristön käsittävä osa on ei-julkinen viranomaistietokanta. Siiri on museoiden esine- ja valokuvatietokantoja vastaava tietopankki, jonne tallennetaan mm. kaikki museon tutkimushankkeet, tarkastuskäynnit ja paikallismuseokohteet. Osia Siiri-tietokannasta tullaan tulevaisuudessa avaamaan internetissä selattavaksi. Inventointitietoihin voi tutustua Pirkanmaan maakuntamuseon etukäteen sovittuna ajankohtana. Kiinteistön omistajille tai asukkaille museo toimittaa inventointitiedot pyynnöstä sähköpostitse tai postitse. Maakuntamuseon yhteystiedot ovat:

Pirkanmaan maakuntamuseo
PL 487
33101 Tampere
<http://www.tampere.fi/vapriikki/maakuntamuseo>

Inventointia täydentävät tiivistelmätaulukkoaineistot on esitelty jo edellä. Jokaista kaavavaiheen aluetta koskee oma A3-kokoinen tiivistelmätaulukko, johon on koottu arvoalueiden, kohteiden (pihapiirit, tontit) ja rakennusten kulttuurihistorialliset arvot ja toimenpidesuosituksukset sekä rakennuskannan ikä ja rakennustyytit -kartat.

Lisäksi inventoinnin tuloksena on syntynyt digitaalinen paikkatieto- ja kartta-aineisto, josta on tehty karttaotteita raporttien karttaliitteiksi ja kuvitukseksi. Originaaliaineistoa säilytetään Pirkanmaan maakuntamuseon arkistossa ja siitä on toimitettu kopiot työn tilaajalle.

Inventointiraporttien, tiivistelmätaulukoiden ja kohdeinventointilomakkeiden kuvat ovat pääasiassa tekijän, jolloin kuvien julkaisuoikeus on Pirkanmaan maakuntamuseolla. Muu kuvaaja tai oikeuden omistaja on mainittu kuvan yhteydessä. Karttojen oikeudet on mainittu kuvateksteissä.

Laaja inventointiaineisto tallennusmuotoineen ja säilytyspaikkoineen on koottu seuraavaan taulukkoon.

Pisalan – Tahmelan 2008, 2009 ja 2012 täydennysinventoinnin tuloksena syntyneet aineistot

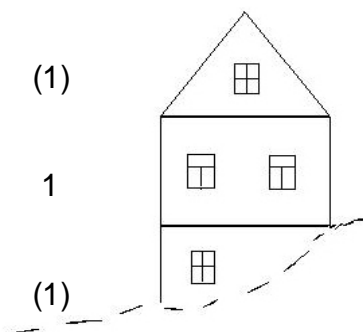
	Aineiston kuvaus	Sähköisen aineiston tallennusmuoto ja tallennuspaikka	fyysisen aineiston muoto ja säilytyspaikka
Väli­raportti 2008	Pisalan I-vaiheessa asemakaavoitettavan 2008 inventoidun alueen yhteenvetoraportti. HUOM. Vanhentunut. Korvattu 2013 valmistuneella loppuraportilla.	MS Word ja PDF-tiedostot. CD/DVD-levy, Pirkanmaan maakuntamuseon arkisto.	Kierreselkäinen A4-raportti, 59 s. + liitteet. Pirkanmaan maakuntamuseon arkisto.
Väli­raportti 2009	Pisalan I- ja II-vaiheessa asemakaavoitettavien 2008 ja 2009 inventoitujen alueiden yhteenvetoraportti. HUOM. Vanhentunut. Korvattu 2013 valmistuneella loppuraportilla.	MS Word ja PDF-tiedostot. CD/DVD-levy, Pirkanmaan maakuntamuseon arkisto.	Kierreselkäinen A4-raportti, 82 s. + liitteet. Pirkanmaan maakuntamuseon arkisto.
Loppuraportti 2013	Pisalan I-, II- ja III-vaiheessa asemakaavoitettavien 2008, 2009 ja 2012 inventoitujen alueiden yhteenvetoraportti, osat 1 ja 2.	MS Word ja PDF-tiedostot. CD/DVD-levy, Pirkanmaan maakuntamuseon arkisto.	Osa 1: Kierreselkäinen A4-raportti, osa 2: A3 karttaliitteet. Pirkanmaan maakuntamuseon arkisto.
Arvoalueiden inventointitiedot	Täydennysinventoinnin tuloksena 2008, 2009 ja 2012 syntyneet tai päivitetyt arvoaluekohtaiset tiedot.	Pirkanmaan maakuntamuseon Siiri-tietokanta. PDF-tiedostot. CD/DVD-levy, Pirkanmaan maakuntamuseon arkisto.	Tiivistelmät: loppuraportti. Pirkanmaan maakuntamuseon arkisto. HUOM. Pirkanmaan maakuntamuseon Siiri-tietokannassa aina ajantasaiset tiedot.
Kohteiden (pihapiiri, tontti) ja rakennusten inventointitiedot	Täydennysinventoinnin tuloksena 2008, 2009 ja 2012 syntyneet tai päivitetyt kiinteistö- ja rakennuskohtaiset tiedot.	Pirkanmaan maakuntamuseon Siiri-tietokanta. PDF-tiedostot. CD/DVD-levy, Pirkanmaan maakuntamuseon arkisto.	Pirkanmaan maakuntamuseon arkisto. HUOM. Pirkanmaan maakuntamuseon Siiri-tietokannassa aina ajantasaiset tiedot.
Kenttätyövalokuvat	Täydennysinventoinnin kenttätöiden yhteydessä 2008, 2009 ja 2012 alueista, katunäkymistä, pihoista ja rakennuksista otetut digitaalivalokuvat.	JPG-tiedostot. CD/DVD-levy, Pirkanmaan maakuntamuseon arkisto, osittain myös Pirkanmaan maakuntamuseon Siiri-tietokanta.	- (käytetty osin inventointitietojen ja raporttien kuvitukseksi)
Paikkatieto- ja kartta-aineistot	Täydennysinventoinnissa 2008, 2009 ja 2012 syntyneet kartta-aineistot: inventointialueet, inventoidut arvoalueet, inventoidut kohteet, kulttuurihistorialliset arvoluokat, rakennustyytit, rakennuskannan ikä, historialliset ilmiöt.	MapInfo-tiedostot ja PDF-tiedostot. CD/DVD-levy, Pirkanmaan maakuntamuseon arkisto ja osittain myös Siiri-tietokanta.	- (otteita raporttien kuvina ja A3-tulosteina karttaliitteinä.)
Täydentävät liiteaineistot (tiivistelmätaulukot)	Täydennysaineistot: Tiivistelmätaulukot, joissa inventointialueittain arvoalueiden, kohteiden (pihapiirit, tontit) ja rakennusten kulttuurihistorialliset arvot ja toimenpidesuosituksot sekä rakennuskannan ikä ja rakennustyytit –kartat.	MS Word ja PDF-tiedostot. CD/DVD-levy, Pirkanmaan maakuntamuseon arkisto.	Kierreselkäiset A3-raportit (3 kpl). Pirkanmaan maakuntamuseon arkisto.

Laajan yleiskuvan koko kolmivaiheisesta rakennetun ympäristön inventoinnista saa tutustumalla kaksiosaiseen loppuraporttiin ja kaavavaihekohtaisiin inventoinnin täydennysaineistoihin (tiivis-

telmätaulukot.) Yksityiskohtaisemman kuvan saamiseksi tulisi tutustua myös alue, kohde (piha-piiri) ja rakennuskohtaisiin inventointitietoihin, jotka on tallennettu Pirkanmaan maakuntamuseon Siiri-tietokantaa. Viranomaiset voivat pyynnöstä saada selausoikeuden tietokantaan. Yksityiset ihmiset voivat tutustua tietokantaan tallennettuihin tietoihin ennalta sovittuna aikana Pirkanmaan maakuntamuseolla.

Inventointiaineistossa saattaa tutkittujen kohteiden suuresta lukumäärästä sekä itse kohteisiin liittyvästä valtavasta tietomäärästä johtuen olla yksittäisiä virheitä. Tyypillisiä inventointitiedoissa esiintyviä virheitä ovat virheelliset rakennus-, laajennus- tai peruskorjausvuodet tai rakennusmateriaalit. Lisäksi on syytä mainita, että inventointi on aina aikaansa sidottu ja sen tiedot myös vanhenevat melko nopeasti rakennuksia muutettaessa ja korjattaessa. Huomatessaan inventointitiedoissa merkittäviä virheitä, puutteita tai täydennettävää, kiinteistön omistaja tai asukas voi ottaa yhteyttä inventoinnin toteutuksesta vastanneeseen Pirkanmaan Maakuntamuseoon.

Rakennuskohtaisissa lomakkeissa käytetään rakennustutkimuksen vakiintunutta sanastoa sekä kuvailutapoja, jotka saattavat paikoin olla vaikeaselkoisia. Esimerkiksi 2008 ja 2009 inventoitujen kohteiden yhteydessä kerros-luku osoitetaan lukusarjalla (1)+1+(1). Ensimmäinen luku viittaa osittain maan sisälle jäävään kivijalkaan tai kellarikerrokseen, toinen kokonaisuun asuinkerrokseen ja kolmas huonekorkeudeltaan osin vajaan vinttikerrokseen, jossa mahdolliset asuintilat eivät ole koko kerrosalaltaan täyskorkeaa tilaa. Lukusarja (1)+1+(1) kertoo siten, että rakennuksessa on ainakin osittainen kellarikerros, pääasuinkerros ja vinttikerros, eli kyseessä on tyypillinen puolitoistakerroksinen asuinrakennus, jossa saattaa olla asuintiloja kolmessa kerroksessa. Kerros-lukumerkintää havainnollistaa vielä seuraava piirros.

Tyypillinen ns. puolitoistakerroksinen asuinrakennus, jossa saattaa olla asuintiloja kolmessa kerroksessa. Rakennusinventoinnissa talon kerros-luku ilmoitetaan lukusarjalla (1)+1+(1).

2 Pispalan synty ja kehitys

Anu Eerikäinen ja Miia Hinnerichsen

Pispalan alueen asutushistorialle on antanut rajoituksensa ja elinehtonsa omalaatuinen luonnonympäristö; jyrkkärinteinen moreeniharju, joka kapeana kannaksena erottaa kaksi järveä, Näsijärven ja Pyhäjärven toisistaan. Alue on ollut kahden vesireitin yhtymäkohta sekä toisaalta maaliikenteen risteyspaikka. Näsijärven kautta saattoi kulkea muinaisina aikoina kauas pohjoiseen, jopa Merenkurkkuun saakka, kun taas Pyhäjärvi mahdollisti pääsyn Pohjanmaan rannikolle ja Hämeen vesistöihin. Alueelle on syntynyt varhain asutusta näiden suotuisten olosuhteiden vuoksi.

Seuraavaksi esiteltäviä Pispalan ja Tahmelan keskeisiä historiallisia piirteitä ja ilmiöitä on kuvattu loppuraportin osan 2. liitekartalla 7 A ja B.

Esihistoria

Esihistoriallisina aikoina lämpimät etelärinteet vesistöjen rannalla olivat hyviä asuinpaikkoja suojaisuutensa vuoksi. Eniten suosittiin kuivaa hiekkamaata, koska siihen oli helppo pystyttää kota. Harjun eteläisellä rinteellä Pispalassa, uittotunnelin länsipuolella sijaitsi kivikaudella asuinpaikka lähellä Pyhäjärven rantaa. Paikkaan syntyi asutusta oletettavasti sen vuoksi, että se asettui kahden merkittävän vesistöreitin ylityskohtaan. On mahdollista, että asuinpaikka oli muodostunut alueelle heti Pyhäjärven omaksi altaakseen kuroutumisen jälkeen noin 8700 vuotta sitten, jolloin elettiin ns. esikeraamista kautta. Paikka on saattanut olla joko pitkään osa-aikaisessa käytössä, että sinne palattiin aina tiettyyn vuodenaikaan tai se ollut vain kertaluonteisesti käytössä. Alueelta on löydetty yksittäisiä esineitä ja niiden osia kuten kourutaltoa, keihäänkärjen teelmä, hioin sekä kvartsi- ja kivi-iskokset.

Lähellä Pyhäjärven rantaa sijaitsevaa Tahmelan lähdeettä pidetään tarinaperinteen perusteella rautakautisena uhrilähteenä, vaikka lähteestä ei ole tehty irtolöytöjä. Läheltä lähdeettä on kuitenkin löydetty kivikautinen reikäkivi. Rautakauden aikaisia löytöjä Pispalan alueelta ovat soikea,

pronssinen kupurasolki sekä rautakirves. Nämä muinaiset esinelöydöt osoittavat, että Pispalan alueella on kulkenut ja mahdollisesti asunut ihmisiä myös myöhemmällä esihistoriallisella ajanjaksolla.

Historiallinen aika alkaa - Hyhkyn ja Pispalan kylät syntyvät

Pyhäjärven ja Näsijärven välisen kannaksen maita omisti ennen keskiaikaa heimoajalla Lempäälän Kuokkalan kylä. Hyhkyn kylän asutus vakiintui K. V. Kaukovallan arvion mukaan ilmeisesti jo heimoajan lopulla tai keskiajan alussa noin 1100-1200-luvulla nykyiselle paikalleen. Asukkaat kylään tulivat Lempäälästä. Ainakin keskiajalta alkaen kulki Pispalan harjua pitkin maantie Turkuun. Sen varteen rakennettiin Turun piispan tarkastusmatkoja varten talo viimeistään 1400-luvun alussa. Tästä talosta sai alkunsa Pispalan kylän kehitys. Aluksi maat olivat Turun keskiaikaisten piispojen omistuksessa, josta ne siirtyivät kuningas Kustaa Vaasalle ja hänen kauttaan aatelisille. Myöhemmin taloista tuli kruunun verotiloja. Vuoteen 1575 mennessä Pispain eli piispain talo oli jaettu kahdeksi taloksi, Pispaksi ja Provastiksi, joka oli nimetty oletettavasti piispan mukana kulkeneen tuomiorovastin mukaan.

Pispalan alue Pirkkalan kihlakunnan kartassa 1650-luvulta. © Kansallisarkisto, Jouko Seppänen.

Talot sijaitsivat lähellä Pyhäjärven ranta, mistä ne myöhemmin siirrettiin keskemälle kannasta, maantien varren läheisyyteen. 1500-luvun puolivälissä tehdyn veroluettelon mukaan Pispalassa sijaitsi yhteensä kolme taloa, jotka olivat Pispala, Provasti ja Taipaleen talo. Taipaleen talon vieritse ylitettiin vesiteitse kuljettaessa Pyhäjärven ja Näsijärven välinen kannas. Vuoden 1571 hopeaveroluettelon mukaan talolliset olivat nimiltään Lassi, Sipi Laurinpoika ja Olavi Taipale. Vuonna 1685 Pispalan ja Provastin talot kulkivat Sipi Knuutinpojan ja Sipi Rekonpojan nimissä. 1700-luvulla Pispalan talon isäntänä toimi Heikki Antinpoika Pispala.

Pispala ja vastaperustettu Tampere Kuninkaan kartastossa 1776-1805.

Hyhkyn kylässä, johon Pispalan laskettiin toisissa lähteissä kuuluneen, oli vuonna 1571 yhteensä seitsemän taloa. Talot olivat Karvoi, Huovari, Ikuri, Pispala, Junttila, Hakkari sekä Henneri, ja ne muodostivat yhtenäisen, tiiviisti rakennetun ryhmäkylän. Vuonna 1770 Hyhkyn ryhmäkylä paloi, minkä jälkeen kylän talot rakennettiin toisistaan erilleen.

Agraarivaihe

Pispalan alueella suoritettiin isojako 1780-luvulla. Isojakokartan mukaan Harjun eteläpuolinen loiva ranta-alue oli viljelyksessä ja Pohjoispuoli sekä harjun rinteet asumatonta mäntymetsää. Rantakaistaleella vaihtelivat vuorotellen pelto- ja niittyalueet. Osa pelloista oli isonjaon jälkeenkin sarkamaisesti jaettu pieniin paloihin etenkin Hyhkyn puolella. Paljaita kallion päitä pilkkotti Tahmelan puolella sekä maantien läheisyydessä Pispalan harjulla.

Harjua pitkin kulkevan maantien varressa, vastapäätä Pispalan ja Provastin kantatilojen päärakennuksia sijaitsi markkinapaikka, joka oli siirretty Hyhkystä Pispalaan vuonna 1750. Täällä vie-

tettiin ns. Perttelin kolmipäiväisiä markkinoita, jonne saapui kauppiaita ja käsityöläisiä ympäri maan. Markkinapaikan myyjillä oli puusta rakennetut puodit torialueella. Markkinoita pidettiin tällä paikalla ainakin Tampereen kaupungin perustamiseen, vuoteen 1779 saakka. Mahdollisesti markkinoiden pito Pispalassa jatkui tämänkin jälkeen, sillä Harjun jakokunnan yhteisistä maista lohkaistiin 1783 samalle paikalle alue toria varten.

Daniel Hallin piirtämä Pispalan isojakokartta vuodelta 1784. Rantapellot on jaettu Pispalan ja Provastin talojen kesken. Talojen pohjoispuolella harjua pitkin kulkevan maantien laidassa on Pispalan tori pitkin puotivivistöineen. © Hämeen maanmittauslaitoksen arkisto.

Maantien lisäksi alueella risteili pienempiä polkumaisia kulkureittejä, etenkin markkinapaikan läheisyydessä. Kantatalojen päärakennusten yhteydessä sijaitsi vuonna 1776 tehdyn Kuninkaan kartaston mukaan kolme muuta rakennusta ja myös rantaniityillä oli siellä täällä joitakin pieniä rakennuksia, mahdollisesti riihiä ja aittoja. Maanomistajuudet jakautuivat siten, että Simola omisti nykyisen Ala-Pispalan alueen pohjoispuolen ja Pispala pääosan Ylä-Pispalaa, Provastin omistuksessa oli Tahmela ja Ansiokallion alue. Rantaniityistä ja pelloista osa kuului Pispalan ja osa Provastin omistukseen.

Tahmelan alue Daniel Hallin 1784 piirtämässä isojakokartassa. Ala-Tahmelassa nykyisen Jalajakadun länsipuolella näkyy runsaasti Pispalan talon omistamia pieniä peltolohkoja.

Työväki saapuu alueelle

Pispalan alue säilyi tyypillisenä maalaismaisemana 1800-luvun puoliväliin saakka. Vuosisadan puolivälin jälkeen alueelle alkoi kuitenkin syntyä teollisuutta, joka toi työläiset mukanaan Pispalaan. Aluksi teollinen toiminta keskittyi voimakkaasti kasvavan metsäteollisuuden piiriin. Tampereen pohjoispuolisista metsistä kaadettiin puuta, joka sitten uitettiin kesällä Näsijärveltä Kokemäenjoelle. Pispalassa tukit vedettiin kannaksen yli talvisin reellä, kunnes Porin Höyrysaha rakensii kannaksen yli 1864 ensimmäisen hevosvoimaisen tukkitien. Näin osa tukkien siirrosta voitiin hoitaa kesäisin tukkitietä pitkin. Tukkitie siirtyi 1866 Rosenlewin omistukseen. Nykyisen Harjun seurakuntatalon ja kirkon kohdalta kulkeneen tukkitien puurakenteet oli maalattu punamullalla, mistä johtuen sitä alettiin kutsua punaiseksi tukkitieksi. Kilpaileva Harmaa tukkitie rakennettiin nykyisen Ahjolan kohdalle 1873. Reposari Oy:n rakentama maalaamaton tukkitie oli jo alkujaan höyryvoimainen. Tukkitiet kuljettivat puutavaraa aikaisesta keväästä pitkälle syksyyn aina 1930-luvun alkuun asti, jolloin valmistui ensimmäinen uittotunneli.

Teollisuuslaitokset keskittyivät Santalahteen. Alueen ensimmäinen suuri teollisuuslaitos, Santalahden höyrysaha perustettiin 1875. Luujauhotehdas perustettiin 1883 ja pahvitehdas sekä asfaltti- ja kattohuopatehdas vielä 1880-luvun loppuun mennessä. Porin radan rakentaminen vuosina 1890-1895 toi myös työväkeä Pispalaan. Vuonna 1908 siirrettiin haulitehdas Pyynekiltä Pispalan pohjoisrinteeseen. Punaiseksi maalattu, teräksinen, haulitorni rakennettiin samana vuonna tehtaan viereen. 1910-luvulla perustettiin vielä Paasikosken (myöh. Oy Ura) puuteollisuusliike. Tampereen ensimmäisen työväen esikaupungin Kyttälän purkamisen vuonna 1892 kerrotaan myös tuoneen runsaasti uusia asukkaita ja mökinrakentajia Pispalaan.

Ensimmäiset työläisten asumukset rakennettiin Pispalan valtatievarteen ja sen läheisyyteen 1870-luvulla. Nämä rakennukset muistuttivat usein maaseudun rakennustyyppiä, sillä asukkaat olivat teollisuuden pariin töihin muuttaneita maalaisia. Työssä käytiin joko Santalahden tai Tampereen tehtaissa. Parituvat ja jopa vuoliaiskatot olivat yleisiä ratkaisuja. Toivatpa jotkut mukanaan kokonaisen hirsitalon rungonkin. Taloja sijaitsi siellä täällä ja asutuksen varsinainen painopiste oli Hyhkyn kylässä.

Ensimmäinen varsinainen työväen muuttoaalto Pispalaan alkoi 1890-luvulla. Työläisiä houkutteli Pispalaan eniten luultavasti se, että alue oli kaupungin ulkopuolista maata, jossa rakentamista ja asumista eivät säädelleet rakennusjärjestys, palo- ja terveystoimintatarkat määräykset. Täysin suunnittelematonta alueen rakentaminen ei ollut, sillä maanomistajat laativat maistaan palstoitus suunnitelmia. Kaukana kaupungista tonttien vuokrat olivat kuitenkin edullisia ja kukin sai rakentaa omaan tapansa ja varallisuutensa mukaan. Maata sai vuokrattua tai ostettua juuri niin pienen palasen kuin mihin varallisuus riitti. Tästä johtuen alueen kadut jäivät kapeiksi kujiksi ja asutus muodostui erittäin tiiviiksi. Osalle muutto Pispalaan tarkoitti kuitenkin selvää parannusta elinolosuhteisiin. Oma mökki ja pieni piha jäivät kuitenkin monelle haaveeksi, sillä myös Pispalassa oli työläisten kasarmeja ja yhteiskeittiötaloja, joissa asuttiin ahtaasti ilman omaa yksityisyyttä. Vuonna 1900 pispalalaisia oli noin 332 henkeä.

Toivo Borgenströmin Provastin tilan maille Ansionkalliolle laatima paltoitus suunnitelma vuodelta 1899. Alueen nykyiset tonttirajat noudattelevat yhä suurelta osin tätä suunnitelmaa.
© Tampereen kaupunki, kaupunkimittauksen arkisto.

Rakennusmateriaali hankittiin sieltä, mistä kukin tarpeita sai. Joku käytti uitosta eksyneitä oppotukkeja tai sahalta saatua puutavaraa, toinen sai omalta tontiltaan kaadetuista männyistä rakennustarpeita, minkä lisäksi oli suhteellisen yleistä käyttää jonkin vanhan rakennuksen hirsikehikkoa uuden talon rakentamisessa. Myöhemmin erityisesti ulkorakennuksia tehtiin säästöbetonista, jossa oli sementin lisänä muun muassa pulterikiviä, kanaverkkoa, vanhan hetekan jäänteitä tai jopa haapahalkoja.

Asutus levisi Pispalan alueelle siten, että vanhan harjua pitkin kulkevan maantien, nykyisen Pispalan valtatievarsi ja radan ympäristö rakentuivat ensin 1870-luvulta alkaen. Muutamia yksittäisiä taloja nousi myös harjulle ja etelärinteille, mutta tiheintä asutusta oli maantien laidoilla ja

pohjoisrinteellä. Hyhkyn puolella oli Pispalan aluetta vanhempaa asutusta. Tahmelan tasaisille maille ja Ansionkalliolle syntyi asutusta myöskin 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa. Harjun etelärinne ja Ansionkallio saivat rakennuskantaa vähitellen 1900-luvun alun ja 1910-luvun aikana. Harjun lakialueiden tehokkaan rakentamisen mahdollisti 1907 perustettu Pispalan vesiosuuskunta, joka rakensi Harjun korkeimmalle kohdalle Pyykkimettän puistoon vesisäiliön, johon pumpattiin vesi Tahmelan lähteestä. Jyrkimmät ja vaikeimmin rakennettavat rinteet rakennettiin viimeisinä 1920-30-luvuilla.

Rakentamisen huippukausi ja kaupunkiliitos

Vilkasta rakentamisen aikaa Pispalassa oli vuosisadan alusta 1910-luvulle ennen kansalaissootaa kestänyt jakso, mutta kaikkein kiivaimmin rakennettiin nousukaudella 1920-luvun alusta 1930-luvun alkuun, kuten koko maassa. Rakentamista siivitti yhä kiihtyvä teollistuminen. Santa-lahteen perustettiin mm. kenkä- ja teknokemialliset tehtaat 1919 ja Osuustukkukaupan (OTK) tulitikkutehdas 1926.

Tampereelle syntyivät 1920-30-luvuilla mm. Petsamon, Viinikan, Härmälän ja Rantaperkiön asuinalueet. Ajalle tyypilliset kaupunkien asuinalueet olivat sääntillisen ruutukaavaisia, tontit puutarhamaisia ja väljiä. Yhä asemakaavallista sääntelyä vailla tiiviisti rakennettu Pispala poikkeaa näistä melkoisesti. Vilkkaimman rakentamisen kaudella Pispalaan rakennettiin erityisesti suuria vuokratalokasarmeja, mutta myös omakotitaloa muistuttavia usean perheen pientaloja. Talojen laajentaminen varallisuuden kasvaessa oli myös yleistä. Useiden 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa rakennettujen talojen tyylipiirteet ovat laajentamisesta johtuen 1920-luvun puutaloklassismia.

Pispalan maisemallinen ilme oli muuttunut noin viidenkymmenen vuoden aikana maaseutumaisesta viljelys- ja metsämaisemasta tiiviisti ja omaperäisesti täyteen rakennetuksi työvään kaupunginosaksi. Erittäin jyrkkiin rinteisiin olivat nousseet monikerroksiset, korkeakivijalkaiset vuokratalot sekä pikkumökit, saunat, pienet kauppapuodit, hevostallit, ulkokuoneet ja eläinsuojat. Kaupunginosan kasvua kuvaa, että Pispalan asukasluku oli kohonnut lähes seitsemään tuhanteen 1930-luvun loppuun tultaessa. Se oli nousut 1890-luvulta, vajaassa viidessäkymmenessä vuodessa, 91-kertaiseksi.

Pirkkalaan kuuluvan Pispalan alueen liittämistä Tampereen kaupunkiin ehdotettiin ensimmäisen kerran jo 1800-luvun alussa, 1900-luvun alussa asia oli esillä useita kertoja. Alueliitos jäi kuitenkin toistuvasti toteutumatta. Pohjois-Pirkkala (nykyinen Nokia), johon myös Pispala kuului, muodostui omaksi maalaiskunnakseen 1922. Pispalan ensimmäinen asemakaavoitus käynnistettiin 1928. Kartoituksen ja asemakaavoituksen teki maanmittausinsinööri P.A. Ahomaa (ent. Ahonius), mutta kaavaa ei saatu lakimuutoksista johtuen maalaiskunnassa vahvistettua. Vaikka kaava jäi merkityksettömäksi, sen pohjatyönä laaditut tarkat asemakartat ovat olleet apuna alueen täydennysinventointia laadittaessa.

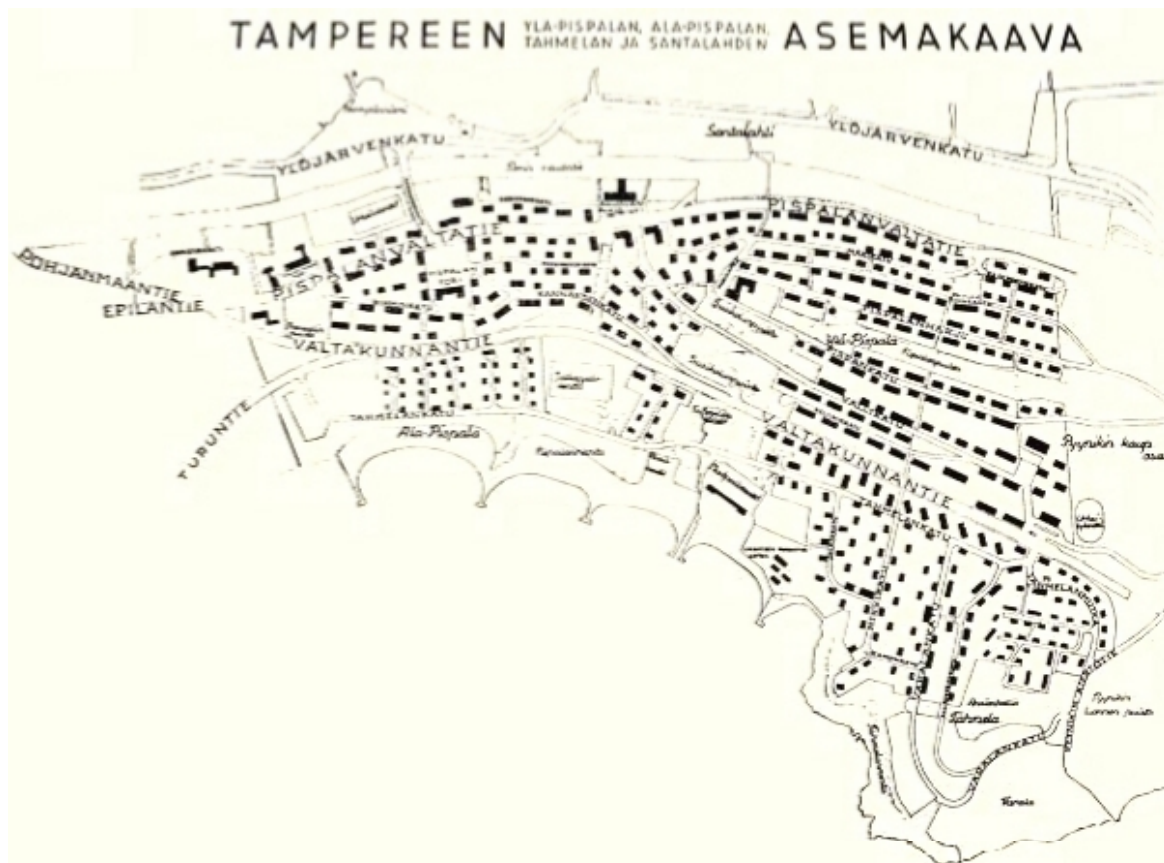

Vuonna 1936 valmistunut Pispalan asemakartta, josta oli tarkoitus tulla alueen ensimmäinen asemakaava. Kuva: Tampereen museot/ Kuva-arkisto.

Pitkään keskusteltu alueliitosasia ratkesi lopulta 1935, kun Valtioneuvosto määräsi Pispalan liitettäväksi Tampereen kaupunkiin. Taustalla oli vaikuttamassa 1930-luvun maailmanlaajuinen laskusuhdanne. Pohjois-Pirkkalalle taloudelliseksi rasitteeksi muodostunut alue liitettiin vauraan tehdaskaupunkiin virallisesti 1.1.1937. Liitos toi Pispalassa voimaan alueen ensimmäisen rakennuskiellon sekä joukon kaupunkialueita koskevia säännöksiä, kuten ympäristöhygienian säätelevän terveydenhoitolain, jonka mukaan taajamat tuli mm. viemäroidä. Lakien ja säännösten vaikutukset alkoivat kuitenkin käytännössä näkyä Pispalassa vasta toisen maailmansodan jälkeen.

Ensimmäinen asemakaava ja sodan jälkeinen modernismi

Pispalan asemakaavoittaminen käynnistyi heti Tampereeseen liittämisen jälkeen vuonna 1937. Sotien vuoksi kaavoitus kuitenkin viivästyi ja vuonna 1935 voimaan astunut rakennuskielto venyi lopulta 10 vuoden mittaiseksi. Tuona aikana Pispala alkoi jäädä kehityksestä jälkeen. Uutta asemakaavaa odotettaessa rakennuksia ei kunnostettu. Samalla asumisen vaatimukset kasvoivat ja uudet asuinalueet houkuttelivat varsinkin nuoria perheellisiä muuttamaan Pispalasta.

Vuonna 1945 valmistunut Pispalan ensimmäinen asemakaava. Tampereen kaupunki, Suunnittelupalvelut/ arkisto.

Alueen ensimmäinen asemakaava hyväksyttiin valtuustossa 1945. Kaavoituksesta olivat vastanneet arkkitehdit Paavo H. Salminen ja E. Kaalamo. Siinä harjulle oli suunniteltu tornitalojen ryhmää ja sen ympäristöön 2-3-kerroksisia rakennuksia. Pieniä kiinteistöjä oli tarkoitus yhdistellä, jotta tonttikoko alueella kasvaisi. Liikenteen valtaväyläksi oli suunniteltu Valtakunnantie, joka Eteläpuistosta olisi kulkenut Pyyntikin ja 300 metriä pitkän tunnelin kautta Tahmelaan. Sekavaksi miellettyä katuverkkoa oli pyritty selkiyttämään ja yksinkertaistamaan pääväyliä yhdistävillä ka-

duilla. Pelkkien katusuunnitelmien toteutuminen olisi vaatinut lukuisten rakennusten pakkolunastamista tai siirtoa.

Asemakaavan toteutuminen alkoi hitaasti. Tornitaloja rakennettiin lopulta vain yksi, Ylä-Voiman talo (Pispalan valtatie 45). Kerrostaloja rakennettiin muutamia Pispalan valtatie ja Tahmelankadun varteen. Yksittäisiä taloja nousi myös Pispankadun alkuun, Vallikadulle, Varalankadulle ja Tahmelan viertotien varteen. Tonttien yhdistymisiä tapahtui vain vähän. Pakkolunastukset uusien tielinjojen rakentamiseksi ja vanhojen leventämiseksi käynnistyivät 1950-luvun puolivälissä ja jatkuivat aina 1960-luvun puoliväliin. Useat tiesuunnitelmat, kuten Valtakunnantie Tahmelassa, jäivät kuitenkin toteutumatta ja kaupungille siirtyneet rakennukset päätyivät vuokrataloiksi. Myöhemmin monet pakkolunastetuista kiinteistöistä on myyty ja niiden huonokuntoiseksi päästetyt vanhat rakennukset purettu uudisrakentamisen tieltä. Tämä kehitys on nähtävillä erityisen selvästi esimerkiksi voimakkaasti uudistuneilla Päivölänkadun ja Lauri Viidankadun varsilla. Alueen tontit rakennuksineen lunastettiin aikanaan Vallikadun jatkamiseksi Susikolon puiston läpi aina Pispalan valtatielle asti.

Pispala maanmittauslaitoksen ortoilmakuvassa 1946. © Maanmittauslaitos ja Tampereen kaupunki.

Pispalan toinen asemakaavoitus

Rakennuskannan ikääntyessä ja 1945 asemakaavan toteuttamisen osoittautuessa hankalaksi alueelle julistettiin jälleen rakennuskielto uuden kaavan laatimisen ajaksi. Kaavoitus käynnistyi 1960-luvun lopulla arkkitehtikilpailulla. Arkkitehdit suunnittelivat Pispalasta modernia tasakattoisten terassitalojen uudisrakennusalueita. Kilpailun voittaneen Arkkitehtitoimisto KTLV:n työn pohjalta laadittiin myös asemakaavaluonnos, mikä kuitenkin jäi toteutumatta pitkälti asukkaiden vastustuksesta johtuen. Suunnitelmista on nähtävissä, kuinka harjumaiseman esteettinen ja samalla kaupallinen arvo oli alettu huomata. Vanhan rakennuskannan arvostus sen sijaan oli vasta heinäpäällä.

Tahmelaan rakennettiin 1960-70-luvuilla rakennuskiellon aikana poikkeusluvin runsaasti ylemmän keskiluokan moderneja asuinrakennuksia, joissa on selkeästi nähtävissä suunnitellun asemakaavan tavoitteet. Talot ovat pääasiassa tasakattoisia, kookkaita rinnetaloja, jotka poikkeavat piirteiltään voimakkaasti alueen perinteisestä rakentamisesta.

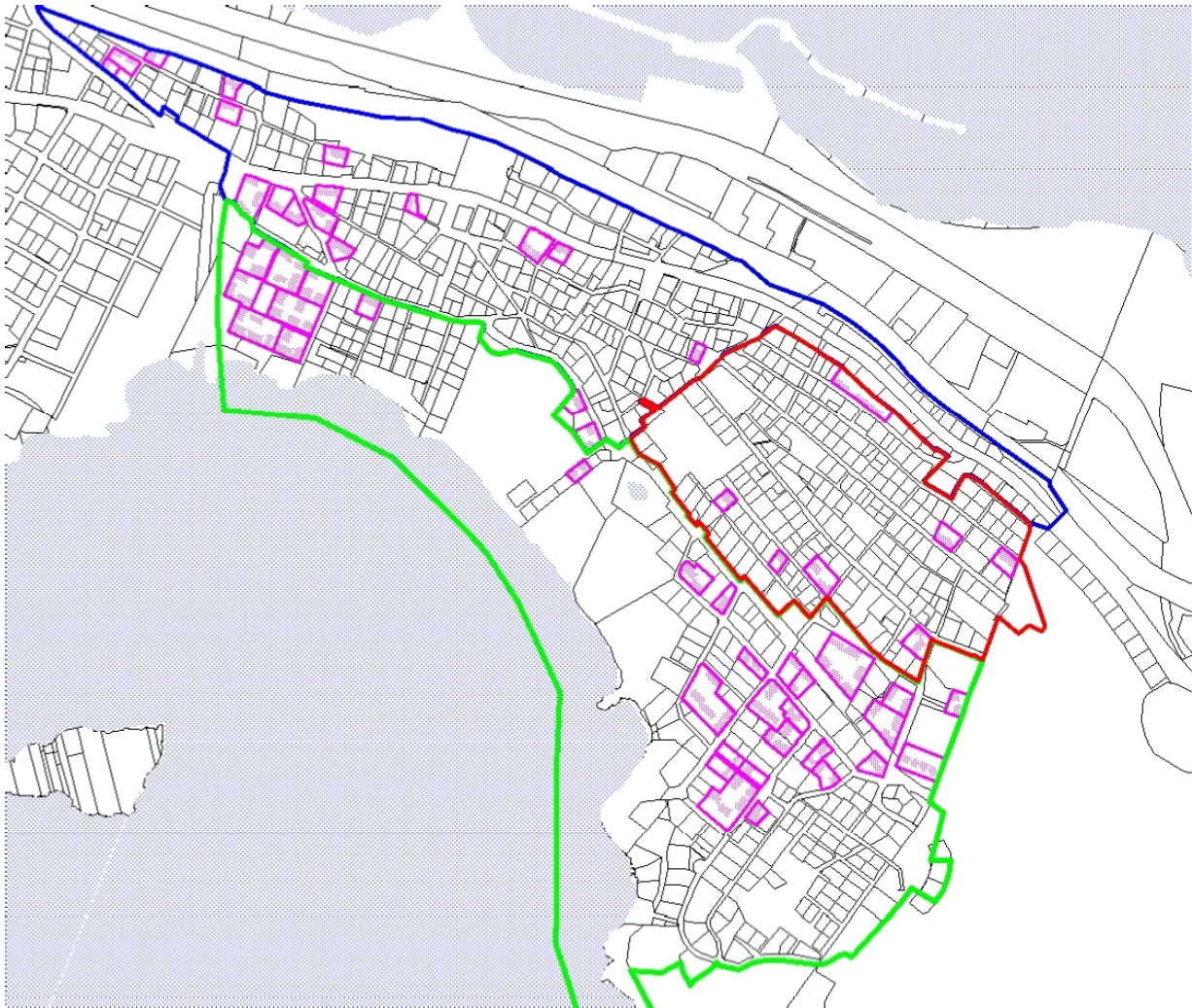
Asemakaava suunniteltiin uudelleen kaupunginosittain jaettuna ja paremmin olemassa olevat rakennukset ja kiinteistörajat huomioiden. Uusi asemakaava hyväksyttiin 1977-1978. Kaavan tarkoituksena oli mahdollistaa olemassa olevan rakennuskannan säilyminen ja antaa ohjeistusta peruskorjaukselle, mutta myös sallia alueen uudistaminen ja uudisrakentaminen. Tasakaton rinnalle hyväksyttiin myös satulakatto. Kaava tähtäsi matalaan ja matalahkoon puutalovaltaiseen rakentamiseen.

Peruskorjauskokeilu ja voimakkaan uudisrakentamisen kausi

Ylä-Pispalan, harjun laen ja sen rinteiden rakennuksista oli vielä 1970-luvun lopulla yli 30 % ennen 1920-lukua rakennettuja, 1920-luvulla rakennettuja oli yli puolet ja 1930-luvulla rakennettujakin yli 10 %. Tätä uudempia rakennuksia oli vain muutama prosentti. Pispala oli mukana 1970-80-lukujen vaihteessa valtakunnallisessa peruskorjauksen kokeilussa, jonka aikana asukkaat peruskorjasivat talojaan valtion takaaman lainoituksen turvin. Kokeilun tarkoituksena oli, ettei alueen sosiaalinen rakenne muuttuisi radikaalisti, vaan myös vähävaraisemmilla olisi mahdollisuus

kohentaa asuinolosuhteitaan edullisella lainalla. Perusparannusten avulla vanhat rakennukset kyllä säilyivät, mutta monesti alkuperäisen ilmeensä ja identiteettinsä menettäneinä. Korjaamisessa käytettiin moderneja rakennusmateriaaleja, kuten karaattilevyä tai katolla tiilijäljelmäpeltejä ja monesta useita pieniä asuntoja käsittäneestä entisestä vuokratalosta muokattiin yhden perheen omakotitalo.

1980-luvulta alkaen alueelle rakennettiin lisääntyvässä määrin uutta. Modernien omakotitalojen ohella selkein 1978 asemakaavan runsastuttama rakennustyyppi alueella olivat kookkaat rivi-, luhti- ja paritalot. Elintason kohoamisen myötä koteihin vaadittiin enemmän mukavuuksia, kuin mitä ahdas mökki ulkokäymälöineen ja kylmine vesineen pystyi tarjoamaan. Uudisrakennukset poikkesivat usein naapurustostaan merkittävästi sekä mittakaavaltaan että muodoiltaan. Niiden piirteet vaikuttivat vierailta alueen perinteiseen rakennustapaan nähden.

1980-90-lukujen rivi-, luhti- ja paritalot Pispalassa.

Pohjakartta: kiinteistörajat/ Tampereen kaupunki. Muokkaus: Pirkanmaan maakuntamuseo/ MH.

Rivi-, luhti- ja paritaloja ilmaantui 1980-90-luvuilla runsaasti erityisesti Tahmelaan ja Ala-Pispalaan, kuten edellä olevasta kuvasta voidaan nähdä. Rivi, luhti ja paritaloja ei ole inventoitu erikseen niiden vielä vähäisen kulttuurihistoriallisen arvon vuoksi, mutta niillä on merkittävä asema erityisesti asemakaavan III-vaiheen alueen kaupunkikuvassa. (ks. myös loppuraportin 1. osan liitteet 3 A ja B.)

Uudisrakentamisen myötä alueen perinteiset piirteet alkoivat kadota. Pihoilta purettiin vanhat piharakennukset, pihamaa saatettiin asfaloitaa, laatoittaa tai aidata korkeilla aidoilla, autotalleja ja parkkipaikkoja rakennettiin, teitä asfaltoitiin ja levennettiin, rakennuksia laajennettiin, pienet kaupungit ja liikkeenharjoittajat hävisivät alueelta Ahjolan aukion ja Tahmelan liikekeskusten rakentamisen myötä. Vaikutukset alueen sosiaaliseen rakenteeseen vanhojen asukkaiden väistyessä uusien tieltä ovat olleet yhtä mullistavia. Alueelle leimallinen yhteisöllisyys on vähentynyt ja yksityisyys kasvanut. Kaikki tämä on muuttanut alueen maisemallista ilmettä ainutlaatuisesta tiheästi rakennetusta puutalokaupunginosasta nykyaikaisen standardiasuinalueen suuntaan.

Pispala ns. väärävaritetyssä ortoilmakuvassa 2006. © Tampereen kaupunki.

Kaupungin keskustan läheisyyden ja upeiden maisemien ansiosta alueen vetovoima on kasvanut 1980-2000-luvuilla, mikä on vaikuttanut tonttien ja talojen hintojen nopeaan kasvuun. Perin-

teisestä työläiskaupunginosasta on tullut myös varakkaimman väen asuinalue. Syntyperäisiä asukkaita on yhä vähemmän ja perinteiset työväenasuinrakennukset näyttävät vaatimattomilta uusien kookkaiden omakoti- ja rivitalojen rinnalla. Jotkut muutoksista ovat olleet välttämättömiä, sillä uudistuminen kuuluu elinvoimaisen asuinalueen kehitykseen. Uudistumisen ei kuitenkaan tarvitse tapahtua perinteisen kustannuksella; vanhan asuinrakennuksen voi muuttaa nykyvaatimuksia vastaavaksi sen alkuperäisiä piirteitä kunnioittaen tai säilyttää pihapiirin ilmeen piharakennuksineen, polkuineen ja vanhoine kasveineen.

3 ALUE - Pispalan rakennettu kulttuuriympäristö

Katutilat, näkymät ja kaupunkikuva

Pispalanharju on osa Tampereen halki, Kangasalta aina Ylöjärvelle asti kulkevaa harjujonoa. Tämän Pohjoismaiden korkeimman jääkauden muodostaman moreeniharjun korkein kohta, 159 m merenpinnasta, on juuri Pispalassa, Pyykkimettän puistossa. Pispalanharju on kiistatta yksi Tampereen ja sitä ympäröivän kaupunkiseudun hallitsevimpiä maiseman elementtejä. Pispalan merkittävimmät piirteet kaukomaisemassa, vaikkapa Näsijärven selältä tarkasteltaessa ovat harjun muoto, tiheästä rakennuskannasta muodostuva pinnan rakeisuus ja muutamat yksittäiset silhuetista kohoavat rakennukset, kuten Pispalan koulu, Ylä-Voiman kerrostalo ja Haulitorni. Nämä rakennukset ovat muodostuneet Pispalan symbolikohteiksi. Pispalanharjun muodostamalla kaupunkikuvallisella kokonaisuudella on Tampereen kaupungille esteettisten ja maisemallisten arvojen lisäksi suuri identiteettimerkitys. Pispala on laajin ja säilynein teollisuuden ja tehtaiden kaupunkina tunnetun Tampereen työväenasuinalueista. Sen miljöö kertoo yhä elävästi tehdaskaupungin työväestön elämästä ja asumisesta viime vuosisadan alussa.

Ote Simolan tilan maille 1911 laaditusta palstoitus suunnitelmasta. Kuvassa keskellä tukkiteiden välinen alue. © Tampereen kaupunki, kaupunkimittauksen arkisto.

Pispalan kaupunginosan persoonallinen ja epäyhtenäiseltä vaikuttava ilme on syntynyt 1900-luvun alun vuosikymmenten rakentamisen vapaudesta, rakennusmääräysten ja asemakaavan rajoitusten puutteesta. Täysin suunnittelemattomasti alueelle ei rakennettu, sillä maanomistajat laativat alueilleen palstoitussuunnitelmia, joissa luonnosteltiin kulkureitit ja niiden varsille suora-kaiteen muotoiset tontit. Mutta rakennusten koko, muodot ja tyylipiirteet vaihtelevat, ne on sijoitettu tonteilleen milloin päädyt kadulle, milloin pitkä sivu kadulle päin. Sisäänkäynnit ovat kadun puolella tai pihan puolella. Toisinaan rakennukset ovat kiinni katulinjassa, toisinaan sisempänä tonteillaan. Rakentajat ovat saaneet tonteillaan lähes rajoituksetta toteuttaa omaa näkemystään.

Erityyppisiä asuinrakennuksia ei Pispalassa useimmiten ole sijoitettu tarkoituksellisesti tietyille alueille tai ryhmiksi. (Asuinrakennusten tyypit on esitelty tarkemmin edempänä luvussa 5.) Vilkkaan rakentamisen kautena 1920-30-luvuilla tällaisia alueita on syntynyt tahattomasti mm. Pispankadun varteen, jossa on yhtenäisempi suurien vuokratalojen muodostama tiivis katumaisema. Alueen yleiskuva on hajanainen erikokoisten, -tyyppisten ja -muotoisten rakennusten vapaan sijoittelun seurauksena.

Vasemmalla Pispalalle tyypillistä tiivistä rakennettua kaupunkikuvaa Rajaportinkadulta kohti etelää kuvattuna. Oikealla rakennusten rajaamaa kaupunkimaista katunäkymää Mäkikadulla.

Rakennustapaan pohjautuvaa yhtenäistä "pispalalaista tyyliä" ei oikeastaan ole olemassa, toisin kuin useimmilla muilla samoihin aikoihin syntyneillä asuinalueilla, jossa rakentamista ovat säädelleet tavallisesti melko tiukatkin rakennusmääräykset. Kaikessa monimuotoisuudessaankin perinteisessä pispalalaisessa rakennuskannassa on kuitenkin myös yhteneväisiä piirteitä, jotka toistuvat koko alueella. Pispalan kaupunkikuvalle on tyypillistä pienipiirteisyys, rakennusten mitataava, topografian sanelema rinnerakentaminen sekä tiivis, mutta maisemaan sopeutuva ja

ympäristön huomioiva rakentaminen. Niiden perustana ovat olleet rajatusti saatavilla olleet rakennusmateriaalit sekä ajan rakennustaito ja -tekniikka.

Perinteistä Pispalalaista rakentamista leimaa voimakkaasti puun käyttö pääasiallisena rakennusmateriaalina, rakentaminen käsityönä sekä suunnittelemattomuus. Yksityiskohtaisia rakennuspiirustuksia ei ollut; usein asian ajoi tupakka-askin kanteen tehty luonnos. Asuinrakennusten runkomateriaalina on käytetty aluksi yksinomaan hirttä. Rankorakenne on yleistynyt Pispalassa kuitenkin melko varhain 1920-luvun alusta alkaen. Kivijalka on 1910-luvulle asti pääsääntöisesti rakennettu luonnonkivisistä paasista, joiden välit on myöhemmin laudoitettu, valettu betonista tai muurattu tiilestä. 1910-luvun lopusta alkaen kivijalan rakenteena yleistyvät betoniset pylvää ja valetut betonisokkelit.

Monia rakennuksia on rakennettu useassa vaiheessa varallisuuden ja tilantarpeen kasvaessa, usein usean eri rakentajan toimesta, joten niissä on voitu käyttää eri osissa erilaisia runko- tai kivijalkamateriaaleja. Rakentamisessa käytetty betoni on lähes poikkeuksetta ollut ns. säästöbetonia, jossa sementtiä on käytetty niukasti ja harjualueen maaperästä helposti saatavaa hiekkaa, soraa ja kiviä runsaasti. Vähävarainen rakentaja on saattanut myös tinkiä materiaalien laadussa ja käyttää kakkos-nelosen sijaan runkorakenteissa kahta yhteen naulattua lautaa tai betonin raudoittamisessa saatavilla olevaa rautaromua. Eristemateriaaleina rankorakenteisissa väliseinissä, ylä- ja alapohjissa on käytetty purun ja sammaleen lisäksi kekseliäästi saatavilla olevaa teollisuuden ylijäämää, kuten pellavarivettä.

Rinteen jyrkkyydestä johtuvia Pispalalle tyypillisiä rakennusteknisiä ratkaisuja.

Pienipiirteisyydellä ja mittakaavalla viitataan yksinkertaiseen, melko koristelemattomaan, kooltaan hillittyyn ja sopusuhtaiseen rakentamiseen. Jyrkkiin rinteisiin rakentaminen taas on luonut persoonallisia ja usein hyvin innovatiivisiakin piirteitä rakentamiseen. Näihin kuuluvat mm. korkeat, joskus jopa usean kerroksen korkuiset kivijalat sekä rinteiden jyrkkyydestä johtuvat erikoiset sisäänkäyntiratkaisut.

Kaupunkirakenteen tiiviys on seurausta suhteellisen pienikokoisista tonteista, mikä vapaasti rakentuneella työväestön asuinalueella johtui ymmärrettävästi varojen puutteesta; pieni tontti oli suurta edullisempi. Pispalassa maisema on aina ollut keskeisessä asemassa. Ympäristön huomioiminen rakentamisessa näkyy tavassa rakentaa ympäristöön sopivin rakennusmateriaalein ja muodoin, siten että järvimaisema ei kokonaan peity naapurustolta. Perinteinen pispalalainen rakennustapa on jättänyt maiseman näkyviin rakennusten välistä myös kadunkulkijalle, mikä monelta uudisrakennuksen rakentajalta tuntuu unohtuneen.

Kattokaltevuudet, kattojen mallit ja muodot vaihtelevat vapaasti muodostaen elävän maisemallisen elementin, ns. viidennen julkisivun, mikä rinnemaastossa on erittäin tärkeässä asemassa. Perinteinen katemateriaali on ollut päre, huopa tai saumattu pelti. 1940-luvulla yleistynyt tiilikate tai 1980-luvun lopulta alkaen yleistynyt tiilijäljitelmäpelti (profiloitu pelti), eivät materiaalina sovi 1900-luvun alkupuolen rakennuksiin. Kattojen maailma on perinteisesti ollut myös melko ehyt, mistä johtuen suurikokoiset ja erimalliset katon pystyikkunat eli frontonit tai modernit lapeikkunat eivät istu maisemaan. Pispalassa tyypillisimpiä vinttikerroksen valontuojia ovat olleet rakennuksen tyylistä riippuen pienikokoinen ehyträystäinen poikkipääty, puolipyöreä lunetti-ikkuna tai kolmioikkuna.

Pispalan kaupunkikuvalle tyylipillinen piirre on maaston muotoja mukaileva katuverkko, joka on syntynyt vähitellen poluista ja kulkureiteistä teiksi ja edelleen nykyisiksi kaduiksi sekä tietenkäin portaitaiksi. Kehityksen näkee myös kadunnimissä. 1900-luvun alkupuoliskolla muodostuneet kulkureitit nimettiin teiksi: Koulutie, Pispantie ja Mäkitie. Lisäksi käytettiin tarkemmin kuvailevia nimityksiä, kuten Sauna-Maijan mäki, Kellosepän mäki, Mankeli-Niemisen mäki. Tampereen kaupunkiin liittämisen jälkeen tiestä tuli katuja; Provastinkatu, Pispankatu ja Mäkikatu. Teiden linjat ovat muuttuneet melko vähän, mutta korotukset, suoristaminen ja pinnoitteiden muutos on ollut voimakkaampaa. Katujen kunnossapidon ja liikennemäärien kasvun vuoksi monet toimet ovat kuitenkin olleet välttämättömiä. Erityisen hyvin perinteisen kapean katutilan ovat säilyttäneet Erämiehenkatu, Hiidenkatu, Provastinkatu, Pispankatu, Mäkikatu ja Rajaportinkatu sekä Rinnekatu.

Alueen pääliikenneväylä on Pispalan valtatie, jota on 1950-luvulta lähtien levennetty, suoristettu ja loivennettu liikennemäärien kasvaessa. Muutokset ovat vaikuttaneet myös kadunvarren rakennuskantaan, joka on uudistunut paikoin voimakkaastikin. Muita pääväyliä ovat nykyinen Tahmelan viertotie, Tahmelankatu sekä harjun laella kulkeva Pispalanharju. Poikittaissuuntaisia katuja ei oikeastaan rinteen jyrkkyydestä johtuen ole. Ne on harjulla korvattu portailla, jotka ovat perinteisesti olleet puu- tai betonirakenteisia. Nykyisin portaiden materiaalina on pääosin kesto-tyllästetty puu. Portaista pisimmät ovat Hirvikadulta Mäkikadulle yltävät ns. Jaakobinportaat. Monet portaista ovat kulkeneet samalla paikalla jo lähes sata vuotta, mutta on Pispalaan rakennettu myös uusia portaita, kuten 2000-luvun puolivälissä Vallikadun päästä Pispankadulle nousevat portaat. Maaston asettamien haasteiden lisäksi Pispalanharjun poikittaista liikkumista rajoittavat nykyisin kaksiraiteinen vilkasliikenteinen rautatie sekä Näsijärven rannassa kulkeva nelikaistainen Paasikiventie.

Vasemmalla Päivölänkadun betoniporaat 1950-60-luvulla. Oikealla Pispalan valtatie levennystöitä 1950-luvulla. Oikean reunan rakennus, ns. Vanamon kauppa purettiin levennyksen tieltä. Kuvat: Tampereen museoiden kuva-arkisto.

Tontit ja katutila on useimmiten rajattu rakennuksilla, mutta toisinaan myös vaihtelevasti pystylauta-aidoilla, pulterimuureilla eli rivinteereillä tai betonimuureilla ja Ala-Pispalan tasaisemmalla alueella myös pensasaidoilla. Alueen yleisilme on tiiveydestä ja usein kadun reunaan ulottuvista rakennuksista johtuen paikoin melko kaupunkimainen. Nousevat ja laskevat kadut ja rakennusten vaihtelevat rivistöt ja erilaiset penkereet luovat kiintoisia kadunvarsinäkyymiä. Monet 1980-2000-luvulla rakennetuista pulterimuureista esimerkiksi Tahmelan lähteen tuntumassa Tahmelan viertotien ja Kannaksenkadun risteyksessä vaikuttavat ympäristöönsä liian massiivisilta.

Pispalan kulttuurihistoriallisesti arvokkaat aluekokonaisuudet

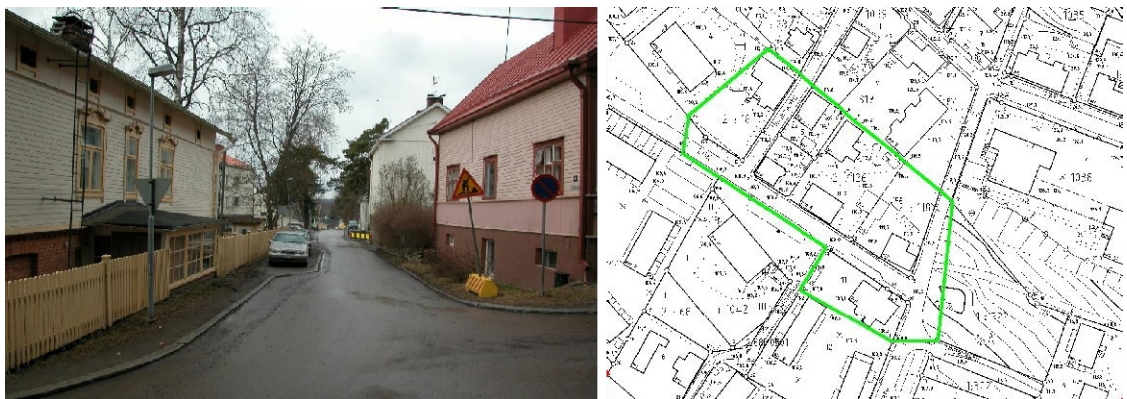
Vuosina 2008, 2009 ja 2012 inventoiduilta alueilta on hahmotettavissa 21 erityisen hyvin perinteistä pispalalaista kulttuuriympäristöä, rakentamista ja kaupunkikuvaa edustavaa aluetta, joiden vaalimiseen tulisi kiinnittää erityisesti huomiota. Arvoalueet esitellään seuraavaksi lyhyesti inventointialueittain. Arvoalueiden sijainnit on kuvattu raportin 2. osan karttaliitteellä 1 A. Arvoalueiden yksityiskohtaisemmat inventointitiedot ja toimenpidesuosituksien tallennettu Pirkanmaan maakuntamuseon Siiri-tietokantaan inventointivuoden mukaisen hankkeen yhteyteen. Lisäksi arvoalueet ja niitä koskevat toimenpidesuosituksien löytyvät kunkin inventointialueen täydennysaineistosta; kulttuurihistoriallisten arvojen tiivistelmätaulukosta. Arvoalueiden kulttuurihistoriallista arvoluokitusta ja toimenpidesuosituksia kuvataan tämän raportin luvussa 6.

Pispala I – 2008 inventoidun alueen kulttuurihistoriallisesti arvokkaat aluekokonaisuudet (arvoalueet)

Vallikadun varsi (2008/A1)

Vallikadun arvoalue sijaitsee I- ja III-vaiheen inventointialueiden rajalla, osin kummallakin alueella. Vallikadun ympäristö on uudistunut rakennuskannaltaan melko voimakkaasti, mutta kadun alkupäässä on säilynyt vanhojen rakennusten muodostama kokonaisuus, missä on vielä hahmotettavissa Tahmelan rakentamiselle ja asutukselle tyypillisiä piirteitä. Asuinrakennukset poikkeavat tyyliltään toisistaan melko voimakkaasti ja ne edustavatkin eriaikojen rakentamista. Rakennukset ovat pääosin hyvin säilyttäneet alkuperäisiä piirteitään.

Rakennuksista varhaisin, Vallikatu 3 on peräisin 1890-luvulta, mutta sitä on laajennettu useaan otteeseen tämän jälkeen. Rakennus on runoilija Yrjö Jylhän lapsuudenkoti. Sen kivijalassa on myöhemmin toiminut kirjapaino. Muut alueen rakennukset edustavat 1900-luvun alkupuolen rakentamista. Vallikatu 8 kivijalassa on toiminut Vallin kauppa, joka on mahdollisesti antanut nimen koko kadulle. Vallikatu 10 kivijalassa on toiminut pesutupa ja Vallikatu 12 C:n kivijalassa mankeli, joita ympäristön asukkaat ovat käyttäneet. Vallikatu 12:ssa kerrotaan olleen kellosepänerversta. Rakennusten aikaisempi käyttö kuvaa mainiosti alueen yhteisöllistä elämäntapaa. Alueella on maisemallista merkitystä, mutta myös rakennusperinteistä, sosiaalihistoriallista ja taloushistoriallista arvoa. Arvoluokka III.

Katunaisemaa Vallikadun alkupään arvoalueella sekä karttaote.

Kartta: Kantakartta, Tampereen kaupunki. Muokkaus: Pirkanmaan maakuntamuseo/ MH.

Pispankadun varsi (2008/A2)

Pispankadun varteen alettiin rakentaa suuria vuokrakerrostaloja 1920-luvulla. 1920- ja 1930-luvut olivat voimakasta rakentamisen aikaa Pispalassa ja Pispankatu edustaa hyvin juuri tätä rakennuskautta. Monet alueen rakennuksista ovat aikansa ”gryndereiden” rakentamia, erityisesti Välimäen veljekset ovat urakoineet useita rakennuksia Pispankadulle ja sen lähistölle.

Kaksikerroksiset, harja- tai aumakattoiset, korkean kivijalan omaavat, useita huoneen ja keittiön asuntoja käsittäneet rakennukset ovat tyypillisiä kadun varren rakennuksia. Joukossa on myös pienempiä alkujaan kahden perheen pientalotyypisiä rakennuksia, joissa on lisäksi pidetty vuokralaisia kivijalan ja vintin hellahuoneissa. Sisäänkäyntien yleinen arkkitehtoninen aihe on kolmiopäätyinen katos, jota kannattelevat puiset pilarit. Osa rakennuksista on rankorunkoisia, osa hirsitaloja.

Talot on rakennettu 1920-luvun puolivälin ja 1930-luvun alun välisenä aikana. Monien rakennusten kivijaloissa on toiminut pieniä kauppia. Rakennukset ovat säilyneet pääosin hyvin ja edustavat hienosti 1920-30-lukujen vuokratulo- ja pientalorakentamista. Kadunvarsi muodostaa maisemallisesti näyttävän ja yhtenäisen rakennuskokonaisuuden. Alueella on vahvaa rakennusperinteistä, liikennehistoriallista, sosiaalishistoriallista, taloushistoriallista ja maisemallista arvoa. Arvoluokka I.

Katumaisemaa Pispankadun varren hienosti säilyneellä arvoalueella sekä karttaote.

Kartta: Kantakartta, Tampereen kaupunki. Muokkaus: Pirkanmaan maakuntamuseo/ MH.

Pispalanharjun varsi (2008/A3)

Harjun lakea pitkin kulkenut tie, nykyinen Pispalanharju, on syntynyt noin 1910-1920-luvuilla. Kadunvarren ensimmäiset rakennukset rakentuivat 1900-luvun alussa ja 1910-luvulla. Pääosa rakennuskannasta on rakentunut kuitenkin 1920-luvulla. Pispalanharju on uudistunut melko voimakkaasti, mutta Pispalan portaiden ja ns. Pyykkimettän puiston välisellä alueella on säilynyt 1910-30-luvuilla rakennettujen erityyppisten rakennusten muodostama katukokonaisuus. Joukossa on useita entisiä vuokrataloja, mutta myös muutamia alkujaan kahden perheen pientaloja sekä yksittäisiä huoneen ja keittiön mökkejä.

Alueen rakennuskanta on vaihtelevaa ja monimuotoista sekä pääosin suhteellisen hyvin säilynyttä. Suositulla näköalapaikalla, Pyykkimettän puistossa on ollut ensimmäisen maailmansodan aikaisia venäläisten rakentamia puolustusvarustuksia, jotka ovat lain suojaamia muinaisjäännöksiä. Samalla paikalla on sijainnut August Koivusen rakennuttama vesisäiliö, johon pumpattiin vettä Tahmelan lähteestä ja josta monet pispalalaisista saivat vetensä. Pispalanharjun varrella on erityistä symbolimerkitystä, sillä aluetta pidetään yleisesti maisemallisesti ominaisimpana Pispalana. Pyykkimettän näköalapaikalta avautuu upea, jo klassiseksi muodostunut näköala Näsijärvelle sekä Pyhäjärvelle, harjun etelärinteeseen ja Tahmelaan. Alueella on vahvaa maisemallista merkitystä, mutta myöskin rakennusperinteistä, liikennehistoriallista, sosiaalishistoriallista ja taloushistoriallista arvoa. Arvoluokka II.

Katunaisemaa Pispalanharjun varren arvoalueella sekä karttaote.

Kartta: Kantakartta, Tampereen kaupunki. Muokkaus: Pirkanmaan maakuntamuseo/ MH.

Rajaportinkadun varsi (2008/A4)

Rajaportinkadun varteen on rakentunut 1900-luvun alun ja 1920-luvun välillä suurten vuokratalojen kokonaisuus. Rakennukset sijoittuvat Rajaportinkadun eteläreunaan muodostaen yhtenäisen seinämän kadun varteen. Rakennukset ovat pohjiltaan pääasiassa suorakaiteen muotoisia ja sisäänkäynnit sijoittuvat pihojen puolelle. Lähes kaikki rakennukset ovat voimakkaasti peruskorjattuja ja korotettuja, joten tarkkoja rakentamisajankohtia ei pysty määrittämään. Ainakin kaksi rakennuksista on rakennettu 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa tai aivan 1900-luvun alussa. Kaikissa rakennuksissa on ollut pieniä hellahuoneen tai huoneen ja keittiön asuntoja, joita on myöhemmissä peruskorjauksissa yhdistelty. Rakennusten ulkoasut ovat muuttuneet melko voimakkaasti, mutta niiden muodot ja yhdessä muodostama katutila on tunnistettavissa 1900-luvun alussa muotoutuneiksi. Viiden talon muodostama katukokonaisuus kertoo hyvin 1900-luvun alun ja 1920-luvun vuokratolorakentamisesta. Kokonaisuudella on rakennusperinteistä, liikennehistoriallista, sosiaalishistoriallista ja maisemallista arvoa. Arvoluokka III.

Katumaisemaa Rajaportinkadun varren arvoalueella sekä karttaote.

Kartta: Kantakartta, Tampereen kaupunki. Muokkaus: Pirkanmaan maakuntamuseo/ MH.

Mäkikadun ja Rinnekadun ympäristö (2008/A5)

Mäkikadun ja Rinnekadun väliselle alueelle on muodostunut 1900-luvun alun ja 1920-luvun välisenä aikana pääasiassa suurten vuokratalojen muodostama katukokonaisuus. Rakennukset ovat pohjiltaan usein suorakaiteen muotoisia, pitkiä ja useita huoneen ja keittiön tai hellahuoneen asuntoja käsittäneitä. Osassa rakennuksia on alkuperäinen huoneistojako säilynyt, osassa asuntoja on joko laajennettu vintille tai yhdistetty asuntoja suuremmiksi huoneistoiksi. Ainakin kahdessa 1900-luvun alun rakennuksessa on ollut alun perin yhteiskeittiöjärjestelmä.

Rakennusten pitkät ja suhteellisen kapeat rungot muodostavat Mäkikadun eteläpuolelle muurimaisen seinämän, joka tekee katutilasta tiiviin. Sisäänkäynnit kuisteineen ovat pihojen puolella. Osa rakennuksista on rakennettu kahdessa vaiheessa siten, että ensimmäinen osa on rakennettu 1900-luvun alussa ja sitä on jatkettu 1920-luvulla. Rakennuksissa on säilynyt jonkin verran klassisia 1920-luvun tyylipiirteitä kuten kulmien pilasterointeja, päätyjen kissanpenkkejä, lunettiikkunoita ja puisten pilareiden kannattelemia avokuisteja. Pääosa rakennuksista on kuitenkin peruskorjattu suhteellisen voimakkaasti. Katukokonaisuus on arvokas rakennusperinteisen ja sosiaalishistoriallisen kertovuutensa vuoksi. Katujen varsille muodostuu yhtenäinen ja maisemallisesti merkittävä rakennuskokonaisuus. Arvoluokka II.

Katumaisemaa Mäkikadun ja Rinnekadun ympäristön arvoalueella sekä karttaote.

Kartta: Kantakartta, Tampereen kaupunki. Muokkaus: Pirkanmaan maakuntamuseo/ MH.

Pispala II – 2009 inventoidun alueen kulttuurihistoriallisesti arvokkaat aluekokonaisuudet (arvoalueet)

Pohjanmaantien varsi (2009/A1)

Pohjanmaantie (ent. Lielahdentie) on osa Pispalan kannaksella kulkenutta vanhaa maantietä. Kuninkaantienä ja myöhemmin Kyröskosken maantienä tunnettu tie on yksi vanhimmista sisämaan ja Pohjanlahden rannikon välisistä teistä, joka on yhdistänyt Hämeen Turkuun, Ala-Satakuntaan ja Pohjanmaahan. Tie on ollut käytössä ainakin jo 1500-luvulla. Pispalan länsipuolella tie haarautui lounaaseen, Turun suuntaan sekä luoteeseen Ylöjärven ja Hämeenkyrön kautta Pohjanmaan rannikolle. Luoteishaara tunnetaan nykyisin nimellä Pohjanmaantie ja se on säilynyt samalla paikalla vähintään 1800-luvulta asti. Arvoalueella on historiansa vuoksi merkittävää liikennehistoriallista arvoa.

Katumaisemaa Pohjanmaantien arvoalueella sekä karttaote.

Kartta: Tampereen kaupunki. Muokkaus: Pirkanmaan maakuntamuseo/ MH.

Ensimmäiset rakennukset kadun varteen ovat todennäköisesti nousseet jo historiallisen ajan alussa. 1900-luvun alkupuolella kadunvarsi on ollut kaupunkimaisen tiivis, koostuen eri-ikäisistä ja kokoisista asuin- ja piharakennuksista. Pohjoispuolella on säilynyt ehjä neljän pienikokoisen asuinrakennuksen rivi, Pohjanmaantie 18-24, jotka tunnetaan rakentajasukunsa mukaan Virtasen valtakuntana. Rakennukset edustavat katoamassa olevaa huoneen ja keittiön rakennustyyppiä ja kertovat 1900-luvun alun asumisen ja elämisen tavasta. Pohjanmaantie 14 ja 16 ovat aiemmin muodostaneet yhtenäisen viiden rakennuksen pihapiirin, jossa tarinan mukaan olisi ollut talli, johon nykyistä Pohjanmaantietä kaupunkiasioille tulleet maalaiset ovat voineet jättää hevosensa päiväksi. Pohjanmaantien ja Pispalan valtatie välisellä kulmatontilla on ollut sepän ja

kivenhakkaajan verstaat. Kadunvarren rakennuskanta on uusiutunut voimakkaasti 1900-luvun kuluessa, etenkin inventointialueen ulkopuolelle jäävällä kadun eteläpuolella. Arvoluokka III.

Koukkarinkadun varsi (2009/A2)

Koukkarinkadun paikalla on alkujaan kulkenut vain kapea polku, joka on syntynyt 1900-luvun alussa, kun paikalle on rakennettu ensimmäiset talot. Vanhin alueen säilyneistä rakennuksista on Pispalan valtatie reunaan 1891 valmistunut VPK:n talo (nykyinen Teatteri Mukamas). Pääosa kadunvarren vanhemmasta rakennuskannasta on rakennettu alueen eteläpuolella valtatie varressa sijainneen Pispalan rukoushuoneen ympäristöön 1910-20-luvuilla. Alueen vanha rakennuskanta on vaihtelevaa ja monimuotoista sekä pääosin suhteellisen hyvin säilynyttä. Joukossa on useita pieniä asuntoja käsittäneitä entisiä vuokrataloja, mutta myös muutamia pieniä huoneen ja keittiön mökkejä sekä yksi 1950-luvun omakotitalo. Alueella on sosiaalishistoriallista ja rakennushistoriallista arvoa, sillä rakennukset kertovat 1900-luvun alun rakentamisen ajan asumisen tavasta. Koukkarinkatu 7:llä on lisäksi henkilö- ja aatehistoriallista arvoa toimittuaan Pispalan punakaartin päällikön Aatto Koivusen kotitalona.

Kadun nykyinen ilme on peräisin 1980-90-lukujen taitteesta, jolloin katu virallisesti muodostettiin, levennettiin ja asfaltoitiin. Polkumaisuus on kuitenkin yhä hahmotettavissa. Kadunvarsi on uudistunut melko voimakkaasti 1990-2000-luvuilla, jolloin useita vanhoja rakennuksia on purettu ja korvattu kookkailla omakoti-, rivi- ja paritaloilla. Muutoksista huolimatta Koukkarinkadun rakennukset muodostavat melko hyvin säilyneen, vaihtelevan ja monimuotoisen maisemakokonaisuuden. Arvoluokka III.

Katunmaisemaa Koukkarinkadun arvoalueella sekä karttaote.

Kartta: Tampereen kaupunki. Muokaus: Pirkanmaan maakuntamuseo/ MH.

Rimminkadun varsi (2009/A3)

Rimminkatu on saanut nimensä kadun puolivälissä sijainneen Rimmin torpan mukaan. Torppa sijaitsi nykyisen Rimminkatu 21 kiinteistön tontilla osin katualueella. Katu päättyi talon kohdalla kasvaneeseen suureen lehtipuuhun. Itäpäässä katu päättyi 1863-64 rakennettuun Punaiseen tukkitiehen. Tukkitie purettiin uittotunnelin valmistuttua vuonna 1935 ja sen uoma on rakentamattomana puistoalueena.

Rimminkadun varren tontit ovat pääosin tasamaatontteja, aidattuja ja lisäksi muuhun Pispalaan verraten väljästi rakennettuja. Asuinrakennukset ovat usein hieman katulinjasta sisäänvedettyjä. Katutila on kapea ja puutarhamaisen vehreä.

Rakennukset ovat peräisin 1800-luvun lopun ja 1920-luvun väliseltä ajalta. Ne ovat yhden tai kahden perheen omakotitalotyyppisiä asuinrakennuksia, lukuun ottamatta Rimminkatu 9:ää, joka muistuttaa perusmuodoltaan 1800-luvun loppupuolen maatalon päärakennusta. Pispalalle tyypilliset työväen vuokratalot puuttuvat alueelta kokonaan. Rimminkatu 7:ssä on toiminut pitkään Pispalan neuvola ja Rimminkatu 14:ssä Pispalan puhelinkeskus. Rimminkatu 17 on ollut pappila, Rimminkatu 12:ssä on asunut kaupungin kamreeri ja Rimminkatu 8:ssä, Pispalan ainoassa funkistalossa, Opettaja Halme. Alue on poikennut sosiaaliselta rakenteeltaan muusta Pispalasta, sillä suuri osa asukaista on kuulunut ylempään keskiluokkaan. Rimminkadulla on vain muutamia uudisrakennuksia (Rimminkatu 19 ja 21). Rimminkadun rakennukset muodostavat melko hyvin säilyneen maisemakokonaisuuden. Arvoluokka III.

Katumaisemaa Rimminkadun arvoalueella sekä karttaote.

Kartta: Tampereen kaupunki. Muokkaus: Pirkanmaan maakuntamuseo/ MH.

Mäkikadun ja Kannaksenkadun risteys (2009/A4)

Mäkikadun ja Kannaksenkadun risteyksessä on säilynyt useiden kulttuurihistorialtaan merkittävien rakennusten kokonaisuus. Vanhimmat rakennuksista ovat 1900-luvun alkuvuosina rakennetut Frans Simolan päärakennus (Mäkikatu 80) ja sen eteläpuolella oleva Paldaniuksen talona tunnettu huvilamainen asuinrakennus (Mäkikatu 77). Simolan uusrenessanssityylinen päärakennus on ilmeisesti Wivi Lönnin suunnittelema. Pihapiiri on sittemmin jaettu kolmeksi erilliseksi tontiksi ja päärakennuksen eteläpuolella sijainnut puutarha lunastettu Mäkikadun jatkon tieltä 1900-luvun lopussa. Alkujaan Rajaportin saunan tuntumasta alkava Mäkikatu päättyi Ylä-Voiman kohdalle.

Alueen eteläkulmassa on hyvin pispalalaista työvään asuinrakentamista edustava useassa vaiheessa rakennettu mansardikattoinen asuinrakennus (Kannaksenkatu 39). Alueen pohjoiskulmassa sijaitsevan asuinrakennuksen betonisessa osassa on toiminut yleinen sauna 1910-luvulta alkaen (Pispalan valtatie 59/ Kannaksenkatu 30). Myöhemmin Sirenin saunaan tunnettu sauna jatkoi toimintaansa saman tontin suuremmassa 1932 valmistuneessa rakennuksessa aina 1980-luvulle asti. Alueen itäkulmassa on yksi Pispalan suurimmista vuokrataloista (Mäkikatu 75). Se on rakennettu 1920-luvun lopulla ja tunnetaan omistajansa ja rakennuttajansa mukaan Iso-Simolana. Vuokratalon piharakennuksessa on toiminut alueen asukkaiden käytössä ollut pesula ja mankeli. Lisäksi alueen länsireunalla on 1930-luvulle asti kulkenut Punainen tukkitie. Sen betonisia tukirakenteita on säilynyt Pispalan valtatie ja sen eteläpuolella sijaitsevan parkkipaikan välissä. Säilyneet rakenteet ovat lain suojaamia muinaisjäännöksiä.

Mäkikadun katumaisemaa arvoalueella 2009/A4 sekä karttaote.

Kartta: Tampereen kaupunki. Muokkaus: Pirkanmaan maakuntamuseo/ MH.

Alueella ei ole uudisrakennuksia ja vanha rakennuskanta on peruskorjauksista huolimatta säilyttänyt pääosin hyvin 1900-luvun alun piirteensä. Hyvin erityyppiset rakennukset muodostavat kaapeiden katujen varsille vaihtelevan ja monimuotoisen maisemakokonaisuuden. Arvoluokka II.

Mäkikadun varsi (2009/A5)

Mäkikadun arvoalue, joka rajoittuu lännessä Mooseksenmäkeen ja idässä Uittokujaan on kuulunut Simolan maihin. Kadunvarsi on rakentunut 1900-luvun alun ja 1920-luvun välisenä aikana. Useat rakennuksista on rakennettu kahdessa vaiheessa siten, että 1900-luvun alussa rakennettua taloa on jatkettu tai laajennettu 1920-luvulla. Rakennukset on rakennettu kiinni katulinjaan. Ne ovat muodoiltaan ja tyypiltään vaihtelevia; omakotitalotyyppisiä usean perheen asuinrakennuksia sekä pieniä asuntoja käsittäneitä entisiä työväestön vuokrataloja. Rakennusten ulkoasut ovat säilyneet pääosin hyvin. Rakennukset ovat kooltaan suhteellisen suuria, joten pihamaata ja kasvillisuutta tonteilla on vähän. Alueen lounaiskulmassa on yksi ympäristöönsä melko hyvin sopiva uudisrakennus.

Katulinja on kapea ja se laskeutuu loivasti länteen maastonmuotoja mukailleen. Kadun eteläpuolella rinne laskee jyrkästi Ajurinkadulle ja edelleen kohti Pyhäjärveä. Alkujaan Rajaportin saunan tuntumasta alkava Mäkikatu päättyi Ylä-Voiman kohdalle. Tällä kohdalla kulkenut kapea kulkuväylä oli nimeltään Tukkimiehentie (myöh. Tukkimiehenkatu). Laajempien katujen uudelleen järjestelyjen yhteydessä 1900-luvun lopulla Mäkikatu jatkettiin kulkemaan yhtäjaksoisesti aina Kannaksenkadun risteykseen ja Pispalan valtatielle, nykyisen seurakuntatalon kohdalle asti. Kattua oli tarkoitus myös leventää, mutta hanke on jäänyt toteutumatta.

Katumaisemaa Mäkikadun arvoalueella sekä karttaote.

Kartta: Tampereen kaupunki. Muokkaus: Pirkanmaan maakuntamuseo/ MH.

Mäkikadun varren eheä, tiiviisti rakennettu maisemakokonaisuus on yleisilmeeltään säilynyt pitkälti 1920-luvun asussaan. Kapean katulinjan ja siihen kiinni rakennettujen asuinrakennusten kokonaisuus kertoo erinomaisella tavalla Pispalan työväen rakentamisen, elämisen ja asumisen tavoista 1900-luvun alussa. Arvoluokka I.

Erämiehenkadun varsi (2009/A6)

Erämiehenkatu (ent. Ylätie) on osa kannasta pitkin kulkenutta vanhaa maantietä. Kuninkaantienä ja myöhemmin Kyröskosken maantienä tunnettu tie on yksi vanhimmista sisämaan ja Pohjanlahden rannikon välisistä teistä, joka on yhdistänyt Hämeen Turkuun, Ala-Satakuntaan ja Pohjanmaahan. Tie on ollut käytössä ainakin jo 1500-luvulla. Alueen pääväylän tielinja on viimeistään 1800-luvulla siirtynyt etelämmäs nykyisen Pispalan valtatie paikalle. Erämiehenkadun katulinja on kapea, loivasti kaartuva, paikoin tiiviisti rakennusten reunustama, paikoin vehreä ja avoin. Nykyinen katu vanhan tielinjan paikalle on muodostunut 1900-luvun loppupuolella.

Erämiehenkadun varren säilyneistä rakennuksista ensimmäiset rakennettiin 1800-luvun lopulla, jolloin alue kuului Simolan talon maihin. Osa kadunvarren rakennuksista on huvilatyyppisiä, suurehkoja, alkujaan yhden perheen asuinrakennuksia (Erämiehenkatu 5, 11, 16 ja 18). Niiden rungot kerrotaan tuodun Terijoelta. Rakennukset poikkeavat voimakkaasti pispalalaisesta työväenrakentamisesta paitsi käyttötarkoituksensa myös koristeellisuutensa vuoksi. Tyypillistä työväenrakentamista edustaa Erämiehenkatu 12 / Ahjolankatu 4:n pääosin 1920-luvulla rakennettu usean vuokratalon kokonaisuus. Erämiehenkatu 3: usean asuin- ja piharakennuksen kokonaisuus puolestaan edustaa 1800- ja 1900-lukujen maalaismaisen rakentamisen tyyppiä. Alueen eteläosaan, Pispalan valtatie reunaan on rakennettu myös yksi 1950-luvun asuinkerrostalo, joka edustaa alueen modernia rakentamista (Pispalan valtatie 8). Alueen kaakkoiskulman vanhojen rakennusten tilalle on 1980-luvulla rakennettu ajan lähiörakentamiselle tyypillinen matala liikekeskus. Erämiehenkadun varressa on myös kolme 1990-2000-luvun kookasta omakotitaloa.

Talous- ja sosiaalhistoriallista merkitystä on useilla kadun varren rakennuksista: Pispalan posti on toiminut neljässä alueen rakennuksista, pisimpään Erämiehenkatu 11:ssä. Erämiehenkatu 5 on toiminut vuodesta 1937 päiväkotina. Pispalan valtatie 10:ssä on postin lisäksi toiminut metallivalimo ja Pispalan valtatie 12:ssä pieni kivijalkakauppa.

Erämiehenkadun varren rakennukset muodostavat erittäin moni-ilmeisen ja vaihtelevan katukonaisuuden. Rakennukset ovat tyypeiltään hyvin erilaisia vaihdellen maaseutumaisesta rakentamisesta huviloihin ja vuokrataloihin. Alue kertoo työväenluokan ja ylemmän keskiluokan huvilamaisesta rakentamisesta ja asumisen tavasta Pispalassa. Osalla rakennuksista on myös talous- ja sosiaalihistoriallista merkitystä toimittuaan postina, kauppana ja päiväkotina. Erämiehenkatu on ollut osa kannasta pitkin kulkenutta keskiaikaista maantietä, mistä johtuen alueella on liikenhistoriallista arvoa. Arvoluokka II.

Katunmaisemaa Erämiehenkadun arvoalueella sekä karttaote.

Kartta: Tampereen kaupunki. Muokkaus: Pirkanmaan maakuntamuseo/ MH.

Haulitornin ympäristö (2009/A7)

Haulitornin ympäristön arvoalue rajautuu Erämiehenkatuun, Haulikatuun, Pispalan valtatiehen sekä rautatiealueeseen. Alueen rakennukset ovat rakentuneet valtatiehen varteen Simolan kantatien maille 1800-luvun lopun ja 1920-luvun välisenä aikana. Vanhin taloista on perinteistä maa-seudun rakennustyyppiä oleva hirsinen paritupa (Haulikatu 4). Samalle tontille rakennettiin 1900-luvun alussa hieman uusrenessanssityylinen neliöpohjainen rakennus, jossa on kaakkois-sivulla viisikulmainen kuisti (Haulikatu 2). Alueen kaakkoisosassa on pitkä useita pieniä asuntoja käsittänyt, kahdessa osassa rakennettu asuinrakennus (Haulikatu 12).

Haulitehdas ja -torni on molemmat rakennettu 1908 Haulitehdas oy:n toimesta, kun tehtaan toiminta siirrettiin Pyynekiltä Pispalaan. Punatiilinen tehdasrakennus ja punaiseksi maalattu, teräksinen 55 metriä korkea haulitorni edustavat molemmat aikansa rakennusteknistä huippuosaa-mista. Haulitomilla on korkeutensa vuoksi merkittävä maisemallinen merkitys. Se on yksi Pispalanharjun kaukomaisemassakin näkyvistä symboleista. Haulitehtaan johtaja asui muistitiedon mukaan aluksi tehtaan kanssa samalle tontille rakennetussa pienessä huoneen ja keittiön talos-sa (Haulikatu 6) ja rakennutti sitten 1920-luvun lopulla perheelleen suuremman talon Erämie-henkatu 8:aan. Näiden välissä sijainnut 1910-luvun asuinrakennus on palanut 1980-luvulla. Vanhoista piharakennuksista jäljellä on ainoastaan Erämiehenkatu 8 pihasauna, muut on purettu ja osin korvattu uusilla pienikokoisilla pihavajoilla tai autosuojilla.

Maisemaa Haulitornin ympäristön arvoalueella sekä karttaote.

Kartta: Tampereen kaupunki. Muokaus: Pirkanmaan maakuntamuseo/ MH.

Haulitehtaan ympäristö muodostaa 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa syntyneen teollisuus- ja asuinympäristökokonaisuuden. Alueella on vahva paikallinen teollisuushistoriallinen merkitys haulitehdastoiminnan vuoksi. Haulitorni on Pispalanharjun kaukomaiseman symboli. Pääosin

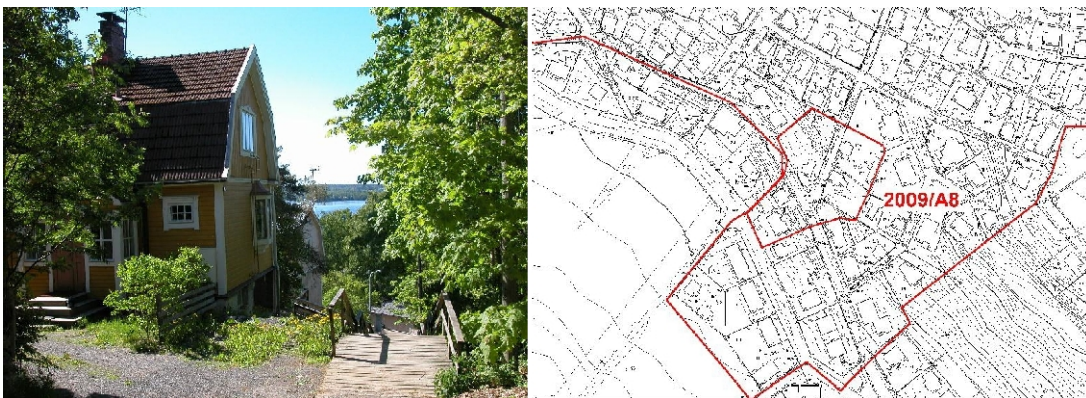

hyvin säilyneet alueen rakennukset kertovat työvään asuinrakentamisen tavoista, rakennustyypeistä sekä elämisen ja asumisen tavasta 1900-luvun alun Pispalassa. Arvoluokka I.

Kannaksenkadun Päivölänkadun risteys (2009/A8)

Päivölänkadun ja Kannaksenkadun risteyksessä on säilynyt maisemallisesti erittäin merkittävä 1910-1920-luvuilla rakennettu alue. Alueen lähiympäristö on uudistunut 1900-luvun lopulla ja 2000-luvulla melko voimakkaasti purkamisen ja uudisrakentamisen seurauksena, mikä korostaa arvoalueen merkitystä. Päivölänkadun eteläpään muodostavat nykyisin puurakenteiset portaat, mutta ainakin 1950-60-luvuilla portaat ovat olleet betonista valetut. Kannaksenkadun katulinja on muodostunut 1800-luvun lopulla ja se on toiminut etelärinteen pääliikenneväylänä ennen nykyisen Tahmelan viertotien rakentamista.

Päivölänkadun rinteessä, portaiden molemmin puolin sijaitsee kolme rankorakenteista asuintaloa. Rankorakenne on 1910-20-luvulla ollut rakennustekninen uutuus, joka on yleistynyt Pispalassa hieman tavallista aikaisemmin. Kannaksenkatu 10 ja 12 edustavat tyyppillistä työvään omakotitalotyyppistä asuinrakentamista, kun taas Päivölänkatu 15 asuinrakennus on poikkeuksellisen koristeltu, mikä viittaisi keskiluokkaiseen rakennuttajaan. Kannaksenkadun alapuoliseen jyrkkään rinteeseen asettuvat ns. Vuorenmaan valtakunnan neljän entisen vuokratalon kokonaisuus. Rakennukset on rakentanut Benjamin Vuorenmaa. Rinteen jyrkkyydestä johtuen tontilla on runsaasti betoniportaita ja rakennuksissa on erittäin korkeat kivijalat sekä erikoisia sisäänkäyntiratkaisuja. Kannaksenkatu 12 tontin täydennysrakentaminen tulee vaikuttamaan merkittävästi alueen ilmeeseen.

Päivölänkadun katumaisemaa arvoalueella 2009/A6 sekä karttaote.

Kartta: Tampereen kaupunki. Muokkaus: Pirkanmaan maakuntamuseo/ MH.

Kannaksenkadun ja Päivölänkadun rinteessä on maisemallisesti keskeisellä paikalla sijaitseva, persoonallisten ja pääasiassa hyvin säilyneiden ja aikansa rakennusperinnettä hyvin edustavien rakennusten kokonaisuus. Rakennukset sijoittuvat erittäin jyrkkään rinteeseen, mistä johtuen niissä on käytetty erikoisia ratkaisuja muun muassa kivijalkojen ja sisäänkäyntien suhteen. Osassa rakennuksia on rankorunko, mikä 1910-20-luvuilla vielä oli rakennustekninen uutuus. Vuorenmaan valtakunnan vuokratalokokonaisuus on muodostunut pispalalaisen tiiviin rinnerakentamisen ja työväenasumisen symboliksi, jolla on suuri sosiaalishistoriallinen merkitys. Arvo-luokka I.

Pispalan valtatie alku (2009/A9)

Pispalan valtatie on osa kannasta pitkin kulkenutta vanhaa maantietä. Kuninkaantienä ja myöhemmin Kyröskosken maantienä tunnettu tie on yksi vanhimmista sisämaan ja Pohjanlahden rannikon välisistä teistä, joka on yhdistänyt Hämeen Turkuun, Ala-Satakuntaan ja Pohjanmaahan. Tie on ollut käytössä ainakin 1500-luvulta lähtien. Tielinja on arvoalueella pysynyt nykyisellä paikallaan ainakin 1800-luvun alusta alkaen, joskin katu on 1950-luvulla levennetty. Alueen kaakkoispään poikki on kulkenut Pohjois-Pirkkalan ja Tampereen välinen raja, johon valtatie poikki oli rakennettu 1831 veräjä, rajaportti. Rajalla kulkevan riukuaidan tilalle rakennettiin 1905 kivinen pulteriaita. Veräjä jäi käytöstä 1900-luvun alussa, mutta paikan nimeksi jäi Rajaportti.

Vanhimmat alueen säilyneet rakennukset on rakennettu 1800-luvun lopulla. 1900-luvun alussa kadunvarsi on ollut kaupunkimaisen tiivis, koostuen eri-ikäisistä ja kokoisista asuin-, liike-, versta- ja piharakennuksista. Myös alueen pohjoiskulman valtatie ja Ratakadun väliset tontit ovat olleet rakennettuja. Niillä sijainneet Santalahden tehdastyöntekijöiden vuokratalot ovat tuhoutuneet tulipaloissa 1900-luvun lopulla. Kadunvarren rakennuskantaa on korjattu voimakkaasti 1980-90-luvuilla, mistä johtuen joidenkin rakennusten alkuperäiset piirteet ovat kadonneet. Alueella on ainoastaan yksi 1990-luvulla rakennettu useita asuntoja käsittävä uudisrakennus.

Useilla arvoalueen rakennuksista paikallista talous- ja sosiaalishistoriallista merkitystä: Ratakatu 5 on ollut Enqvistin perustaman Santalahden sahan isännöitsijän asuntoja ja tehtaan konttorina, Pispalan valtatie 1:ssä asui hevostmiehiä ja ajureita ja sen länsipuolella seppä. Mäkikadun kulmauksessa on Pispalan tunnetuin ja ainoa yhä toimiva yleinen sauna, Rajaportin sauna (ent. Lahtisen sauna). Saunan länsipuolella on Puukkoniemen kauppana tunnettu talo (ent. Rajapor-

tin Voima). Pispalan valtatie 13, jossa nykyisin toimii Pispalan Taidetalo, tunnetaan Lastusen Irjan antiikkikauppana.

Pispalan valtatie, alueen pääliikenneväylän alku muodostaa rakennuksineen talous- ja sosiaalishistoriallisesti merkittävän maisemakokonaisuuden. Moni-ilmeiset kadunvarren rakennukset ovat peräisin 1880-1930-luvuilta. Alueen rakennuksissa on pääväylälle tyypillisesti ollut erilaisia kauppoja, verstaita ja ammatinharjoittajien tiloja. Harjun tunnetuin ja ainoa yhä toimiva Rajaportin sauna on muodostunut pispalalaisuuden symboliksi. Alueen kaakkoispäässä Tampereen rajalla on kulkenut pulteriaita, jossa valtatie kohdalla oli veräjä Rajaportti. Paikalle on pystytetty kivipaasi rajan muistomeriksi. Pispalan valtatie on ollut osa kannasta pitkin kulkenutta keskiaikaista maantietä, mistä johtuen alueella on liikennehistoriallista arvoa. Arvoluokka II.

Katumaisemaa Pispalan valtatie alun arvoalueella sekä karttaote.

Kartta: Tampereen kaupunki. Muokkaus: Pirkanmaan maakuntamuseo/ MH.

Pispala III – 2012 inventoidun alueen kulttuurihistoriallisesti arvokkaat aluekokonaisuudet (arvoalueet)

Pispalan pihat – Rivi- ja luhtitalojen alue (2012/A1)

Pispalan pihoiksi kutsuttu rivitaloalue on rakennettu nopeassa tahdissa 1980-luvun alkuvuosina. Alueella on 7 rakennettua kiinteistöä ja niillä yhteensä 26 rivitalotyyppistä asuinrakennusta. Alueen on suunnitellut arkkitehti Aarne Heino (Arkkitehtitoimisto Vahtera & Heino). Teräsbetonelementtirunkoiset rakennukset ovat 2-3 kerroksisia ja satulakattoisia. Pohjakerros on betonipintainen ja muistuttaa hieman Pispalassa tyypillisiä korkeita kivijalkoja, muutoin julkisivuverhouksena on laudoitus. Laidoitukset on maalattu voimakkailla sävyillä ja seinäpinnat jaettu osiin valkoiseksi maalatulla listoituksilla. Pihoilla on lisäksi kevytrakenteisia autokatoksia ja jätekatoksia. Rakennukset on sijoitettu taloyhtiöittäin tiiviiksi pihapiireiksi, joiden keskelle jää pieni suojaisa piha-alue. Aluetta halkovat kapeat kävelytiemäiset kulkuväylät.

Maa Pispalan pihojen alueella kuului pitkään Pispalan kantatalolle. Alue oli viljelylle suotuisaa loivasti etelään viettävää ranta-aluetta. Se oli suurelta osin viljeltynä peltoalueena aina 1900-luvun loppupuolelle asti. 1900-luvulla paikalla toimi pitkään Osuusliike Voiman kauppapuutarha. Puutarhalla viljeltiin vihanneksia Voiman myymälöissä myytäväksi. Alueella oli sekä avomaita että suuria kasvihuoneita. 1940-luvun ilmakuvissa alueella näkyy myös useampia asuinrakennuksia, talousrakennuksia ja sikolähti. Alueen aikaisemmasta historiasta ei ole säilynyt näkyviä jäänteitä, lukuun ottamatta yhtä 1900-luvun alun asuinrakennusta rivitaloalueen pohjoispuolella (Uittotunnelinkatu 9).

Pispalan pihojen rivitaloja kaakosta sekä karttaote.

Kartta: Tampereen kaupunki. Muokkaus: Pirkanmaan maakuntamuseo/ MH.

Pispalan 1970-luvun lopussa vahvistettu asemakaava mahdollisti rivitalojen rakentamisen alueelle. Pispalan pihojen alue on Pispalan ja Tahmelan rivitaloalueista laajin ja yhtenäisin. Rakennuskanta on kuitenkin nuorta, eikä sillä katsota vielä olevan erityisiä kulttuurihistoriallisia arvoja. Tästä johtuen kiinteistöjä ja rakennuksia ei ole inventoitu erikseen. Alue muodostaa kuitenkin selkeärajaisen, ympäristöstään erottuvan ja maisemallisesti merkittävän aluekokonaisuuden. Arvoluokka III.

Pättäränkadun ympäristö (2012/A2)

Yhtenäinen omakotialue on rakentunut 1920-luvun aikana Pispalan ja Provastin kantatilojen maille. Loivasti etelään viettävät rantapellot olivat pitkään viljeltyinä. Viimeiseksi viljelyä alueella harjoitti Tahmelan viertotie 59 rivitalon paikalla sijainnut Reinin talo, jossa oli myös kauppa. Maastonmuodon kerrotaan johtuvan 1598 tapahtuneesta maanvieremästä. Kun maata vyöryi Pyhäjärveen, jäi jäljelle notko, jota alettiin kutsua Hautalaaksoksi. Vieremänotkon sisälle pistävää niemekettä alettiin puolestaan kutsua ”pättäräksi”. Hautalaakso-nimitys säilyi pitkään kartoissa ja alueen kadunnimistö liittyy yhä tähän tapahtumaan.

Alueen tontit ovat pääosin säännöllisen suorakulmion muotoisia. Ne vaikuttavat järjestelmällisesti lohkotuilta, joten tonttijako on todennäköisesti perustunut palstoitussuunnitelmaan kuten Ansonkalliolla. Alue poikkeaa voimakkaasti Pispalan harjun tonteista: maasto on loivaa, maaperä rehevää, kasvillisuus runsasta ja puutarhamaista, asuinrakennukset pääasiassa sijoitettu tonttien keskelle, tontit suurempia ja väljemmin rakennettuja. Pihat ja alueen yleisilme muistuttavat enemmän 1920-luvun puutarhakaupunginosia, kuten Viinikkaa tai Petsamoa. Harjulle tyypillinen havupuusto ja muutkin kookkaat puut puuttuvat kokonaan. Piholla kasvaa runsaasti omenapuita, pensaita ja kukkaistutuksia. Pihojen alkuperäisiä 1920-luvun piharakennuksia on jäljellä enää muutamia.

Rakennuskanta muodostuu pääosin yksittäispientalotyyppisistä 1920-luvun lopussa rakennetuista asuinrakennuksista. Tyyliltään rakennukset edustavat 1920-luvun puutaloklassismia, jolle tyypillisiä ovat jyrkät satulakatot saumatusta pellistä, päätyihin taittavat räystäät eli ns. kissanpenkit, kuusi- ja yhdeksänruutuiset ikkunat, vinoneliö- ja kolmioikkunat vintillä, noppamainen yleishahmo, neliöpohja, jossa huoneet sijoittuvat keskusmuurin ympärille sekä erilaiset lasikuistit. Muutamia rakennuksista ovat myös tästä tyylistä poikkeavia: Pättäränkatu 6 on mansardikattoinen

pikkutalo ja Tahmelan viertotie 63 puurakenteinen pienkerrostalo. Osa rakennuksista on hirsitaloja, osa rankorakenteisia. Pääosa rakennuksista on peruskorjattu, muutamia myös laajennettu, mutta pääosin ne ovat silti säilyttäneet melko hyvin alkuperäisilmeensä.

Osa rakennuksista on saman rakennusurakoitsijan tekemiä, esimerkiksi Pättäränkuja 5, 6 ja Viemänkatu 3 on kerrottu rakennetun samanaikaisesti 1927-29 saman rakennusliikkeen toimesta. Myös Pättäränkuja 1 ja 3 sekä Pättäränkatu 1 ja 5 ovat lähes identtisiä. Ne on rakentanut ja mahdollisesti myös suunnitellut Sähköteknikko Eero Rintanen. Rintasen hirsitaloissa on ollut alun perin pääkerroksessa kaksi huoneen ja keittiön asuntoa, ullakkokerroksessa hellahuone ja kuisti koilliseen päin olevassa päädyssä. Rakennuksissa on ollut kolme sisäänkäyntiä, jokaisella asunnolle omansa. Myös ikkunat ovat olleet kaikissa taloissa samalla tavalla, jolloin jokaisessa huoneessa on ollut yksi matala ikkuna ja yksi normaalikokoinen kuusiruutuinen ikkuna.

Alueen rakennuskanta on yhtenäistä ja samanaikaisesti 1920-luvun aikana rakennettua. Uudisrakennuksia on vain muutamia. Alueen rakentaminen vaikuttaa suunnitelmalliselta muuhun Pispalaan verrattuna. Rakennukset edustavat melko hyvin 1920-luvun puutaloklassismia yleismuodoltaan ja yksityiskohdiltaan. Alue kuvaa hyvin tyypillistä 1920-luvun työväen asuinrakentamista. Alue rakennuksineen on säilyttänyt alkuperäisilmeensä hyvin. Arvoluokka II.

Pättäränkujan katumaisemaa Pättäränkadun ympäristön arvoalueella sekä karttaote.
Kartta: Tampereen kaupunki. Muokkaus: Pirkanmaan maakuntamuseo/ MH.

Kasvimaat, Tahmelan lähde ja uimaranta (2012/A3)

Loivat Pyhäjärven rantapellot ovat olleet viljeltynä ainakin 1700-luvulta lähtien, ensin niittyinä, myöhemmin vilja- ja heinäpeltoina. Maita viljelivät Pispalan ja Provastin kantatilat. Provastin omistajuus oli tosin siirtynyt Kaarilan kartanolle jo vuonna 1762. Alueen pohjoisosassa toimi 1900-luvun alussa Nopolan kauppapuutarha. Maiden viljelykäyttö on säilynyt, joskin peltoviljelystä on 1900-luvun puolivälin tienoilla siirrytty nykyiseen palstaviljelyyn. Palstaviljelyn kerrotaan saaneen alkunsa sotien jälkeisinä pulavuosina, Kaarilan kartanon isännän Otto Thunebergin luovutettua pelloistaan palstoja lähiympäristön vähävaraisten työläisten viljeltäväksi. Nykyisin palstojen vuokrauksesta huolehtii Teiskon-Tampereen 4H-yhdistys. Palstaviljely jatkaa Pispalan yhteisöllisen toiminnan perinteitä ja toimii tärkeänä harrastus ja tapaamispaikkana alueen asukkaille. Lisäksi kasvimaat ovat muutamien säilyneiden torppien ohella ainut ja laajin Pispalan ja Tahmelan alueen agraarihistoriasta kertova säilynyt piirre.

Viistoilmakuva Kasvimaiden, lähteen ja uimarannan arvoalueesta. © Blom/Bing/Microsoft Corporation. Oikealla arvoalueen rajaus kartalla. Kartta: Tampereen kaupunki. Muokkaus: Pirkanmaan maakuntamuseo/ MH.

Näsijärven pinta on 18 metriä korkeammalla kuin Pyhäjärven, mistä johtuen soraharjun läpi nousee maaperästä vettä lukuisista kohdista. Rajatun arvoalueen keskivaiheilla sijaitseva Tahmelan lähde eli Isolähde on suurin alueen luonnonlähteistä. Suullisen perimätiedon perusteella lähde olisi toiminut esihistoriallisella ajalla uhrilähteenä, mistä johtuen lähde on lain suojaama muinaisjäännös. Lähteen laskuojalla on toiminut myllyjä; 1930 valmistuneessa asemakartassa myllyjä näyttäisi olevan jopa kolme. Myllyt eivät kuitenkaan menestyneet pitkään ojan liian heikon virtauksen vuoksi. Tärkeämpi oli lähteen merkitys puhtaan juomaveden tuottajana. Vesi kannettiin lähteeltä koteihin, kunnes 1900-luvun alussa perustettu Suomen ensimmäinen vesijohtosuuskunta rakensi lähteelle pumppaamon ja Pispalan harjulle vesisäiliön. Näin lähteestä sai juomavetensä lähes koko Pispala.

Lähteen eteläpuolella on 1950-luvulla perustettu Tahmelan uimaranta, kenttä ja leikkipuisto. Yhdessä alueen kevyenliikenteenväylien kanssa, ne toimivat tärkeinä vapaa-ajanvietto- ja tapaa-mispaikkana alueen asukkaille. Avara pääosin rakentamaton Kasvimaiden, lähteen ja uimaran-nan arvoalue muodostaa tärkeän vastaparin muutoin tiiviisti rakennetuille Pispalanharjun kau-punginosille. Alueella on maisemallista merkitystä paitsi lähiympäristössään, myös laajemmin harjumaisemassa ja erityisesti kaukomaisemassa. Arvoluokka I.

Hiidenkadun varsi (2012/A4)

Hiidenkatu on kapea, rakennusten rajaama, rauhallinen, päättyvä katu Ansionkallion laen tuntu-massa. Hiidenkadun rakennusten rajaama, kapea katutila on tiivis ja kaupunkimainen. Katu on rakennettu 1950-luvulla paikalla sijainneen kulkuväylän paikalle. Sen päästä aukeaa upea mai-sema Ala-Tahmelaan, Ala-Pispalaan ja Pyhäjärvelle.

Kadun varsi on rakentunut pääosin 1910-luvun alussa. Tonttirajat noudattelevat Ansionkalliolle 1899 laadittua palstoitussuunnitelmaa. Rakentaminen on tiivistä ja mittakaavaltaan vaihtelevaa. Asuinrakennukset ovat tyypiltään pääasiassa yksittäispientaloja. Joukossa on yksi kaupunkipuutalo, Hiidenkadun ja Härkikallionkadun kulmauksessa sijaitseva Hiidenkatu 6:n asuinrakennus, jossa on toiminut Ylä-Tahmelan kauppa. Muutamat alueen rakennukset on rakennettu jyrkkään rinteeseen. Ne edustavat korkeine kivijalkoineen erinomaisesti Pispalalle tyypillistä haastavaa rinnerakentamista. Vanhat rakennukset on peruskorjattu melko voimakkaasti ja osaa laajennet-tukin, mutta rakennukset ovat säilyneet muodoltaan tunnistettavina, aikansa rakennusperinteen edustajina.

Hiidenkadun katumaisemaa arvoalueella sekä karttaote.

Kartta: Tampereen kaupunki. Muokaus: Pirkanmaan maakuntamuseo/ MH.

Pihat edustavat hyvin Pispalalle tyypillisiä perinteisiä rinnepihoja; osassa on myös paikoin näkyvissä Ansionkalliolle luonteenomaista avokalliota. Pihoiden on säilynyt vain muutamia alkuperäisiä 1900-luvun alun piharakennuksia. Arvoalueeksi rajatulla alueella on ainoastaan yksi uudisrakennus (Hiidenkatu 3). Alueella on hahmotettavissa 1900-luvun alkupuolella Pispalassa ja Tahmelassa tyypillinen asumisen ja elämisen tapa, pienehköjä asuntoja erikokoisissa puutaloissa, aputiloja piharakennuksissa. Hiidenkadun varsi on laajin ja yhtenäisin säilynyt Ansionkallion varhaisinta työväen asuinrakentamista edustava alue. Arvoluokka I.

Kaupungin vanhan raja-aidan alue (2012/A4)

Kaupungin vanhan raja-aidan arvoalueella on kulkenut kahden hallinnollisen alueen välinen raja, joista on yhä hahmotettavissa tiiviisti rakennettu länsipuoli ja rakentamaton itäpuoli. Raja kulki Näsijärveltä harjun yli Pyhäjärveen erottaen Tampereen ja Pirkkalan pitäjät. Riukuaita rajalle on pystytetty viimeistään 1780-luvulla isojaossa vahvistetulle rajalle estämään Pyynekillä laiduntavien kaupunkilaisten karjan vaeltelu naapuripitäjän puolelle. Maantiellä, nykyisellä Pispalan valtiatiellä oli portti, jossa muun muassa 1800-luvun lopulla tarkastettiin läpikulkijat maassa riehuneen koleran varalta. Rajaporttina tunnettu portti antoi nimensä ympäröivälle alueelle.

Raja-aitaa Luisukadun reunassa arvoalueella sekä karttaote.

Kartta: Tampereen kaupunki. Muokkaus: Pirkanmaan maakuntamuseo/ MH.

1903-06 Tampereen kaupunki rakennutti työllisyystöinä puuaidan tilalle kivisen pulteriaidan. Varsinaiselle veräjälle ei enää ollut tarvetta, mutta aitaan tehtiin vain kaksi aukkoa; Rajaportille ja Pispalanharjulle. Kulku muualta kuin näiden aukkojen kohdalta oli sakon uhalla kielletty. Neuvottelujen jälkeen oman aukkonsa aitaan saivat vähän myöhemmin myös tahmelalaiset.

Tahmelan ja Pispalan kaupunkiin liittämisen jälkeen, vuonna 1937, raja-aidan merkitys katosi. Aitakiviä käytettiin tiepohjiin ja tonttien pengertämiseen. Arvoalueella on säilynyt selkeimmät katkelmat aidasta. Kiviaita on lain suojaama muinaisjäännös. Tiiviisti rakennettu Ansionkallion alue ja rakentamaton metsäalue muodostavat toisilleen voimakkaan kontrastin. Vaikka raja on menettänyt hallinnollisen merkityksensä, hahmottuu se yhä maastossa selvästi. Arvoluokka II.

Ansionkallion laki (2012/A6)

Kenties parhaimmat näkymät Pispalasta ja Pispalaan avautuvat Ansionkallion huipulta. Maisema on houkuttellut uudisrakentamista kallion reunamille, mutta aivan kallion lakiosa on säilynyt rakennuskannaltaan kohtalaisen alkuperäisenä. Alue kuului Provastin kantatilalle, joka omistajuus oli siirtynyt Kaarilan kartanolle 1762. Työväenasutuksen tiivistyessä Pispalassa Kaarilan isäntä Otto Thuneberg palstoitti vuonna 1899 viljelyyn sopimattoman kallioisen alueen suorakaitteen muotoisiksi vuokratonteiksi. Vuokra maksettiin taksvärkkinä eli maataloustöinä. Alueen asukkaista tuli siis eräänlaisia torppareita, jotka päivätyönsä päälle vielä tekivät sekalaisia maatöitä Kaarilan kartanolle.

Maisemaa Ansionkallion laen arvoalueelta lounaaseen sekä karttaote.

Kartta: Tampereen kaupunki. Muokkaus: Pirkanmaan maakuntamuseo/ MH.

Muutamia vuosia aikaisemmin oli kaupunki antanut Kyttälästä hädetyille asukkaille uudeksi asuinpaikaksi Soukanlahden kallion ja lisäksi muutamia verovapausvuosia, armonvuosia. Tästä johtuen asuinalueen nimeksi muotoutui pian kansan suussa Armonkallio. Thunebergin kerrotaan myöntäneen kallionsa vuokraoikeuksia erityisesti hyvillä työntekijöille, ”ei armosta, vaan ansiosista”. Näin alue sai nimekseen Ansionkallio. Usein alueesta puhuttiin myös Ylä-Tahmelana, vasta kohtana Ansionkallion ja Pispalanharjun välissä sijaitsevalle alavalle Ala-Tahmelalle. Työväes-

tön vaurastumisen ja torpparilain sysäämänä tontteja alettiin 1920-luvun puolivälissä lohkoa omiksi.

Arvoalueeksi rajatun lakialueen itäkulmassa on neljä 1900-1910-luvuilla rakennettua pihapiiriä asuin- ja piharakennuksineen. Asuinrakennukset ovat yksittäispientaloja ja pikkutaloja ja piharakennukset puu- ja betonirunkoisia. Rakennukset ovat säilyttäneet pääosin kohtalaisesti alkuperäiset tai niitä vastaavat piirteensä. Pihossa ja Ansionkallion laella sijainneella vanhalla autioituneella asuintontilla on jäljellä vanhaa puutarhakasvillisuutta. Alueen tunnelma on rauhallinen ja autenttinen. Tonttijako ja katulinjat noudattelevat 1899 palstoitussuunnitelmaa, joskin viistosti kallionlaen yli kulkevaksi suunniteltu katu on jäänyt rakentamatta. Kallionlaella on säilynyt myös yksi 1900-luvun alkupuolen betoninen voimalinjan jalusta.

Ansionkallion laki on Pispalanharjun Pyykkimettänpuiston tavoin erittäin tärkeä näköalapaikka, josta aukeaa huikeat maisemat Ala-Tahmelaan, Pispalanharjulle ja Pyhäjärvelle. Alue on Ansionkallion identiteetin ja maiseman kannalta keskeinen, autenttisenä säilynyt alue, joka kertoo erinomaisella tavalla alueen rakentumisesta ja työvään asuinolosuhteista 1900-luvun alussa. Lähiympäristö on uudistunut 1980-2000-luvulla voimakkaasti purkamisen ja uudisrakentamisen seurauksena, mikä korostaa arvoalueen merkitystä. Alue on uudisrakentamisen kannalta erityisen haasteellinen. Arvoluokka I.

Moderni Tahmela (2012/A7)

Pispalan toisen asemakaavan laatiminen käynnistyi 1960-luvun lopulla. Kaavanlaatimisen ajaksi julistettiin rakennuskielto, mutta Tahmelassa rakentaminen jatkui ympäristöministeriön myöntämällä poikkeusluvilla. Poikkeuslupia myönnettiin vain moderneille asuinrakennuksille, joiden katsottiin noudattavan tulevan asemakaavan periaatteita. Rakennuksissa on selvästi nähtävissä modernin sodan jälkeisen arkkitehtuurin tunnusmerkit, joita ovat mm. tasakatot, suuret terassit ja parvekkeet, julkisivujen ja rakennusmassojen vertikaalisuus, laajat ikkunapinnat, moniulotteiset rakennusmassat, taitava maastoon ja maisemaan sijoittaminen.

Modernin Tahmelan rakentaminen voidaan nähdä jatkumoksi alueen 1800-1900-lukujen taitteen huvila-asutukselle. Kuten Tahmelan lukuisat huvilatkin, modernit asuinrakennuksen rakennettiin alueelle maiseman ja idyllisen asuinalueen houkuttamina ylemmän keskiluokan toimesta. Ja edelleen kuten huviloillakin, modernien omakoti- ja paritalojen suunnittelijoina toimivat pääasias-

sa arkkitehdit ja rakentamisen tapa poikkesi voimakkaasti alueen perinteisestä työvään puutaloasutuksesta. Rajatulle arvoalueelle muodostuu yhtenäinen rakennuskokonaisuus, joka edustaa erinomaisella tavalla Tahmelan 1960-70-luvun modernia ja arkkitehtonisesti arvokasta rakentamista. Arvoluokka III.

Katunmaisemaa Erämiehenkadun arvoalueella sekä karttaote.

Kartta: Tampereen kaupunki. Muokkaus: Pirkanmaan maakuntamuseo/ MH.

4 KOHDE - Pispalalainen pihapiiri

Rakennukset ja niiden sijoittelu

Perinteinen, ennen 1940-lukua rakennettu pispalalainen pihapiiri on muodostunut useista rakennuksista. Tontilla on ollut yksi tai useampi asuinrakennus sekä yksi tai useampia piharakennuksia. Rakennukset on usein sijoitettu pienille tonteille kaupunkimaisesti kiinni tai lähes kiinni katulinjaan tai tontin rajoille, jolloin tontille jää mahdollisimman suuri yhtenäinen piha-alue. Erenkin piharakennukset oli tyypillistä rakentaa yhteen naapuritontin piharakennuksen kanssa. Tosin Pispalalle tyypillisesti myös poikkeuksia löytyy. Vanhimmat 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun rakennukset sijaitsevat usein sisään vedettynä katulinjasta, jolloin myös tontin etuosaan jäi piha-alueita. Tällainen kohde on mm. Pispalanharju 3.

Oleellinen osa Pispalalaista pihapiiriä ovat olleet erilaiset piharakennukset. Tyypillisiä piharakennuksia ovat olleet pihasaunat, liiterit, ulkokuoneet, pesulat, mankelit, verstashuoneet ja eläinsuojat. Hieman myöhemmin pihaan ovat tulleet myös autotallit ja varastotilat. Usein yhteen ulkorakennukseen on yhdistetty useampia toimintoja. Tyypillisin lienee liiterin ja ulkokuoneen käsittävä piharakennus. Tavallista on myös ollut piharakennuksen muuttaminen tai laajentaminen tarpeen vaatiessa tilapäiseksi tai pysyväksikin asuutilaksi.

Pispalan piharakennuksissa, kuten alueen asuinrakennuksissakaan, ei ole olemassa yhtä tyypillistä muotoa tai mallia. Piharakennukset ovat hyvin yksilöllisiä. Rakennusmateriaalina on käytetty sekä puuta että betonia ja niiden koko, muoto ja ulkoasu vaihtelevat laidasta laitaan. Yhdistävänä tekijänä on jälleen mittakaava: piharakennukset ovat melko pieniä, selvästi pienempiä kuin asuinrakennukset ja niiden koko vaihtelee suhteessa asuinrakennukseen. Toisin sanoen, mitä suurempi asuinrakennus, sitä suurempi piharakennus. Betonirunkoisia piharakennuksia on säilynyt lukumääräisesti enemmän kuin puurunkoisia. Monista pihapiireistä vanhat piharakennukset on purettu käyttämättöminä ja huonoon kuntoon päästettyinä.

Tyypillisiä pispalalaisia piharakennuksia.

Pihapiirin kokonaisuuden kannalta vanhat piharakennukset tulisi kunnostaa ja säilyttää. Uusien piharakennusten, kuten autotallien, -katosten ja jätekatosten sijoitteluun, mittasuhteisiin ja materiaaleihin tulisi jatkossa Pispalassa kiinnittää erityistä huomiota. Nykyisin yleiset suurikokoiset kahden auton autotalli- tai autokatosrakennelmat eivät kuulu Pispalan rakennettuun ympäristöön.

Kasvillisuus, pihan pinnat ja rakenteet

Perinteinen, ennen 1940-lukua rakennettu pispalalainen piha on ollut pieni, pääosin aitaamaton, nurmi- ja hiekkapintainen oleskelupiha, jossa on tilan salliessa ollut myös hyötypuutarha. Pihat oli suunniteltu toiminnallisiksi ulkotiloiksi asukkaiden käyttöön, jolloin tarkoituksenmukaisuus on ollut keskeinen tavoite. Tärkeimmät toiminnot ovat olleet erilaiset kodinaskareet, kuten pyykin-kuivaus, tomutus, käsi- ja puutyöt, hyötyviljely sekä oleskelu. Asuinhuoneet olivat pieniä, mistä johtuen ihmiset viettivät suuren osan vapaa-ajastaan ulkona. Kadut ja pihat olivat yhteisiä oleskelualueita ja muodostivat Pispalalle tyypillisen yhteisöllisyyden perustan. Pihoilta toisille kulki hiekkapintaisia oikopolkuja ja säästöbetoniportaita, joita alueen asukkaat käyttivät ahkerasti.

Rakennukset on Pispalassa sovitettu pihoille maaston mukaisesti, sillä mittavat maansiirtotyöt eivät 1900-luvun alkupuolella ilman koneita olleet mahdollisia. Alueen topografiasta johtuen on

seurauksena ollut erikoisia rinneratkaisuja, kuten korkeita kivijalkoja, mutta myös luonnonmukaisia rinnepihoja pienine tasanteineen ja portaineen. Perinteisen pihan kasvillisuuteen kuuluvat mm. hedelmäpuut, kuten omena-, luumu- ja kirsikkapuut sekä luonnonpuut, kuten koivu, mänty, kuusi ja pihlaja. Pensaista tyypillisiä ovat mm. ruusut, jasmike-, sireeni-, angervo- (erityisesti idän virpiangervo eli spirea eli pireeni) ja marjapensaat. Pihat ovat ajan kuluessa vehreytyneet, kasvillisuus runsastunut ja puusto kasvanut.

Pihojen kulttuurihistoriallisten arvojen säilymisen kannalta on tärkeää kuinka pihat jäsennetään ja millaisia pintamateriaaleja ja rakenteita käytetään. Erityisesti vanhoissa pihapiireissä tulisi suosia Pispalalle ominaisia elementtejä, kuten perinteisiä kasvilajeja, matalahkoja pengerryksiä ja hiekkapintaisia polkuja. Moderni puutarha- ja piharakentaminen, kuten pitkälle jalostetut kasvilajit, koristekatteet ja laajat asfaltoinnit tai betonikivilaatoitukset, eivät materiaaliensa, muotojensa ja luonteensa vuoksi sovi alueen ilmeeseen. Myös liian korkea ja peittävä kasvillisuus tulisi välttää, jotta järvimaisema säilyisi avoimena myös kadunkulkijalle.

Pispalalaisia perinteisenä säilyneitä piha-alueita.

Täydennysinventoinnissa on myös tutkittu 1940-60-luvuilla rakennetut modernia rakennusperinnettä edustavat kiinteistöt; Tahmelassa myös 1970-luvun kiinteistöt. Ajan rakentaminen Pispalassa on ollut pääosin kerrostalorakentamista; omakotitaloja on vain muutamia. Tahmelassa enemmistössä ovat komeat arkkitehtien suunnittelemat omakotitalot. Modernit pihat eroavat perinteisistä pispalalaisipihoista erityisesti pihojen järjestämisen ja pintamateriaalien suhteen. Kerrostalojen pihoilta puuttuvat perinteisille pihoille leimalliset pienet piharakennukset ja usein myös kasvillisuus on hyvin vähäistä. Omakotilojen pihoissa taas on usein kookas autotalli tai kaksikin. Muutamilla pihoilla on säilynyt perinteistä kasvillisuutta, mutta tyypillisempiä ovat modernit jalos-

tetut puutarhakasvit, kuten esimerkiksi tuijat, kurturuusut tai happomarjapensaat. Pihaja on usein tasattu koneellisesti ja asfaltoitu tai laatoitettu, jotta pihasta on saatu helppohoitoinen ja autopaikoitukselle järjestettyä tilaa. Rinnepihoihin on rakennettu koneellisesti näyttäviä penger-ryksiä, luiskia ja portaita.

5 RAKENNUS - Pispalan rakennustyypit ja rakennuskannan ikä

Kaupunkikuvalliset rakennustyypit ja tyypittelyn tarkoitus

Kolmivaiheisen täydennysinventoinnin puitteissa on inventoitu alueen 1800-luvun loppupuolen ja 1960-luvun välisenä aikana rakennetut rakennukset; Tahmelassa myös 1970-luvun rakennukset. Yhteensä on tutkittu 435 kiinteistöä ja 658 niissä sijaitsevaa rakennusta. Inventoidut kohteet selviävät tarkemmin raportin 1. osan lopussa olevista luetteloista 2 A-C ja niiden sijainnit loppuraportin 2. osan karttaliitteiltä 2 A-C.

Pispalan inventoitu rakennuskanta on monimuotoista. Se on rakentunut 1800-luvun lopulta 1970-luvulle ulottuvan, noin sadan vuoden ajanjakson aikana. Rakennuksia on mahdollista tyypitellä mm. rakentamisajan, tyylipiirteiden, käyttötarkoituksen tai asukkaiden yhteiskuntaluokan perusteella. Alueelta on tunnistettavissa mm. maaseudun rakennusperinnettä edustavia hirsirakennuksia, uusrenessanssin, puujugendin, 1920-luvun puutaloklassismin ja funktionalismin tyyliä edustavia erikokoisia rakennuksia, vaatimattomampia työväestön vuokratasarmeja, keskiluokan yhdistettyjä asuin- ja liikerakennuksia sekä moderneja omakotitaloja ja kerrostaloja.

Käyttökelpoisimmaksi rakennuskannan tyypittelytavaksi on alueen asemakaavoituksen edetessä muodostunut rakennusten fyysisiin ominaisuuksiin perustuva kaupunkikuvallinen rakennustyypittely. Rakennusten tyypittely auttaa hahmottamaan, millainen rakennusperintö Pispalassa on tyyppillistä ja, mitkä ovat kunkin rakennustyyppin olennaiset piirteet. Alkuperäisen rakennustyyppin säilyminen auttaa säilyttämään myös rakennuksen kulttuurihistoriallista arvoa. Pispalan rakennuskannasta on erotettavissa 10 rakennustyyppiä, jotka esitellään seuraavaksi lyhyesti. Rakennustyypittelyä ei tule pitää ehdottomana, sillä joukossa on aina myös rajatapauksia sekä rakennuksia, joita on vaikea sijoittaa mihinkään rakennustyyppiin.

Pikkutalo

Pikkutalo on huoneen ja keittiön käsittävä pienikokoinen yhden perheen talo. Rakennukset ovat lyhyen suorakaiteen muotoisia ja kapearunkoisia. Kattomuoto on useimmiten satulamallinen, toisinaan myös mansardikatto. Asuintiloja voi pääkerroksen lisäksi olla kivijalan kellarikerroksessa sekä ullakkokerroksessa. Sisäänkäynti on päädyistä tai pitkältä sivulta, katoksen alta tai pieneltä avo- tai umpikuistilta.

Pikkutaloja rakennettiin 1900-luvun alusta 1930-luvulle ulottuvalla ajanjaksolla ja ne olivat Pispalassa ennen hyvin yleisiä. Rakennustyyppi on harvinaistunut, sillä asumisen vaatimustason kasvessa pikkutalojen ei enää katsota täyttävän pienenkään lapsiperheen asuinvaatimuksia, mikä puolestaan rajaa niiden käyttäjäkuntaa.

1900-luvun alun pikkutalo Pispalanharjulla.

1930-luvun pikkutalo Pohjanmaantiellä.

Mansardikattoinen pikkutalo Selininkadulla.

1920-luvun pikkutalo Pulkksaarenkadulla.

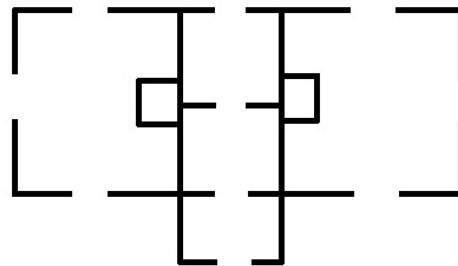
Paritupa

Paritupa on länsisuomalainen tyypillinen maaseudun rakennustyyppi. Rakennus on melko kapearunkoinen, suorakaiteen muotoinen, hieman pikkutaloa pidempirunkoisempi ja loivan satulakattoinen. Sisätilat muodostuvat rakennuksen molemmissa päissä olevista huoneista ja niiden välissä olevasta eteisestä ja eteisen peräkamarista. Savupiippuja on ollut kaksi. Sisäänkäynti-kuisti on keskellä pihan puoleista pitkää sivua. Asuintilat ovat alkujaan olleet vain yhdessä kerroksessa, mutta myöhemmin ullakkokerrokseen on saatettu rakentaa matala kesähuone tai kellarin aputiloja.

Paritupia on rakennettu 1800-luvun lopulle asti. Pispalassa paritupia on säilynyt muutamia ja ne saattavat olla paikalleen rakennettuja tai maaseudulta siirrettyjä. Pikkutalojen tapaan rakennustyyppi on harvinaistunut, sillä asumisen vaatimustason kasvaessa parituvat ei enää useinkaan täytä pienenkään lapsiperheen asuinvaatimuksia, mikä rajaa niiden käyttäjäkuntaa.

1800-1900-lukujen vaihteen uusrenessanssi-vaikutteinen paritupa Markkinakadulla.

Tyypillisen parituvan pohjapiirros.

Paritupa Pispalan valtatie varressa.

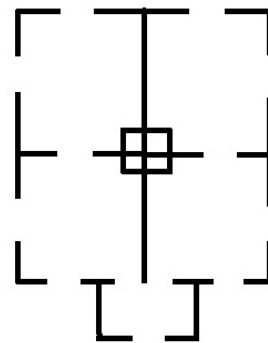
Paritupa Uittajankadulla.

Yksittäispientalo

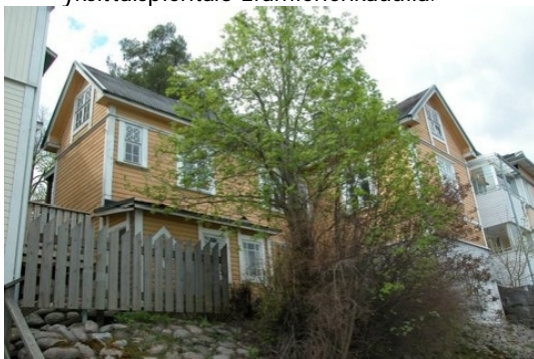
Yksittäispientalo on Pispalan rakennustyypeistä monimuotoisin. Rakennus on rungoltaan usein noppamainen, pohjaltaan lähes neliönmuotoinen, puolitoistakerroksinen, omakotitalotyyppinen asuinrakennus. Kattomuotona yksittäispientaloissa on pääsääntöisesti satulakatto; mansardikattoisia on selvästi vähemmän. Tyyppiin kuuluu myös rakennuksia, joiden pohja on suorakaiteenmuotoinen tai L-muotoinen, toisinaan useassa vaiheessa rakennettu tai laajennettu. Yksittäispientaloja on rakennettu 1900-luvun alusta 1960-luvulle. Rakennusaikansa mukaan niissä on nähtävissä uusrenessanssin, nikkarityylin, puujugendin, 1920-luvun puuklassismin tai jälleenrakennuskauden tyylipiirteitä. Rakennukset ovat melko pelkistettyjä; koristeellisia yksityiskohtia on joko tyylipiirteistä tai peruskorjauksista johtuen vain vähän.

Piirteiltään 1920-luvun puuklassismia edustava yksittäispientalo Erämiehenkadulla.

Tyypillisen kahden perheen yksittäispientalon pääkerroksen pohjaratkaisu.

Pohjaltaan L-muotoinen yksittäispientalo Rinnekadun varressa.

Suorakaiteen muotoinen kahden perheen yksittäispientalo Pispankadulla.

Moderni 1950-luvun yksittäispientalo Koukkarinkadulla.

1920-luvun yksittäispientaloja Pättäränkadulla.

Asuintiloja yksittäispientaloissa on ollut pääkerroksen lisäksi ullakkokerroksessa ja usein myös kivijalassa. Ullakolla on lisäksi kylmää varastotilaa. Asuntoja taloissa on ollut useimmiten useita. Tyypillisin tilaratkaisu on ollut kahden perheen talo, jossa on lisäksi pidetty vuokralaisia ullakon tai kivijalan asunnoissa. Kahden perheen taloissa pääkerros on ollut jaettuna kahdeksi asunnoksi, joiden pohjaratkaisut ovat olleet toistensa peilikuvat. Nykyisin yksittäispientalot ovat muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta yhden perheen omakotitaloja. Asunnot on yhdistetty ja ullakon kylmiä varastotiloja on muutettu asuintiloiksi.

Huvilatyylinen asuinrakennus

Huvilat tai huvilatyylliset asuinrakennukset ovat kooltaan yksittäispientaloja suurempia ja yksityiskohdiltaan hiotumpia ja koristeellisempia asuinrakennuksia. Ne edustavat usein selkeästi jotakin rakennustyyliä, kuten uusrenessanssia, nikkarityyliä, puujugendia tai 1920-luvun puuklassismia. Huvilat ovat satulakattoisia, puolitoistakerroksisia, pohjaltaan suorakaiteenmuotoisia tai neliömäisiä. Sisäänkäyntikuistin lisäksi niissä on usein toinenkin kuisti, erkkeri tai parveke. Lisäksi rakennuksessa saattaa olla poikkipäätyjä tai erimuotoisia kattolyhtyjä (katon pystyikkunoihin). Ulkkeet tekevät huviloiden rungosta ja katosta monimuotoisen verrattuna muihin perinteisiin pispalalaisiin rakennustyyppisiin, jotka ovat perusmuodoltaan hyvin pelkistettyjä. Huviloiden tontit ovat muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta keskimääräistä suurempia ja rakennukset on sijoitettu tontin keskelle tai perälle, jolloin pihamaata jää rakennuksen ympärille runsaasti.

Pispalassa on säilynyt vain muutamia kesäasunnoiksi rakennettuja 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun varakkaanväen huviloita. Huvilat on myöhemmin otettu ympärivuotiseen käyttöön. Loput rakennustyyppin taloista ovat 1900-luvun alussa ympärivuotisiksi asunnoiksi rakennettuja

huvilatyyliä taloja. Asuntoja huvilatyyliisissä rakennuksissa on saattanut olla useita (esimerkiksi Erämiehenkatu 11).

Kahdessa vaiheessa rakennettu puuklassismia edustava huvilatyylinen talo Pispankadulla.

Pispalassa melko harvinaista puujugendia edustava huvilatyylinen asuinrakennus Pispalanharjulla.

Poikkeuksellisen koristeellinen nikkarityyliä edustava huvilatyylinen rakennus Vallikadulla.

Ilmeisesti Terijoelta siirretty hirsihuvi Erämiehenkadulla.

Pispan talon entinen kesähuvi Uramonkadulla.

Simolan tilan uusrenessanssia edustava huvilatyylinen entinen päärakennus Mäkikadulla.

Kaupunkipuutalo

Pispalan kaupunkipuutalot ovat peräisin 1900-luvun alun ja 1930-luvun alun väliseltä ajalta. Ne on sijoitettu tontin rajalle, kiinni katulinjaan. Kaduntasossa tai kivijalassa on usein ollut liiketiloja. Sisäänkäynnit asuntoihin ovat pihan puolelta, kuistilta tai katoksen alta. Kaupunkipuutalojen kadunpuoleinen julkisivu on ulokkeeton ja ”suljettu”, lukuun ottamatta mahdollisen liiketilan sisäänkäyntiä. Rakennukset ovat satulakattoisia, usein pohjaltaan pitkän suorakaiteen muotoisia, kadunkulmassa toisinaan myös L-muotoisia ja pienillä tonteilla noppamaisia. Pieniä huoneen ja keittiön asuntoja on suuremmissa taloissa ollut useita, pienemmissä muutamia. Vanhimmissa kaupunkipuutaloissa asuintiloja on alkujaan ollut vain pääkerroksessa; 1920-30-luvulla rakennetuissa on selkeästi puolitoista kerrosta eli asuintiloja on myös ullakkokerroksessa. Kaupunkipuutalot muistuttavat puukaupunkien umpikorttelien rakennuksia, vaikka Pispalassa talot eivät muodostakaan umpikortteleita.

Kaupunkipuutalotyypinen asuinrakennus Pispalan valtatievarressa.

Mäkikadun varressa sijaitsevan kaupunkipuutalon pihasisi.

Uusrenessanssivaikutteinen kaupunkipuutalo Rajaportinkadulla.

Lyhytrunkoinen 1930-luvun alun kaupunkipuutalo Pispalan valtatievarressa.

Pienkerrostalo

Pienkerrostalot ilmestyivät Pispalaan 1920-luvulla. Valtaosa niistä on peräisin 1920-luvun lopusta ja aivan 1930-luvun alusta. Rakennustyyliiltään ne edustavat 1920-luvun puuklassismia. Viimeiset yksittäiset pienkerrostalot rakennettiin 1950-luvulla. Muutamia betonirakenteisia taloja lukuun ottamatta Pispalan pienkerrostalot ovat puurakenteisia. Rakennusten runko on selkeä suorakaide, kulmatonteilla toisinaan myös L-muotoinen. Useimmissa pienkerrostaloissa on satula- tai aumakatto, kaksi täyttä asuinkerrosta ja lisäksi tiloja kivijalassa ja ullakkokerroksessa. Rakennustyyppiin kuuluu kuitenkin myös mansardikattoisia rakennuksia, joissa on yksi täysi asuin- kerros ja lähes täysikokoinen ullakkokerros. Kivijalassa tai ensimmäisessä kerroksessa, kaduntasossa on saattanut olla liiketila, ullakolla on usein ollut kuivaus- ja varastotilaa. Kivijalassa on usein ollut myös asuintiloja.

1920-luvun klassismia edustava aumakattoinen pienkerrostalo Pispankadulla.

Pispankadun satulakattoisia 1920-luvun lopun pienkerrostaloja.

Osin betonirunkoinen, julkisivuiltaan rapattu pienkerrostalo Vallikadulla.

Pohjaltaan L-muotoinen pienkerrostalo Rinnekadulla.

Mansardikattoinen pienkerrostalo Provastinkadulla.

Mansardikattoinen pienkerrostalo Pispalanharjulla.

Pienkerrostalojen asunnot ovat olleet pääsääntöisesti pieniä, huoneen ja keittiön asuntoja. Keittiöt ovat olleet rakennuksen pihan puolella ja kamari kadun puolella tai päinvastoin. Porraskäytäviä on rakennuksen rungon pituudesta riippuen ollut yksi tai kaksi. Sisäänkäyntejä on useita ja ne on vaihtelevasti sijoitettu joko kadun- tai pihanpuolelle. Kuistit ovat harvinaisia, usein sisäänkäynneillä on kuitenkin pieni katos.

Moderni kerrostalo

Pispalan modernit kerrostalot on rakennettu 1945 valmistuneen ensimmäisen asemakaavan jälkeen 1950-60-luvuilla. Asemakaavan tarkoituksena oli kaupunkimaistaa Pispalaa. Rakennukset ovat kookkaita, satulakattoisia, 2-6-kerroksisia ja tiili- tai betonirunkoisia. Taloyhtiön yhteisten tilojen lisäksi useiden talojen pohjakerroksessa on liiketiloja. Rakennusmassat ovat selkeän suorakaiteisia ja julkisivut jälleenrakennuskaudelle ja suomalaiselle vaatimattomalle modernismille tyypillisesti koristelemattomat ja yksinkertaiset. Materiaalit poikkesivat täysin perinteisestä rakentamisesta: julkisivuissa käytettiin puhtaaksimuurattua tiiltä, roiskerappausta ja erilaisia julkisivulevyjä, kuten asbestisementtilevyä (mineriittiä). Osa taloista on lamellitaloja, joissa on kaksi porraskäytävää. Kerrostaloasunnot ovat nykymittapuulla mitattuna pienehköjä yksiöitä, kaksioita ja kolmioita. Valmistumisaikanaan ne kuitenkin olivat tilavia ja hyvin varusteltuja; olihan niissä lämmin vesi, keskuslämmitys ja kylpyhuoneet.

Pispalan maamerkki, Bertel Strömmerin suunnittelema Ylä-Voiman talo (1952) Pispalan valtatiellä.

1960-luvun moderni asuinkerrostalo Vallikadulla.

Pispalan valtatie 27 asuin- ja liikekerrostalo on rakennettu 1955.

Luhitalotyyppinen 1960-luvun asuinrakennus Tahmelan vierotietä.

1960-luvun lamellikerrostalo Tahmelankadulla.

1960-luvun lamellikerrostalo Varalankadulla.

Moderni omakoti- tai paritalo

Moderneja omakoti- ja paritaloja rakennettiin Tahmelaan 1960-70-luvuilla. Pispala oli tuolloin rakennuskiellossa toisen asemakaavan laatimisen vuoksi, joten rakentaminen toteutettiin ympäristöministeriön myöntämällä poikkeusluvalla. Rakennusluvan saivat vain suunnitellun asemakaavan mukaiset tasakattoiset, tyyliltään modernit asuinrakennukset. Modernit omakoti- ja paritalot ovat huomattavasti kookkaampia kuin perinteiset yksittäispientalot. Myös niiden rakennusmateriaalit eroavat perinteisistä selvästi: julkisivuissa käytettiin puhtaaksimuurattua tiiltä, tummaksi käsiteltyä paneelia, asbestisementtilevyä ja rappausta. Modernit omakoti- ja paritalot ovat pääsääntöisesti arkkitehtien suunnittelemaa, huolellisesti rinteeseen sovitettuja. Modernin arkkitehtuurin piirteitä, kuten jalustamaisuutta, suuria maisemaikkunoita, nauhaikkunoita ja horisontaalisuutta on nähtävissä useimmissa rakennustyyppin rakennuksissa. Asuntojen koot ovat selvästi ajan keskiarvon yläpuolella. Modernit omakotitalot voikin nähdä jatkumona Tahmelan 1800-1900-lukujen taitteen huvila-asutukselle. Maisemien ja kaupungin läheisyyden houkuttamana ylempi keskiluokka palasi takaisin Pispalaan.

Moderni omakotitalo Varalankadulla.

Kookas omakotitalo Tahmelankadulla.

Kytketty omakotitalo Jalajakadulla.

Kahden asunnon rinnetalo Suuruspäänkadulla.

Toisiinsa kiinni rakennetut modernit paritalot Luisukadulla.

Moderni paritaloksi muutettu omakotitalo Tahmelankadulla.

Piharakennus

Ennen jokaiseen Pispalalaiseen pihaan on kuulunut piharakennus. Tyypillisimpiä ovat olleet liiterit, ulkokuoneet, pihasaunat, pesulat, mankelit, verstashuoneet, varastot ja eläinsuojat tai näiden erilaiset yhdistelmät. Alueen inventoidut piharakennukset on rakennettu pääosin 1800-luvun loppuun ja 1940-luvun välisenä aikana. Piharakennukset ovat hyvin yksilöllisiä. Runkomateriaalina on käytetty sekä puuta että betonia (usein heikompileatuista säästöbetonia) ja niiden koko, muoto ja ulkoasu vaihtelevat laidasta laitaan. Tyypillisin piharakennus on rungoltaan suorakaide liiteri ja ulkokuonerakennus, joka sijaitsee pihan perällä. Pispalan pienillä tonteilla yleisiä ovat myös naapuritonttien piharakennuksia vasten tontin kulmaan rakennetut piharakennukset. Rakennustyyppiä tilastoidessa on otettu erikseen huomioon puu- ja betonirunkoiset piharakennukset.

Puurunkoinen jyrkkään rinteeseen sovitettu piharakennus Provastinkadulla.

Säästöbetoninen piharakennus Rajaportinkadulla.

Betoninen piharakennus Pispalanharjulla.

Puurunkoinen piharakennus Uramonkadulla.

Useassa vaiheessa rakennettu piharakennus Pispankadulla.

Osin hirsi, osin rankorunkoinen piharakennus Uittajankadulla.

Muu rakennus

Rakennustyyppiin *muu rakennus* kuuluvat kaikki edellä mainittuihin ryhmiin sopimattomat muodoilta ja piirteiltään yksilölliset julkiset rakennukset, kuten entinen VPK:n talo (nykyinen Teatteri Mukamas), Pispalan koulu, Ahjolan setlementtiyhdistyksen toimitalo, Tahmelan päiväkoti, Haulitehdas ja haulitorni. Ryhmän rakennuksilla ei ole yhteisiä piirteitä. Jokainen rakennus on yksilönsä. Rakennusten piirteet on kuvattu kohde- ja rakennuskohtaisissa inventointitiedoissa.

Pispalan kirkko.

Pispalan koulu.

Tilasto: kaupunkikuvallisten rakennustyyppien yleisyys

Kaikki kolmessa vaiheessa inventoidut 658 rakennusta tyyteltiin edellä kuvattujen kaupunkikuvallisten rakennustyyppien mukaisesti. Rakennustyyppi vastaa rakennuksen nykyasua ja muotoa. rakennustyyppi on siten saattanut vaihtua alkuperäisestä esim. laajennuksen seurauksena. Rakennustyypit mainitaan myös inventoinnin täydennysaineistoissa arvojen tiivistelmätaulukossa jokaisen pihapiirin kohdalla. Jokaiselle rakennustyypille valittiin väri ja rakennukset merkittiin kartalle rakennustyyppiä vastaavalla värillä. Rakennustyyppien esiintymistä kuvaavat kartat ovat raportin 2. osan liitteinä 5 A-C.

Kunkin rakennustyyppin lukumääristä ja prosentuaalisista osuuksista laskettiin lisäksi tilastot, jotka on esitetty seuraavassa Pispalan rakennuskannan tyyppejä kuvaavassa taulukossa.

Rakennuskannan kaupunkikuvalliset rakennustyypit (Inventoidut rakennukset)

	Pispala I 2008 inventoitu asemakaavan I-vaihe		Pispala II 2009 inventoitu asemakaavan II-vaihe		Pispala III 2012 inventoitu asemakaavan III-vaihe		YHT	
	lkm	%	lkm	%	lkm	%	lkm	%
 pikkutalo	18	8	12	5	8	4,2	38	5,8
 paritupa	0	0	6	2,5	0	0	6	0,9
 yksittäispientalo	67	29,9	85	35,1	73	38	225	34,2
 huvila	4	1,8	9	3,7	6	3,1	19	2,9
 kaupunkipuutalo	30	13,4	29	12	4	2,1	63	9,6
 pienkerrostalo	39	17,4	21	8,7	12	6,3	72	10,9
 moderni kerrostalo	5	2,2	6	2,5	14	7,3	25	3,8
 moderni omakoti-/ paritalo	0	0	0	0	24	12,5	24	3,6
 muu rakennus	1	0,4	5	2,1	2	1	8	1,2
 piharakennus, puurak.	24	10,7	54	22,3	39	20,3	117	17,8
 piharakennus, kivirak.	36	16,1	15	6,2	10	5,2	61	9,3
YHT	224	100%	242	100%	192	100%	658	100%

Rakennuskannan ikä

Pispalan – Tahmelan alueen 1870-1970-lukujen rakentamisesta on erotettavissa kuusi toisistaan eroavaa ajanjaksoa. Kolmivaiheisen täydennysinventoinnin puitteissa inventoidut 658 rakennusta jaoteltiin rakennusaikansa perusteella näihin ikäryhmiin, jotta voitaisiin selkeästi hahmottaa minkä ikäistä eri alueiden rakennuskanta on. Ajanjaksot ja niille tyypillinen rakentaminen esitellään seuraavaksi lyhyesti.

1800-luvun lopun rakennukset

Pispalassa on säilynyt varsin vähän 1800-luvun puolella rakennettuja taloja ja vielä vähemmän ajan alkuperäisiä rakennusmateriaaleja. Ajalle tyypillisiä rakennuksia olivat maaseudun rakennusperinnettä edustavat paritupatyypiset hirsitalot, joiden toisella sivulla, keskellä taloa on umpikuisti. Maalaismaisesta rakennusperinteestä kertoo myös muutamissa rakennuksissa nykyisen katteen alla säilynyt vuoliaiskattorakenne. Toinen saman ajan rakennustyyppi ovat alueen ensimmäiset kaupunkimaista työväenasuinrakentamista edustavat yhteiskeittiölliset asuintalot. Yhteiskeittiön huonejärjestystä ei ole säilynyt yhdessäkään talossa, siitä kertoo ainoastaan suullinen perimätieto.

Pispalan valtatievarren asuinrakennus, jossa kerrotaan olleen tilanjakona yhteiskeittiö.

1880-luvulla rakennettu Pispalan VPK:n talo. © Kalle Kurki, Tampereen museoiden kuva-arkisto.

Ajan rakennusten perustukset on yleensä rakennettu lohkoittujen luonnonkivipaasien varaan, jotka on sijoitettu rakennuksen nurkkiin sekä keskelle sivua. Paasien välit ovat olleet laudoitetut ja myöhemmin ne on betonoitu umpeen, jolloin kivijalasta on muodostettu kellaritilaa. Kattokulmat ovat näissä rakennuksissa loivia ja räystäät avoimia ja niitä kannattelevat puiset, usein muo-

toillut, konsolit eli katonkannattimet. Julkisivut ovat usein aluksi olleet hirsipinnalla. Myöhemmin ulkoseinät on laudoitettu. 1800-luvun lopulla yleisin tyyliuunta on hieman uusrenessanssivaikutteinen, jolloin julkisivun yläosassa räystäään alla oli koristeena listoitua eli ns. peilinauha. Rakennusten ikkunat ovat olleet T-mallisia ja ikkunan kehykset yläosastaan vaatimattomasti konsolein koristeltuja.

1900-luvun alun rakennukset

1900-luvun alussa Pispalaan rakennettiin runsaasti omakotitalotyyppisiä neliöpohjaisia rakennuksia, joissa huoneet ryhmittivät keskusmuurin ympärille, pääkerroksessa oli kaksi huoneen ja keittiön asuntoa, ja joissa lisäksi pidettiin vuokralaisia kivijalan ja yläkerran hellahuoneissa. Toinen yleinen rakennustyyppi olivat huoneen ja keittiön pienet hirsimökit. Uutta kaupunkimaista rakentamista alueella edustivat 1900-luvun alussa rakennetut pitkärunkoiset kaupunkipuutalotyyppiset useita huoneen ja keittiön asuntoja käsittäneet rakennukset. Aikakaudella on rakennettu myös joitain huvilatyyllisiä rakennuksia, joiden tyylipiirteet ovat alkujaankin todennäköisesti olleet runsaammat, mutta ne ovat myös säilyneet paremmin. Huvilatyyppisistä rakennuksista osan kerrotaan olevan Terijoelta siirrettyjä. Rakennusmateriaalit olivat pääsääntöisesti samoja kuin 1800-luvun lopulla.

Nikkarityylinen, alkujaan kahden perheen 1900-luvun alun talo Pispankadulla.

Hieman jugendvaikutteinen yläosastaan pienempiin ruutuihin jaettu T-mallinen ikkuna.

Asuinrakennusten alkuperäiset piirteet ovat usein kadonneet myöhemmissä muutoksissa ja korjauksissa. Ajan tyylipiirteinä olivat kuitenkin nikkarityyli ja puujugend. Tyylipiirteet näkyvät erityisesti ikkunankehysissä: Nikkarityylisissä on runsaasti veistettyjä ja sorvattuja yksityiskohtia, jugendissa kehykset ovat alaspäin leveneviä. Tyypillinen ikkunoiden ruutujako on myös ollut jugendvaikutteinen T-mallinen ikkuna, joka on ylä- tai alaosastaan jaettu pienempiin ruutuihin. Rakennuksissa on tai on ollut monesti kaunis lasikuisti. Kuistin ja päätyjen ikkunat ovat usein eri-

koisilla tavoilla ruudutettuja, esimerkiksi siten, että ikkunan reunoilla on pieniä ruutuja ja keskelle jää suurempi aukko. Myös erilaiset rombi- ja ristikkokuviot ovat olleet suosittuja. Lisäksi huviloissa on käytetty sorvattuja pylväitä sekä räystäiden päätykoristeita.

1920-luvun rakennukset

1920-luvulla elettiin voimakkaina rakentamisen aikaa. Tämän ajan rakennuksista ei voida nostaa esille mitään erityistä tyyppiä, sillä ratkaisuja on yhtä monta kuin on ollut rakentajaakin. Joku on rakentanut huoneet peräkkäin kapeaksi suorakaiteeksi, toinen on ryhmittänyt huoneet keskusmuurin ympärille neliönmuotoon, myös huoneen ja keittiön mökkejä on rakennettu edelleen. Aikakauden uusi rakennustyyppi alueella oli kaksikerroksinen vuokrakasarmi.

Rakentaminen irtautui maaseudun rakentamisperinteestä: sahatavaraa alettiin käyttää rakennusmateriaalina, rankorakenne yleistyi ja perustukset alettiin valaa betonista. Luonnonkivi jäi vähitellen pois. Aikaisemmin katot olivat olleet pärekattoja, mutta nyt saumatut peltikatot ja huopakatot yleistyivät. Rankorakenne on yleistynyt Pispalassa melko varhain, 1910-luvun lopulta alkaen. Syynä voi olla suuri rakennusalan työntekijöiden määrä alueella tai esimerkiksi pakon sanelema tilanne, jos saatavilla ollut rakennusmateriaali on ollut vain sahattua puutavaraa. Tosin edelleen rakennettiin myös hirsirunkoisia rakennuksia. Mitä erilaisimpia ja omaperäisimpiä ratkaisuja alettiin käyttää perinteisten rakennustapojen rinnalla erityisesti laajennuksissa.

1920-luvun puutaloklassismia edustava pienkerrostalo Ratakadulla.

1920-luvun puutaloklassismia edustava pienkerrostalo Pispankadulla.

Tyyliuuntana vaikutti 1920-luvun puuklassismi. Rakennuksia leimaa ajalle tyypillinen julkisivujen yksinkertaisuus, johon on yhdistetty klassisia yksityiskohtia. Jyrkkä harja-, auma- tai taittei-

nen mansardikatto, kuusiruutuiset ikkunat ja korkea kivijalka ovat ajan rakennuksille tunnusomaisia. Klassiset yksityiskohdat ilmenevät erilaisina päätykolmioina, pylväinä, kulmien pilasterimaisena laudoittamisena, päätyihin taivutettuina räystäinä (ns. kissanpenkit), rombi- ja lunettiikkunoina ja erkkereinä.

1930-luvun rakennukset

1930-luvulla rakentaminen hidastui ensin maailmanlaajuisen laskusuhdanteen vuoksi ja pysähtyi lopulta Pispalassa kokonaan 1935 asemakaavan laatimisen vuoksi julistettuun rakennuskieltoon. Rakennustyypeissä, materiaaleissa ja tyylipiirteissä ei tapahtunut merkittäviä muutoksia 1920-lukuun verrattuna. 1930-luvun rakennusten yleisilme on ehkä hieman pelkistetympi, mutta 1920-luvun klassiset tyyliaiheet säilyvät rakennuksissa edelleenkin. 1930-lukulaisena lisäyksenä klassismiin tulivat pyöröikkunat. Vuosikymmenen lopulla yleistyi uusi ikkunamalli, terveysikkuna eli ala- tai yläosasta pieniin avattaviin ruutuihin eli fortuskoihin jaettu tuuletusikkunallinen ikkunamalli, joka kuitenkin Pispalassa on melko harvinainen.

Fortuskamallinen ikkuna asuinrakennuksessa Vallikadulla.

Klassispiirteinen asuinrakennus 1930-luvun alusta Mäkikadun varressa.

1940-50-luvun rakennukset

Pispalan rakennuskielto päättyi 1945, kun uusi asemakaava valmistui. Uudisrakentaminen oli kuitenkin sotien jälkeen pitkään lamassa. Ajanjakson rakennuksia on siksi inventoiduilla alueella lukumääräisesti melko vähän, mutta ympäristöstään poikkeavana niillä on suuri maisemallinen merkitys. Modernit rakennukset poikkeavat merkittävästi vanhasta rakennuskannasta sekä rakennusmateriaaleiltaan että mittasuhteiltaan. Perinteiset pispalalaistalot ovat suuremmin suun-

nittelematta käsityönä rakennettuja puurakennuksia. Modernit rakennukset taas ovat suunniteltuja, teollisesti valmistetuista rakennusmateriaaleista ja ainakin osin koneellisesti rakennettuja. Pispalan modernit talot edustavat aikakaudelleen tyypillistä rationalistista modernia arkkitehtuuria, johon kuuluu selkeä suorakaiteen muotoinen rakennusmassa, symmetriset julkisivujen aukotukset, pelkistetyt muodot ja tietynlainen vaatimattomuus. Runkomateriaalina -kerros ja luhtitaloissa on käytetty pääosin tiiltä tai betonia, välipohjat ovat teräsbetonia. Rakennukset ovat säilyneet pääsääntöisesti erittäin hyvin ajalleen tyypillisinä.

1950-luvun kerrostalo "Pispalan Pulteri" Pispalan valtatievarressa.

1950-luvun rapattupintainen rankorunkoinen omakotitalo Koukkarinkadulla.

Kerrostaloasunnoissa on vaihtelevasti 1-4 huonetta ja keittiö tai keittokomero. Osassa asunnoista on myös oma parveke. Ullakoilla on vapaata kuivaustilaa sekä huoneistokohtaiset, usein verkkoiseinäiset varastot. Kellarissa tai pohjakerroksessa on taloyhtiön yhteisiä tiloja, kuten sauna, kellarikomero, pyöräsuoja, väestönsuoja, autotalleja ym. Kaduntasossa on usein liiketilaa. Pispalaan rakennettiin myös muutamia moderneja yhden perheen omakotitaloja, jotka muistuttavat ajan tyyppitaloja. Rakennukset ovat neliöpohjaisia, puolitoistakerroksisia ja satulakattoisia. Talojen rungot ovat joko rankorakenteisia tai tiilimuurattuja, julkisivut pääosin roiskerapattuja. Omakotitaloissa on alkuvaiheessa ollut usein vuokralaisasunto vintillä, mutta pääkerros sekä kellarin aputilat ovat olleet omistajaperheen käytössä. Modernit talot tarjosivat mukavat asuinolosuhteet alueella, jossa oli totuttu asumaan ahtaasti hyvin vaatimattomissa oloissa.

1960-70-luvun rakennukset

1960-luvun alkupuolen rakentaminen vastaa pääosin edellä kuvattua 1950-luvun rakentamista. Alueelle rakennettiin harvakseltaan moderneja kerrostaloja ja uutena rakennustyyppinä myös luhtitaloja. Uutta rakennustekniikkaa edustavat Pispankadun korkeat kuusikerroksiset kerrostalot, jotka ovat rungotaan betonielementtirakenteisia. 1960-luvulla rakentaminen pysähtyi jälleen

rakennuskieltoon lukuun ottamatta Tahmelaa, jonne toteutettiin poikkeusluvin 1960-luvun lopulla ja 1970-luvun alkupuolella useita uniikkeja arkkitehtien suunnittelema omakotitaloja. Ajan asunto-osakeyhtiömuotoisista kerros- luhti ja paritaloista poiketen rakennukset olivat tasakattoisia ja niiden massat monimuotoisia, usein useista yhteen liittyneistä suorakaiteen muotoisista rakennusosista koostuvia. Myös julkisivumateriaalit olivat uudenlaisia: puhtaaksi muurattua tiiltä ja tummaksi käsiteltyä paneelia. Rakennusten asuinpinta-alat olivat reilusti keskitasoa suurempia ja useisiin taloihin rakennettiin tavanmukaisten saunatilojen lisäksi myös uima-allas ja takkahuone.

Paritalotyypinen moderni 1970-luvun alun asuinrakennus Varalankadulla.

Moderni 1960-luvun kerrostalo Suuruspäänkadulla.

Tilasto: Pispalan – Tahmelan rakennuskannan ikäjakauma

Kaikki kolmessa vaiheessa inventoidut 658 rakennusta jaoteltiin edellä kuvattujen aikakausien mukaisesti. Rakennuksen ikä merkittiin varhaisimman tunnetun rakennusajan mukaan. Rakennuksen nykyasu voi olla peräisin myöhemmin tehdyn muutoksen ajalta. Useimpien rakennusten tarkka rakennusaika ei ole tiedossa, jolloin rakennusaika on arvioitu rakennuksen säilyneiden piirteiden ja muiden käytettävissä olevien lähteiden, kuten karttojen tai valokuvien perusteella. Pientä osaa inventoiduista rakennuksista ei pystytty ajoittamaan mihinkään tiettyyn ajanjaksoon, joten niistä muodostui seitsemäs tarkemmin ajoittamattomien rakennusten ryhmä. Tähän ryhmään kuuluvat rakennukset ovat usein piirteiltään vaatimattomia piharakennuksia tai voimakkaasti peruskorjattuja asuinrakennuksia. Ne on todennäköisesti rakennettu ennen vuotta 1950.

Rakennusaika mainitaan myös jokaisen kohteen ja rakennuksen inventointitiedoissa sekä inventoinnin täydennysaineistoissa arvojen tiivistelmätaulukossa. Jokaiselle ajanjaksolle valittiin väri ja rakennukset merkittiin kartalle ajanjaksoa vastaavalla värillä. Rakennuskannan ikää kuvaavat kartat ovat loppuraportin 2. osan liitteinä 6 A-C.

Kunkin ajanjakson rakennusten lukumääristä ja prosentuaalisista osuuksista laskettiin lisäksi tilastot, jotka on esitetty seuraavassa Pispalan rakennuskannan ikää kuvaavassa taulukossa.

Rakennuskannan ikä (Inventoidut rakennukset)

	Pispala I 2008 inventoitu asemakaavan I-vaihe		Pispala II 2009 inventoitu asemakaavan II-vaihe		Pispala III 2012 inventoitu asemakaavan III-vaihe		YHT	
	lkm	%	lkm	%	lkm	%	lkm	%
■ 1870-1899	1	0,4	29	12	9	4,7	39	5,9
■ 1900-1919	43	19,2	84	34,7	50	26	177	26,9
■ 1920-1929	126	56,3	69	28,5	55	28,7	250	38
■ 1930-1939	44	19,6	31	12,8	17	8,9	92	14
■ 1940-1959	1	0,4	14	5,8	11	5,7	26	4
■ 1960-1979	7	3,1	1	0,4	44	22,9	52	7,9
■ Ei tiedossa*	2	0,9	14	5,8	6	3,1	22	3,3
YHT	224	100%	242	100%	192	100%	658	100%

* Rakennusaika tuntematon, kuitenkin todennäköisesti ennen vuotta 1950.

6 Pispalan rakennetun ympäristön arvottaminen

Hannele Kuitunen ja Miia Hinnerichsen

Arvottamisen tarkoitus

Vuosien 2008, 2009 ja 2012 täydennysinventoinnin tarkoituksena on ollut tarkentaa ja päivittää aiemmin luotua kuvaa kulttuurihistoriallisesta Pispalasta. Rakennettu ympäristö on ja on aina ollut jatkuvassa muutoksessa. Arvokkaiden piirteiden vaaliminen ei tarkoita muutoksen pysäyttämistä vaan sen hallintaa niin, että voimme säilyttää niitä olennaisia piirteitä Pispalasta, joita pidämme alueen identiteetin perustana. Arvoja voidaan tarkastella myös herkkyyden kautta; kaikkein arvokkaimmat alueet ja kohteet ovat myös herkimpiä kärsimään muutoksesta ja menettämään ominaispiirteitään.

Yksi tapa arvioida kohteita on tarkastella niissä tapahtuneita muutoksia. Toisin sanoen on selvittävä millaisia piirteitä alkuperäisestä tai rakennuksen historian kannalta olennaisesta ajankohdasta on säilynyt. Rakennuksia on aina korjattu, laajennettu ja uudistettu. Arvioinnissa painottuukin kokonaisuuden ymmärrettävyys, se kuinka hyvin rakennus tai kohde on muutoksien jälkeenkin ymmärrettävissä historialliseksi, oman aikakautensa tai ilmiönsä edustajaksi. Rakennusta voi tarkastella esimerkiksi arvioimalla julkisivumuutoksia, materiaalivaihdoksia, käyttötarkoituksen muutoksia, mutta kohteen ymmärrettävyys aukeaa vasta paikan päällä, kokemalla. Toisaalta myös muutokset voivat olla arvo sinänsä: rakennuksen tarina näkyy kerroksisuutena, muutokset ovat voineet rikastuttaa kohdetta tai tekniset uutuudet tuoda siihen innovatiivisia piirteitä. Edellytyksenä on, että muutoksista huolimatta on yhä nähtävissä rakennuksen alkuperäinen ilme tai vähintäänkin sen perusmuoto.

Säilyneisyyttä voidaan tarkastella myös käytön jatkuvuuden kautta ja se voidaan nähdä myös patinana rakennuksen eri osissa. Säilyneisyys ei siten tarkoita samaa kuin alkuperäisyys, joten alueita, kohteita tai rakennuksia ei ole syytä tarkastella ainoastaan alkuperäisyyden kautta.

Arvokäsityksistä yleensä

Arvoilla tarkoitetaan hyvää ja tavoiteltavaa, yleisesti ottaen inhimillisen toiminnan päämääriä. Kulttuurihistoriallisilla arvoilla tarkoitetaan aikaan ja ihmisen toimintaan sidottuja ominaisuuksia, joiden voidaan katsoa olevan merkityksellisiä yleisesti yhteiskuntamme tai vaikkapa tietyn alueen kannalta. Rakennetun ympäristön kehyksessä arvot ovat sidoksissa fyysisiin rakenteisiin: taloihin, teihin, pihojen rakenteisiin, puistoihin ja niiden muodostamiin tiloihin. Pispalan kaltaisen alueen rakennetun ympäristön arvojen määrittely tapahtuu paikallisesta näkökulmasta ja pohjaten alueen ominaispiirteiden mahdollisimman hyvään ymmärtämiseen.

Arvokäsityksiä on monia. On mahdollista puhua arvoista siten, että ”arvoja on jos on joku joka arvostaa”. Arvojen voidaan katsoa olevan myös puhtaasti kohteen fyysisten piirteiden määrittelemiä. Yleisimmin ajateltuna arvojen määrittely on sekä suhteessa kohteen fyysisiin ominaisuuksiin että kohteeseen kohdistuvaan toimintaan. Esimerkiksi kotiseututyö voi kohdistua rakennuksiin, joita asukkaat haluavat säilyttää. Samalla rakennus voi olla historiallisesti merkittävä.

Pispalan rakennetun ympäristön arvojen määrittely on osa inventointiprosessia ja esittelee asiantuntijanäkemyksen siitä, mikä Pispalan rakennuksissa ja ympäristössä on arvokasta. Myöhemmin, tässä tapauksessa asemakaavan laadinnan yhteydessä, tehdään päätökset siitä, miten arvoihin suhtaudutaan.

Aiemmasta inventoinnista poiketen Pispalan 2008-2013 täydennysinventoinnissa on entistä enemmän pyritty arvojen määrittelyssä kartoittamaan myös sitä, mitä yleisesti pidetään arvokkaana, siis sitä mitä asukkaat, kiinteistöjen omistajat tai kaupunkilaiset näkevät arvokkaina piirteinä Pispalassa. Esimerkiksi historiaan liittyvät ominaisuudet tulevat esiin paitsi virallisten historiakirjoitusten kautta, myös asukkaiden kertomien tarinoiden myötä. Identiteettimerkityksiä on niin ikään mahdotonta päätellä ilman paikallisten toimijoiden kuulemista. On kuitenkin syytä korostaa, että kulttuurihistorialliseen inventointiin ei kuulu taloudellisten, teknisten, käyttöön liittyvien tai henkilökohtaisten arvojen määrittely. Nämä näkökulmat tulevat esiin kaavoitusprosessin osallistumiskäytäntöjen ja muiden ympäristöä koskevien selvitysten kautta.

Vuosien 2008, 2009 ja 2012 täydennysinventoinnissa on käyty läpi 435 kohdetta (pihapiiriä) ja niiden 1800-luvun lopun 1960-luvun välillä rakennettu rakennuskanta; Tahmelassa myös 1970-

luvulla rakennetut. Kukin kohde ja rakennus on arvioitu omien ominaisuuksiensa kautta ja suhteessa alueelle tyypillisiin rakennetun ympäristön ominaispiirteisiin.

Pispalan rakennetun ympäristön arvot

Pispalan rakennetun ympäristön arvottaminen perustuu yleisesti Suomessa käytössä olevaan malliin, jossa ympäristöä tarkastellaan kolmesta päänäkökulmasta. Jokaisen pääkohdan alla on useita erilaisia tarkempia alakohtia. Kunkin näkökulman yhteydessä tarkastellaan tarkemmin kohteen ominaisuuksia säilyneisyyden, kertovuuden, edustavuuden, ainutlaatuisuuden, tyypillisyyden tai identiteettimerkityksen kautta.

Pispalan 2008-2012 täydennysinventoinnissa rakennettua ympäristöä arvoitettiin kolmella eri tasolla:

- a. alueina
- b. kohteina (pihapiireinä, tontteina)
- c. rakennuksina

Yksittäinen pihapiiri voi olla merkityksellinen kokonaisuus, vaikka yksittäiset rakennukset eivät niin merkittäviä olisikaan. Tai toisin päin: yksi rakennus voi olla alueen rakennusperinnön kannalta erityisen merkittävä ja pihapiiri kokonaisuudessaan muutosten myötä kadottanut historialliset piirteensä. Jäljempänä esitellään kuhunkin näkökulmaan liittyviä tarkempia määreitä ja tuodaan samassa yhteydessä esille pispalalaisia esimerkkejä.

Rakennushistorialliset arvot – historiallinen todistusvoima ja / tai estetiikka

Rakennushistorialliset piirteet ovat aikaan sitoutuvia ominaisuuksia. Rakennushistorialliset arvot syntyvät suunnittelun, rakentamisen sekä rakennusten käytön vaatimien muutosten ja kunnostusten tuloksena. Rakennetun ympäristön esteettiset ja historialliset arvot ovat pitkälti olemassa vain aineeseen sidottuina historiallisesti kerrostuneessa ympäristössä. Toisin sanoen rakennushistorialliset arvot voivat tuhoutua rajussa peruskorjauksessa, mikäli muutokset tehdään vanhaan rakennukseen sopimattomasti ja suurin osa vanhoista rakennusmateriaaleista korvataan moderneilla uusilla. Rakennukseen tehdyt muutokset voivat lisätä rakennushistoriallista arvoa, mikäli muutoksella on luotu rakennukseen jotain uutta siten, että myös rakennuksen alkuperäinen ilme on tunnistettavissa.

Pispalan rakennushistoriallisten arvojen kulmakivi on vanha rakennuskanta, jolla tässä tarkoitetaan ennen vuotta 1940 rakennettuja rakennuksia ja niiden muodostamia pihapiirejä tai laajempia kokonaisuuksia. Puurakentamisen perinteeseen ja rakennusten vapaaseen sijoitteluun sekä materiaalien saatavuuden ja teknisten ratkaisujen reunaehtoihin perustuva rakentaminen antaa alueelle edelleen vahvan leiman, huolimatta viimeisten vuosikymmenten suurista muutoksista. Vuosien 2008-2009 täydennysinventoinnissa on tarkastelua laajennettu koskemaan kuitenkin myös nuorempaa rakennuskantaa, joka antaa oman leimansa alueelle ja luo sille monikerroksisuutta. Pispalaa ei voi tarkastella enää ainoastaan vanhan työväen asuinmiljöön kehyksessä. Täytyy kuitenkin muistaa, että alueen merkitys valtakunnallisesti arvokkaana kulttuurihistoriallisena ympäristönä perustuu työväen asuinkulttuurin muovaamaan rakennettuun maisemaan.

ARKKITEHTONISET ARVOT

Arkkitehtoniset arvot ovat yleisesti tunnustettuja, mieluiten dokumentoitavissa olevia kohteiden laadullisia arvoja ja merkityksiä, myös yksityiskohtia tai esimerkiksi tilaan liittyviä ominaisuuksia.

- arkkitehtuurihistoria; tyylit, suunnittelijat, ideologiat
- kaupunkisuunnittelu, kaavoitus

Pispalasta löytyy esimerkkejä eri aikakausien arkkitehtonisista tyyleistä kohtalaisen niukasti, niinpä jokainen tyyli on sinällään arvokas ainutlaatuisena. Uusrenessanssin, nikkarityylin, puujugendin, 1920-luvun puuklassismin tai funktionalismin ihanteita viestivien rakennusten ohella maisemaa leimaa inventoinnissa mukana oleva 1950- ja 1960-lukujen rationalistinen moderni arkkitehtuuri. Esimerkkejä tästä ajasta löytyy harjun etelärinteestä, Pispalan valtatievarresta sekä erityisesti Tahmelasta. Rakennukset ovat muutoksista huolimatta pääosin edelleen helposti tunnistettavissa aikakautensa tuotteiksi.

Pispala on mielenkiintoinen myös osana kaupunkisuunnittelun historiaa. Alueessa näkyy piirteitä koko kehityskaaren ajalta, aina maaseudulle vapaasti rakentuneesta laitakaupungin työläisten asuinalueesta suunnitelmalliseksi esikaupunkialueeksi. Esimerkiksi ensimmäinen vuoden 1945 asemakaava on jättänyt jälkensä kaupunginosaan yksittäisinä rakennuksina ja tielinjoina, joilla on suuri kaupunkikuvallinen merkitys.

RAKENNUSPERINTEISET ARVOT

Rakennusperinteiset arvot ovat sidoksissa rakentamisen kulttuurimme jatkuvuuteen, tiedon ja taidon siirtymiseen sukupolvelta toiselle, yleisesti käytössä olleisiin tapoihin ja ratkaisuihin. Yleensä nämä piirteet liittyvät ns. arkirakentamiseen. Tässä kohtaa myös eri aikakausille tyypilliset muutokset, lisäykset ja korjaukset ovat arvioinnin perustana. Kyseessä voi olla positiivinen

lisä, joka luo ympäristöön ajallista kerrostuneisuutta ja monimuotoisuutta. Näin myös muutettu, korjattu tai laajennettu rakennus voi olla kulttuurihistoriallisesti yhtä arvokas, kuin lähes alkuperäisenä säilynyt. Tuolloin muutoksen tulee kuitenkin olla toteutettu rakennuksen alkuperäisen rakennustavan ja ominaispiirteiden ehdoilla. Uusi teollisesti valmistetuista materiaaleista ja nykyteknikoilla toteutettu laajennus tai korjaus sopii usein huonosti vanhaan käsityönä tehtyyn rakennukseen, koska ristiriita rakennustapojen ja materiaalien välillä on liian suuri.

Pispalan rakennusperinteinen arvo on myös kokonaisuuden rakentumistavassa; perinteiseen tapaan vapaasti rakennettu esikaupunkialue on syntynyt agraarihistoriaan perustuen vanhojen maatilojen maista tehtyihin palstoitussuunnitelmiin. Näennäisen vapaalla rakentamistavalla on siten tietty suunnitelmallinen perusta. Pispalan rakennuskanta on tyypiteltävissä monin eri tavoin. Tässä inventoinnissa tyypittelyn lähtökohtana ovat olleet rakennuksen kaupunkikuvalliset ominaispiirteet. Rakennustyypit on esitelty tarkemmin edellä luvussa 5.

Pispalalle tyypillistä on ollut rakentaa varallisuuden ja resurssien mukaan, taloa laajentaen. Toisaalta myös kerralla valmiiksi tehdyt talot ovat tyypillisiä, esimerkkinä vuokrakerrostalot 1920-luvulta. Hyvänä esimerkkinä positiivisesta kerrostuneisuudesta on asuinkerrostalo osoitteessa Pispalanharju 29. Rakennuksen monet eri-ikäiset osat muodostavat arkkitehtonisen, historiallisen ja kaupunkikuvallisen kokonaisuuden joka monimuotoisuudessaan on erityisen arvokas.

Pispalanharju 29 asuinkerrostalossa on säilynyt alkuperäisiä 1920-luvun klassismin piirteitä, mutta eriaikaisista muutoksista ja korjauksista johtuen siinä on myös piirteitä 1950-luvulta ja 1970-luvulta.

RAKENNUSTEKNISET ARVOT

Rakennustekniset arvot voivat liittyä tyypillisiin tai ainutlaatuisiin ratkaisuihin tai käytettävissä olleisiin resursseihin. Myös erilaiset tekniset uutuudet ja innovaatiot voivat olla kohteen rakennusteknisen arvon perusta. Pispalalle tyypillistä on ollut rakennusmateriaalien innovatiivinen käyttö,

johtuen saatavilla olleista paikallisista materiaaleista. Myös maaseudun rakennusperinteen tuominen kaupunkirakentamiseen on antanut oman leimansa Pispalan rakennuksille.

Muutamia esimerkkejä Pispalan rakennusteknisistä ominaispiirteistä:

- rankorakenteen varhainen yleistyminen 1910-luvun lopulta alkaen
- rinnemaastosta johtuvat korkeat kivijalat ja poikkeukselliset sisäänkäyntiratkaisut
- paikallinen rakennusmateriaali, esimerkiksi läheisistä teollisuuslaitoksista saatu puutavara tai eristemateriaali
- muualta tuotu materiaali, esimerkiksi maaseudulta tuodut rakennusten hirsirungot
- pulterikivi
- tontilta saatu rakennusmateriaali

Historialliset arvot – historiallinen todistusvoima

Historialliset arvot liittyvät historiaan, jota kohde tai rakennus ilmentää ja josta se kertoo olemassa olollaan. Arvo perustuu siihen kuinka havainnollisesti ympäristö, kohde tai yksittäinen rakennus ilmentää eri historiallisia prosesseja, kehityskulkuja ja ilmiöitä. Toisin sanoen, kuinka menneisyys näkyy alueessa, pihapiirissä tai rakennuksessa. Painotus on yleistä merkitystä sisältävillä piirteillä; paikan mikrohistoria on syytä erottaa esimerkiksi yleisemmistä henkilöhistoriallisista ulottuvuuksista. Seuraavaksi kerrotaan esimerkkejä Pispalassa nähtävistä historiallisista arvoista.

AATEHISTORIA

- seuraintalot, VPK:n talo
- työväentalot

ASUTUSHISTORIA

Pispalan asutuksessa voidaan pääpiirteissään nähdä neljä eri vaihetta, joista jokainen vaihe on jättänyt jälkensä ympäristöön. Nämä eriaikaiset jäljet ovat ympäristön kerrostuneisuuden ja monimuotoisuuden runko ja arvokkaita sinänsä. Asutuksen vaiheet ovat:

- esihistoriallinen aika
- agraarivaihe
- työväestön tulo
- uuden asutuksen vaihe

HALLINTOHISTORIA

Pispalan suhde Tampereeseen ja myöhempi alueliitos sekä liitoksen vaikutukset ovat mielenkiintoista alueen rakennetun ympäristön ominaispiirteiden kannalta. Parhaiten tätä kehitystä heijastelevat rakennustyyppien ja kaupunkitilan muutokset 1940-luvulta alkaen. Pispalan kehittymi-

nen ja alueliitokset kuvastavat yleisemmin esikaupunkien ja kaupungistumisen historiaa Suomessa.

- Raja-aita
- Katujen ja kunnallistekniikan rakentaminen
- 1945 ja 1978 asemakaavojen jälkeinen moderni rakentaminen

HENKILÖHISTORIA

- Kirjailija Lauri Viita
- Pispalan punakaartin päällikkö Aatto Koivunen
- Runoilija Yrjö Jylhä
- Kirjailija Hannu Salama
- Laulaja Olavi Virta
- Teatterineuvos Rauli Lehtonen
- Valtakunnansovittelija Jorma Reini
- Paikalliset kuulumiset: hevostmies Onni Niemi, antiikkikauppias Irja Lastunen, Raatokarvari, Opettaja Halme, jne.

KIRKOLLISHISTORIA

- Pispalan rukoushuoneen paikka
- Pispalan seurakuntatalo ja kirkko

LIIKENNEHISTORIA

Pispalanharju, kapea kannas kahden järven välissä, on ollut liikenteen solmukohta varhaiselta keskiajalta lähtien. Asutuksen ja teollisuuden myötä ovat syntyneet nykyiset katulinjat ja kulkuväylät. Pispalasta on tunnistettavissa seuraavat kohteet, joilla on liikennehistoriallista arvoa.

- Vanha historiallinen tielinja, nimeltään Kuninkaantie tai Kyröskankaantie (nykyisin Pispalan valtatie, Erämiehentie ja Pohjanmaantie) on yksi varhaisimmista sisämaan ja Pohjanlahden rannikon välisistä teistä, joka on yhdistänyt Hämeen Turkuun, Ala-Satakuntaan ja Pohjanmaahan. Tie on kulkenut Hämeenlinnan, Pälkäneen, Kangasalan, Ulvilan ja Tampereella Vi-lusenharjun, Messukylän ja Pispalanharjun kautta.
- Alueen pääliikenneväylä Pispalan valtatie
- Tiptie, tie Santalahteen
- Valtakunnantien suunniteltu, mutta toteutumaton tielinjaus
- Tieverkosto yleensä; suunnittelemattomasti syntyneet reitit ja niiden muutos kaduiksi
- Polut
- Portaati

SIVISTYSHISTORIA

- Koulut, päiväkodit
- Kirjastot
- Ahjola
- Pelastusarmeija

SOSIAALIHISTORIA

Sosiaalishistorialliset piirteet liittyvät ihmisten tai ihmisryhmien asemaan yhteiskunnassa, elämäntapoihin, elämänedellytyksiin, asumiseen, työntekoon, yhteistyöhön ja sosiaalisiin suhteisiin. Tämä on erityisen mielenkiintoista Pispalassa. Esimerkiksi 1800- ja 1900-lukujen vaihteen ja myöhemmin 1900-luvun alun asumiskulttuuri ja elämäntapa ovat jättäneet voimakkaan leimansa alueen rakennettuun ympäristöön. Rakennustyytit, pihapiirit, rakennusten huoneistojakauma tai asuntotyytit muodostavat yhden arvioinnin perustekijän.

Sosiaalishistoriallisesti kiinnostava on myös alueen aktiivinen asukastoiminta ja erilaiset yhdistykset. Monet näistä ovat vahvasti sidoksissa johonkin paikkaan tai rakennukseen, esimerkkeinä VPK:n talo, Kurpitsatalo, Hirvitalo ja kirjasto. Monet yhdistyksistä, kuten Pispalan asukasyhdistys, ovat myös syntyneet vastustamaan Pispalan voimakasta muutosta ja suojelemaan vanhaa rakennuskantaa, jolloin niiden toiminnalla on edistetty alueen kulttuurihistoriallisten arvojen säilymistä.

Sosiaalisiin suhteisiin ja yhteiskunnan sosiaalisiin rakenteisiin liittyvät esimerkiksi pihojen järjestelyt, rakennusten suhde ja rajautuminen katutilaan sekä alueiden käyttö. Katutilan käyttö kohtaamispaikkana, pihojen avautuminen kadulle tai sulkeutuminen kadulta ovat piirteitä, joita arvioinnissa tarkastellaan. Myös kohtaamispaikat, puistot ja muut julkiset tilat voivat kantaa mukanaan sosiaalishistoriallisia arvoja.

SOTAHISTORIA

- Venäläisten rakentamat ensimmäisen maailmansodan puolustusvarustukset
- 1918 sodan tapahtumapaikat ja muistomerkit

TALOUSHISTORIA

Pispalan rakennetulle ympäristölle on ollut erityistä yhdistettyjen asuin- ja liikerakennusten suuri määrä. Monet näistä liiketiloista ovat edelleen hahmotettavissa, vaikkapa kivijalan näyteikkunoiden tai suoraan kadulta aukeavasta liikkeen ovesta, vaikka alkuperäinen toiminta niissä usein onkin loppunut.

TEOLLISUUSHISTORIA

Teollisuus ja asuinrakentaminen ovat syntyneet Pispalaan ja Santalahteen samanaikaisesti ja ne ovat sijainneet rinnakkain. Seuraavaksi on lueteltu Pispalan rakennetussa ympäristössä näkyviä teollisuushistoriallisia piirteitä:

- Metsäteollisuus; tukinuitto, tukkitiet ja uittotunnelit
- Pienteollisuus, kivijalkatoiminta, kuten kenkä- ja lelutehdas

- Teollisuuden vaikutus asumisen syntyyn alueella
- Ahjola teollisuusyritysten yhteiskunnallisen toiminnan kuvastajana
- Haulitehdas ja sen tuotantotoiminta

Maisemalliset arvot - Ympäristö, maisema ja kaupunkikuva

Ympäristön, maiseman ja kaupunkikuvan ominaisuudet ovat osin puhtaasti esteettisiä, mutta niitä voi tarkastella myös historiallisuuden näkökulmasta. Tällöin kyseessä on kohteen sijoittuminen lähiympäristöön; rakennusten ja ympäristön välinen suhde ja vuorovaikutus, jolla voi olla vuosikymmenien tai vuosisatojen takainen tausta.

Pispalan rakennetulla ympäristöllä on erityisen vahva ja ainutlaatuinen visuaalinen ja rakenteellinen perusta: harju kahden järven välissä. Vaikeaan rinnemaastoon rakennettu alue on itsessään merkittävä maisemallinen kokonaisuus ja kiintopiste laajemmassa maisematilassa, esimerkiksi pohjoisesta Näsijärveltä katsottuna tai etelästä Pirkkalasta katsoen. Pispalaa kokonaisuutena ja historiallisen maiseman tai kaupunkikuvan näkökulmasta tarkastellessa voidaan yhtenä keskeisenä piirteenä arvioida jatkuvuutta. Jatkuvuus voi näkyä asutushistoriallisena jatkuvuutena, rakenteellisena (esimerkiksi tiestö, tonttien rakennustapa), paikkoihin liittyvänä jatkuvuutena (torit, aukiot ja niiden käyttö) tai mentaalisenä, esimerkiksi paikkoihin liittyvien tarinoiden jatkuvuutena.

Olennaista maisemallisten arvojen kannalta on se, että maisema tarvitsee aina kokijan; kohde tai alue on siis nähtävä, sen täytyy olla näkyvissä jollekin. Yksinkertaistaen voisi sanoa, että mitä useampi ihminen kohteen näkee, sitä suurempi maisemallinen tai kaupunkikuvallinen merkitys sillä on.

MAISEMALLISESTI KESKEINEN SIJAINTI

Lähes jokainen Pispalan alue, kohde tai rakennus sijaitsee maisemallisesti merkittävällä paikalla. Erityistä painoarvoa on kuitenkin kaukomaiseman kiintopisteillä, sisäisen maiseman solmukohdilla, teiden risteyksissä olevilla rakennuksilla, tai reunoilla, kuten visuaalisesti merkittävillä katutiloilla ja niitä reunustavilla rakennuksilla. Myös alueen vanhimmat rakennukset voidaan nähdä maiseman historiallisuuden näkökulmista arvokkaina ja ikään kuin avainkohteina. Tällaisia ovat esimerkiksi Tahmelan torppa ja Rajaportin ympäristö.

MAISEMAKOKONAISUUS

Yksittäinen pispalalainen pihapiiri on harvoin niin laaja, että se muodostaa oman kokonaisuutensa. Muutamia kohteita kuitenkin on, joiden voidaan katsoa näin tekevän. Tuolloin kyse on usean asuin- ja talousrakennuksen kokonaisuudesta, jonka hahmottaminen tapahtuu pihalta käsin. Tällainen kohde on mm. Erämiehenkatu 3. Myös kulttuurihistorialliset arvoalueet muodostavat usein selkeän ympäristöstään erottuvan maisemakokonaisuuden.

Arvokriteerit

Kohteeseen, alueeseen tai rakennukseen voi liittyä monia erilaisia näkökulmia, joiden merkitystä arvioidaan tarkemmin seuraavien määreiden kautta.

- I säilyneisyys, patina
- II identiteettimerkitys; yhteisön ympäristöönsä kiinnittämä merkitys, ei keinotekoisesti luotavissa
- III intensiteetti; kertovuus
- IV yhtenäisyys
- V monikerroksisuus
- VI opetus- tai tutkimusarvo
- VII ainutlaatuisuus
- VIII tyypillisuus
- IX integriteetti, kuinka hyvin kulttuuriympäristön historiallisiin ilmiöihin liittyvät eri osa-alueet tai tekijät ovat tunnistettavissa

Kulttuurihistoriallinen arvoluokitus

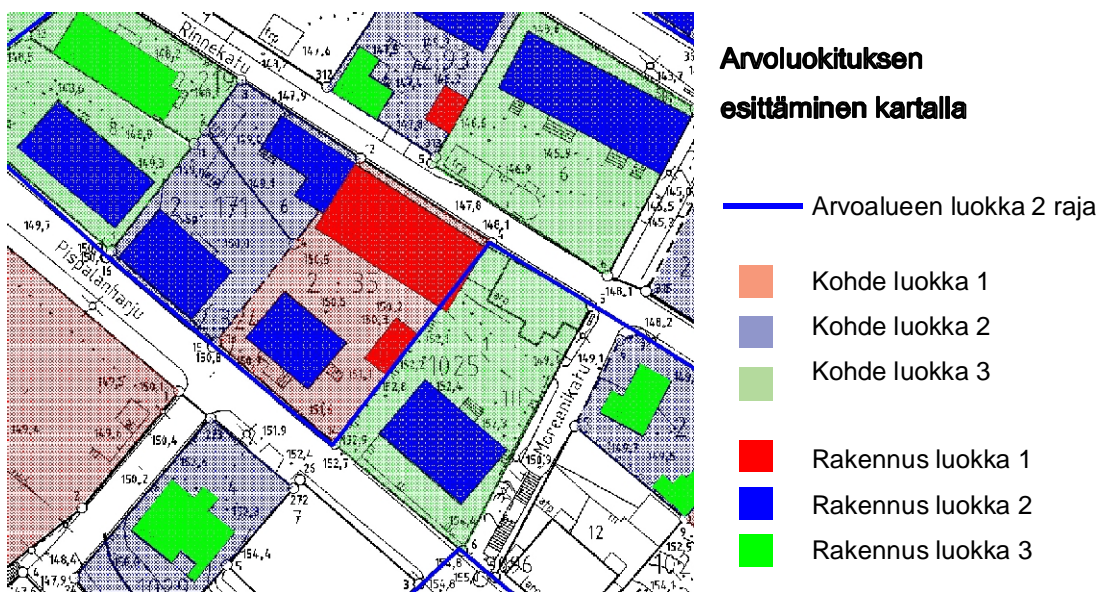
Kaikki 2008, 2009 ja 2012 inventoidut arvoalueet ja ennen vuotta 1970 rakennetut kohteet (pihapiirit) ja rakennukset arvotettiin kolmeen luokkaan; arvoluokkiin 1, 2 ja 3, joista korkein, kulttuurihistoriallisesti arvokkain, on luokka 1. Kartoissa luokista käytetään värikoodeja punainen (1), sininen (2) ja vihreä (3). Vuoden 1970 jälkeen rakennettuja kiinteistöjä ja rakennuksia ei ole arvoluokitettu.

Arvoluokitus perustuu alueen, kiinteistön pihan ja rakennusten ulkoasun arviointiin nykytilaansa, toisin sanoen siihen kuinka edellä kuvatut kulttuurihistorialliset arvot ovat kohteissa aistittavissa. Tarkka rajanveto luokkien välillä on vaikeaa, sillä luokittelu perustuu yksityiskohtien li-

säksi kiinteistöstä välittyvään kokonaisvaikutelmaan. Lisäksi kaikki arvot eivät ole silmin havaittavia, vaan perustuvat historialliseen tietoon. Tällaisia ovat esim. henkilöhistorialliset arvot.

Arvoluokitus toimii kolmella tasolla, joita ovat alueet, kohteet eli pihapiirit ja rakennukset. Tästä seuraa, että yksittäinen pihapiiri voi olla merkityksellinen kokonaisuus, vaikka yksittäiset rakennukset eivät niin merkittäviä olisikaan. Tai toisin päin: yksi rakennus voi olla alueen rakennusperinnön kannalta erityisen merkittävä, vaikka pihapiirin kokonaisuus olisi muutosten myötä kadottanut historialliset piirteensä. Alla oleva kuva havainnollistaa arvoluokituksen esittämistä kartalla.

Kartta: Tampereen kaupunkimittaus. Muokkaus: Pirkanmaan maakuntamuseo/MH.

Kohteiden arvottamisessa on eroja aiempaan 2000-luvun alun inventointiin nähden. Aiemmassa inventoinnissa oli arvettu arvoalueet ja inventoidut kohteet. Rakennuksia ei ollut arvoluokitettu. Toiseksi arvoluokkia oli käytännössä 4: 1-, 2-, ja 3-luokat sekä arvoluokittamaton neljäs ryhmä. Lisäksi kohteiden säilymistä ulkoisilta piirteiltään autenttisena, alkuperäisenä tai sitä muistuttavana oli painotettu aiemmassa inventoinnissa huomattavasti enemmän. 2008, 2009 ja 2012 täydennysinventoinnin lähtökohtana on, että kaikki vanha rakennuskanta on jollain tasolla arvokasta ja myös ajan kuluessa tapahtunut muutos, kuten rakennuksien ajanmukaistaminen, laajentaminen tai korjaaminen on Pispalalle tyypillistä, ja se voi siten olla myös arvokasta. Monet kohteisiin tehdyistä viimeaikaisista muutoksista ovat tosin saattaneet myös merkittäväällä tavalla heikentää rakennuksen alkuperän ymmärtämistä. Esimerkiksi voimakas peruskorjaus, jonka seurauksesta vanha rakennus muistuttaa enemmän uudisrakennusta kuin perinteistä pispalalaista puutaloa vähentää väistämättä sen kulttuurihistoriallista arvoa.

Lyhyenä yhteenvetona voi sanoa, että erittäin merkittävät alueet, kohteet ja rakennukset (arvoluokka 1) ovat ensiluokkaisia juuri hyvin säilyneiden ominaispiirteidensä vuoksi. Näiden kohteiden säilymistä nykytilassaan, suhteellisen muuttumattomina tulisi erityisesti tukea. Vastaavasti toisen ja kolmannen luokan kohteissa olisi tuettava alkuperäisen rakennusperinteen tunnistamista ja vielä säilyneiden rakennuksen osien kunnostamista. Kaikissa muutoksissa tulisi noudattaa olemassa olevan ympäristön mittakaavaa ja rakennustapaa.

Suuntaa antava arvoluokitus antaa ensinnäkin kokonaiskuvan Pispalan kulttuurihistoriallisesta nykytilasta. Inventoiduilla alueilla on kaikkiin kolmeen arvoluokkaan sijoituvia rakennuksia, mutta myös pieniä arvoluokkien keskittymiä. Kulttuurihistoriallisesti arvokkaat alueet on esitetty loppuraportin osan 2. liitekartoilla 1 A-C ja kohteet ja rakennukset liitekartoilla 4 A-C. Toinen, ehkä tärkeämpikin arvoluokituksen tarkoitus on, että se kertoo yhdessä kiinteistökohtaisten inventointitietojen kanssa tarkasteltuna sen, millaiset muutokset vähentävät kiinteistöjen rakennushistoriallista arvoa. Toisin sanoen, millaisia korjauksia tai muutoksia rakennuksiin voi tehdä ilman että niiden ymmärrettävyys katoaa.

Arvoluokitus on tarkoitettu suuntaa antavaksi ja niitä tulkitessa on syytä tarkkaan paneutua itse alueeseen, kohteeseen tai rakennukseen ja sen arvokkaiksi mainittuihin ominaispiirteisiin.

Tilastot: Pispalan – Tahmelan kulttuurihistorialliset arvoluokat

Inventoitujen arvoalueiden kulttuurihistorialliset arvoluokat

	Pispala I 2008 inventoitu asemakaavan I-vaihe	Pispala II 2009 inventoitu asemakaavan II-vaihe	Pispala III 2012 inventoitu asemakaavan III-vaihe	YHT
■ Luokka I	1	3	3	7
■ Luokka II	2	3	2	7
■ Luokka III	2	3	2	7
YHT	5	9	7	21

Inventoitujen kohteiden (pihapiirit, kiinteistöt, tontit) kulttuurihistorialliset arvoluokat

	Pispala I 2008 inventoitu asemakaavan I-vaihe		Pispala II 2009 inventoitu asemakaavan II-vaihe		Pispala III 2012 inventoitu asemakaavan III-vaihe		YHT	
	lkm	% *	lkm	% *	lkm	% *	lkm	% *
■ Luokka I	44	30,1	54	35,5	51	37,2	149	34,3
■ Luokka II	67	45,9	75	49,4	52	38,0	194	44,6
■ Luokka III	35	24,0	23	15,1	15	10,9	73	16,8
■ Ei määritelty	0	0	0	0	19	13,9	19	4,3
YHT	146	100 %	152	100 %	137	100 %	435	100 %

* Prosenttia inventointialueen/ kaava-alueen rakennetuista kiinteistöistä.

** Prosenttia kaikkien kolmen inventointialueen/ kaava-alueen rakennetuista kiinteistöistä.

Inventoitujen rakennusten kulttuurihistorialliset arvoluokat

	Pispala I 2008 inventoitu asemakaavan I-vaihe			Pispala II 2009 inventoitu asemakaavan II-vaihe			Pispala III 2012 inventoitu asemakaavan III-vaihe			YHT		
	pää- rak	piha- rak	yht	pää- rak	piha- rak	yht	pää- rak	piha- rak	yht	pää- rak	piha- rak	yht
■ Luokka I	32	29	61	60	22	82	46	11	57	138	62	200
■ Luokka II	91	25	116	75	37	112	58	25	83	224	87	311
■ Luokka III	41	6	47	38	10	48	19	11	30	98	27	125
■ Ei määr.	0	0	0	0	0	0	20	2	22	20	2	22
YHT	164	60	224	173	69	242	143	49	192	480	178	658

Yleispiirteiset ja uudet yksityiskohtaiset toimenpidesuosituks

Arvoluokkiin liittyvät yleispiirteiset toimenpidesuosituks. Jokaiselle tarkastelutasolle, alue, kohde ja rakennus, on omat toimenpidesuosituksensa, jotka ovat luettavissa tämän loppuraportin seuraavista alaluvuista sekä myös jokaisen vuosina 2008 ja 2009 inventoidun alueen, kohteen ja rakennuksen yksityiskohtaisista inventointitiedoista. Vuonna 2012 inventoituihin kohteisiin yleispiirteisiä toimenpidesuosituksia ei enää ole lisätty, sillä kuten edellä ensimmäisessä luvussa on mainittu, kaavoituksen I-vaiheen edetessä on ilmennyt tarve laatia tarkemmat kohdekohtaiset toimenpidesuosituks.

Uudet toimenpidesuosituks laadittiin kaikille 2008, 2009 ja 2012 inventoiduille alueille, kohteille ja rakennuksille. Ne pohjautuvat aikaisemmin annettuihin, niitä täydentäen, mutta ne on muokattu erikseen jokaiselle alueelle ja rakennetun ympäristön kohteelle ottaen entistä paremmin huomioon kohteiden yksilölliset arvot ja ominaisuudet.

Uudet toimenpidesuosituks ovat luettavissa kunkin alueen ja kohteen inventointitietojen yhteydestä Pirkanmaan maakuntamuseon Siiri-tietokannasta. Lisäksi ne löytyvät A3-kokoisista kaava-aluekohtaisista inventoinnin täydennysaineistoista eli tiivistelmätaulukoista, jotka tullaan ottamaan osaksi asemakaavan aineistoja.

Täydentäviä liiteaineistoja tulee käyttää ensisijaisesti Pispalaa ja Tahmelaa koskevan päätöksenteon tukena. Toimenpidesuosituks on tarkoitettu suuntaa antaviksi ja niitä tulkitessa on syytä tarkkaan paneutua itse alueeseen, kohteeseen tai rakennukseen ja sen arvokkaiksi mainittuihin ominaispiirteisiin. Tulevat muutokset on edelleen harkittava tapauskohtaisesti.

ALUE - Kulttuurihistoriallisesti arvokkaat alueet

ALUE – LUOKKA I

Arvoluokkaan I sijoitettu arvoalue on useiden pihapiirien, rakennusten, rakenteiden, katutilojen ja muiden alueiden muodostama erityisen merkittävä aluekokonaisuus. Alueella on suuri kulttuurihistoriallinen merkitys; se on erityisen tärkeä avaintekijä Pispalan kulttuurihistoriallisen miljöönn kannalta.

Alue on yleisilmeeltään ja rakennuskannaltaan erityisen hyvin säilynyt kokonaisuus. Alueen rakennukset on arvoitettu pääasiassa luokkiin I tai II. Alue sisältää useita arvonäkökulmia, mm. rakennushistoriallisia, historiallisia tai maisemallisia arvoja. Alueella ei ole juurikaan uudisrakennuksia, mutta siellä saattaa olla yksittäisiä, jopa merkittävästi muutettuja rakennuskohteita. Alue kuvastaa erityisen havainnollisesti pispalalaista rakentamisen perinnettä sekä siihen liittyviä ilmiöitä, kuten erityyppistä työväestön asuinrakentamista tai teknisesti taitavaa rinnerakentamista.

Toimenpidesuositus: Kokonaisuus tulisi säilyttää mahdollisimman tarkkaan. Rakennuksia ja rakenteita tulisi purkaa vain erityisestä, pakottavasta syystä, eikä sellaiseksi voida katsoa ylläpidon laiminlyöntiä. Katunäkymä tulee säilyttää, myös tiet, muurit, pihojen rakenteet yms. tulisi huomioida. Uudisrakentamista tulisi välttää, mutta jos siihen on riittävät perusteet, tulisi korostetun tarkkaan noudattaa mm. olemassa olevan ympäristön mittakaavaa ja rakennustapaa.

ALUE – LUOKKA II

Arvoluokkaan II sijoitettu arvoalue on useiden pihapiirien, rakennusten, rakenteiden, katutilojen ja muiden alueiden muodostama merkittävä aluekokonaisuus. Alueella on suurehko kulttuurihistoriallinen merkitys ja se on tärkeä alueen kulttuurihistoriallisen luonteen säilymisen kannalta.

Alue on yleisilmeeltään ja rakennuskannaltaan hyvin säilynyt kokonaisuus. Alueella on vanhaa, pääasiassa II-luokkaan arvoitettua rakennuskantaa. Alueella voi olla muutama uusi rakennus tai voimakkaasti peruskorjattu vanha rakennus. Uudisrakennukset tai peruskorjatut rakennukset sopivat mittakaavaltaan ja rakennustavaltaan vähintään kohtalaisesti ympäristöönsä. Alue sisältää useita arvonäkökulmia tai yhden erittäin vahvan arvoperusteen.

Toimenpidesuositus: Kokonaisuus tulisi pyrkiä säilyttämään ymmärrettävänä. Rakennuksia ja rakenteita tulisi purkaa vain pakottavasta syystä, myös tiet, muurit ja pihojen rakenteet tulisi

huomioida. Vähäinen uudisrakentaminen vanhaa rakennustapaa ja mittakaavaa noudattaen on mahdollista.

ALUE – LUOKKA III

Arvoluokkaan III sijoitettu arvoalue on useiden pihapiirien, rakennusten, rakenteiden, katutilojen ja muiden alueiden muodostama aluekokonaisuus, jolla on merkitystä Pispalan historian tai maiseman kannalta ja, joka on luonteva osa Pispalan historiallista miljöötä.

Alue on yleisilmeeltään ja rakennuskannaltaan melko hyvin säilynyt kokonaisuus. Alue on muuttunut esimerkiksi rakennuskannaltaan, rakenteiltaan, tiestöltään, pihastutuksiltaan. Rakennukset on arvotettu pääasiassa II ja III-luokkiin ja alueella saattaa olla useita uudisrakennuksia, joista suurin osa sopii kuitenkin vähintään kohtalaisesti vanhan rakennuskannan mittakaavaan ja rakennustapaan.

Toimenpidesuositus: Rakennuksia tulisi purkaa vain pakottavasta syystä, myös tiet, muurit ja pihojen rakenteet olisi huomioitava. Uudisrakentaminen on mahdollista vanhaa rakennustapaa ja mittakaava noudattaen.

KOHDE - Kulttuurihistoriallisesti arvokkaat kohteet (pihapiirit)

KOHDE – LUOKKA I

Erityisen merkittävä kohde (pihapiiri tai tontti), jolla on suuri kulttuurihistoriallinen merkitys. Kohde on erityisen tärkeä avainkohde Pispalan kulttuurihistoriallisen miljöön kannalta.

Luokkaan I arvotetut kohteet edustavat parhaalla mahdollisella tavalla Pispalan perinteistä rakentamisen ja asumisen tapaa tai alueen 1940-70-lukujen modernia rakentamista. Kohteet eli pihapiirit ovat pääasiassa useiden rakennusten muodostamia kokonaisuuksia. Pihapiirin rakennukset, rakenteet, kasvillisuus ja pihan pinnat ovat hyvin säilyneitä. Kohteet omaavat suuren intensiteetin eli kertovuuden ja niihin sisältyy useita arvonäkökulmia tai erittäin vahva yksi peruste.

Toimenpidesuositus: Pihapiiri kokonaisuutena tulisi säilyttää mahdollisimman tarkkaan. Rakennuksia ja rakenteita tulisi purkaa vain pakottavasta syystä, eikä sellaiseksi voida katsoa ylläpidon laiminlyöntiä. Tontilla olevien rakennusten sijoittelun periaatetta ei tulisi muuttaa. Pihapiirin

ilme, rakenteet, pinnat ja kasvillisuus tulisi säilyttää perinteisenä. Kohtuullisen pieniä muutoksia sallitaan, mutta ne tulisi tehdä tarkkaan harkiten ja kohteen kulttuurihistoriallisia ominaispiirteitä kunnioittaen. Uudisrakentamista tulisi välttää. Rakennusten mahdolliset muutokset tai laajennukset tulisi tehdä ensisijaisesti vaipan sisällä ja välttää rakennusten rungon laajentamista. Jos rungon muutokseen tai laajennukseen on riittävät perusteet, tulisi korostetun tarkkaan huomioida mm. olemassa olevan ympäristön mittakaava ja rakennustapa. Kaikissa muutos- ja korjaustöissä olisi noudatettava rakennukseen sopivaa rakentamista.

KOHDE – LUOKKA II

Merkittävä kohde, pihapiiri tai tontti, jolla on suurehko kulttuurihistoriallinen merkitys. Kohde on tärkeä alueen kulttuurihistoriallisen luonteen säilymisen kannalta.

Luokkaan II arvotetut kohteet edustavat hyvin Pispalan perinteistä rakentamisen ja asumisen tapaa tai alueen 1940-70-lukujen modernia rakentamista. Pihapiirin rakennukset, rakenteet, kasvillisuus ja pihan pinnat ovat vähintään kohtalaisen hyvin säilyneitä. Kohteet omaavat intensiteettiä eli kertovuutta ja sisältävät yleensä useita arvonäkökulmia.

Toimenpidesuositus: Rakennuksia ja rakenteita tulisi purkaa vain pakottavasta syystä, eikä sel-laiseksi voida katsoa ylläpidon laiminlyöntiä. Pihapiirin ilme, rakenteet, pinnat ja kasvillisuus tulisi pyrkiä säilyttämään perinteisenä. Pieniä muutoksia sallitaan, mutta ne tulisi tehdä harkiten ja kohteen kulttuurihistoriallisia ominaispiirteitä kunnioittaen. Vähäinen uudisrakentaminen tai laajentaminen perinteistä rakennustapaa ja mittakaavaa noudattaen on mahdollista.

KOHDE – LUOKKA III

Kohde, pihapiiri tai tontti, jolla on merkitystä Pispalan historian tai maiseman kannalta ja joka on luonteva osa Pispalan historiallista miljöötä.

Luokkaan III arvotetut kohteet edustavat melko hyvin Pispalan perinteistä rakentamisen ja asu-misen tapaa tai alueen 1940-70-lukujen modernia rakentamista. Pihapiireihin on tehty muutok-sia, mutta niillä on yhä historiallista arvoa tai ne ovat mahdollisesti osana arvokkaampaa koko-naisuutta.

Toimenpidesuositus: Rakennukset ja rakenteet tulisi pyrkiä säilyttämään. Uudisrakentaminen tai laajentaminen perinteistä rakennustapaa ja mittakaavaa noudattaen on mahdollista.

RAKENNUS - Kulttuurihistoriallisesti arvokkaat rakennukset

■ RAKENNUKSET – LUOKKA I

Erityisen merkittävä rakennus, jolla on suuri kulttuurihistoriallinen merkitys. Rakennus on erityisen tärkeä, avainasemassa Pispalan kulttuurihistoriallisen miljöönn kannalta.

Luokkaan I arvotetut rakennukset edustavat parhaalla mahdollisella tavalla Pispalan perinteistä rakentamisen ja asumisen tapaa tai alueen 1940-60-lukujen modernia rakentamista. Luokkaan I kuuluvat myös alueen merkittävimmät ja parhaiten säilyneet piharakennukset. Rakennukset ovat hyvin säilyneitä, toisin sanoen ne ovat säilyttäneet esimerkillisesti rakennusajankohdalle tai muulle historiansa kannalta tärkeälle ajankohdalle ominaisen rakennushistoriallisen tyylin. Rakennustyyppi ja arkkitehtuuri ovat säilyneet alkuperäisenä tai sen kaltaisena tai kuvastaa alueelle tyypillistä tapaa rakentaa useammassa eri vaiheessa. Muodot, sommittelu ja rakennusmateriaalit ovat alkuperäisiä tai hyvin lähellä alkuperäisiä. Mahdolliset vähäiset muutokset on tehty rakennusta kunnioittaen, tyyliin sopivin materiaalein ja mallein. Näihin kohteisiin sisältyy useita arvönäkökulmia tai erittäin vahva yksi peruste.

Toimenpidesuositus: Rakennus tulisi säilyttää. Rakennuksen saa purkaa vain erityisen pakottavasta syystä, eikä sellaiseksi voida katsoa ylläpidon laiminlyöntiä. Pieniä muutoksia sallitaan, mutta ne tulisi tehdä tarkkaan harkiten ja rakennuksen kulttuurihistoriallisia ominaispiirteitä kunnioittaen. Rakennusten mahdolliset muutokset tai laajennukset tulisi tehdä ensisijaisesti vaipan sisällä ja välttää rakennusten rungon laajentamista. Jos rungon muutokseen tai laajennukseen on riittävät perusteet, tulisi korostetun tarkkaan huomioida mm. olemassa olevan ympäristön mitataava ja rakennustapa. Kaikissa muutos- ja korjaustöissä olisi noudatettava rakennukseen sopivaa rakentamista. (Katso lisäksi mitä edellä on sanottu alueiden ja kohteiden luokituksista ja toimenpidesuosituksista.)

■ RAKENNUKSET – LUOKKA II

Merkittävä rakennus, jolla on suurehko kulttuurihistoriallinen merkitys; tärkeä alueen kulttuurihistoriallisen luonteen säilymisen kannalta.

Luokkaan II arvotetut rakennukset edustavat hyvin Pispalan perinteistä rakentamisen ja asumisen tapaa tai alueen 1940-70-lukujen modernia rakentamista. Luokkaan II kuuluvat myös alueelle tyypilliset hyvin säilyneet, mutta vaatimattomat piharakennukset. Rakennukset ovat vähintään kohtalaisesti säilyttäneet niille ominaiset rakennushistorialliset piirteet. Ne sisältävät yleensä useita arvonäkökulmia. Rakennustyyppi on säilynyt lähes alkuperäisenä ja rakennuksen arkkitehtuuri noudattaa selvästi syntyajankohdan perinnettä tai muuta rakennuksen historian kannalta olennaista ajankohtaa. Muotoiluun, sommitteluun ja materiaaleihin on tehty muutoksia, mutta rakennushistoriallinen kertovuus on yhä tallella. Rakennusten alkuperäinen ilme, rakentamisajankohta tai muutoin rakennuksen historialle tyypillinen merkittävä vaihe on muutoksista huolimatta hyvin tunnistettavissa.

Toimenpidesuositus: Rakennus tulisi säilyttää. Rakennuksen saa purkaa vain erityisen pakottavasta syystä, eikä sellaiseksi voida katsoa ylläpidon laiminlyöntiä. Pienehköt muutokset tai laajennukset ovat mahdollisia, mutta ne tulisi tehdä tarkkaan harkiten, rakennuksen ja olemassa olevan ympäristön mittakaavaa ja rakennustapaa noudattaen sekä rakennuksen kulttuurihistoriallisia ominaispiirteitä kunnioittaen.

■ RAKENNUKSET – LUOKKA III

Rakennus, jolla on merkitystä Pispalan historian tai maiseman kannalta ja, joka on luonteva osa Pispalan historiallista miljöötä.

Luokkaan III arvotetut rakennukset edustavat melko hyvin Pispalan perinteistä rakentamisen ja asumisen tapaa tai alueen 1940-70-lukujen modernia rakentamista. Rakennuksiin on voitu tehdä merkittäviäkin muutoksia tai laajennuksia. Rakennustyyppi on voinut muuttua, ja rakennuksen arkkitehtuurissa on toteutettu alkuperäiselle tyylille vieraita elementtejä muodoissa, sommittelussa ja materiaaleissa. Muutoksista johtuen rakennus on menettänyt osan kulttuurihistoriallisista piirteistään ja kertovuudestaan, mutta rakennus on yhä hahmoltaan tunnistettavissa oman aikansa tai muun rakennuksen historian kannalta tärkeän ajankohdan rakennusperinteen edustajaksi. Rakennuksilla on yhä historiallista arvoa tai ne ovat mahdollisesti osana arvokkaampaa kokonaisuutta.

Toimenpidesuositus: Rakennus tulisi pyrkiä säilyttämään. Rakennuksen saa purkaa vain erityisen pakottavasta syystä, eikä sellaiseksi voida katsoa ylläpidon laiminlyöntiä. Muutokset tai laajennukset ovat mahdollisia, mutta ne tulisi tehdä rakennusta kunnioittaen, rakennuksen ja olemassa olevan ympäristön mittakaavaa ja rakennustapaa noudattaen.

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet

Ansionkallion palstoitus suunnitelma 1899, Pispalan asemakartta 1930, maantien rajankäyntikartat 1930, pakkolunastuskartat 1965, kantakartta, tonttikartta, virastokartta ja osoitekartta. Tampereen kaupunki/ Kaupunkimittaus ja Kaupunkimittauksen arkisto.

Isojakokartat. Hämeen maanmittauslaitoksen arkisto ja Jouko Seppänen.

Pispalan asemakaava 1945. Tampereen kaupunki/ Suunnittelupalvelut, arkisto.

Pispalan asemakaava 1977-78. Tampereen kaupunki/ Suunnittelupalvelut, arkisto.

Pispalan asemakartta 1936. Tampereen museoiden kuva-arkisto.

Rakennus- ja muutoslupapiirrokset. Tampereen kaupunki/ Rakennusvalvonnan arkisto.

Valokuvat. Tampereen museoiden kuva-arkisto.

Raportit, selvitykset, oppaat

Andersson Päivi; Rakennusinventoinnin opas. Keski-suomen museon monistesarja 1/91. 2.p. Jyväskylä 1991.

Hurme Taru ja Kalliokoski Mikko. Pispalan suuri muutos. Pispalan rakennuskannan perusparantamisen ja uudisrakentamisen seuranta tutkimus. Yhteenvetoraportti. TTKK. Tampere 1987.

Jarva Hilka ja Valanto Sirkka, Pispala, Rakennetun ympäristön selvitys ja perusparannusohjeisto. TTKK Arkkitehtuurin osasto. Raportti 69. Tampere 1979.

Koskiahho Briitta; Pispalan toimintatutkimus: Teoreettisia ja käytännöllisiä lähtökohtia. Tampereen yliopisto, Sosiaalipolitiikan laitos, tutkimuksia 47. Tampere 1978.

Kulttuurihistoriallinen inventointi rakennetussa ympäristössä. Mikko Härö ja Johanna Forsius. Julkaisematon opas, Museovirasto, rakennushistorian osasto. 2007.

Mönkkönen Teemu; Historiallinen paikkatieto. Digitaalisen paikkatiedon tuottaminen historiallisista kartoista. Suomen ympäristö 34. Ympäristöministeriö. Helsinki 2006.

Pieni punainen kirja, Pispalan kulttuuriympäristöohjelma; Pasi Virtamo. Pispalan asukasyhdistys Ry. 2005.

Pispalan arkeologinen inventointi. Vadim Adel, Pirkanmaan maakuntamuseo. 2008.

Pispalan inventointi 1976-78. Tampereen teknillinen yliopisto, arkkitehtuurin historian osasto, arkisto. (Kopiot Pirkanmaan maakuntamuseon arkisto.)

Pispalan rakennusinventointi 2001-2002. Anu Eerikäinen, Pirkanmaan maakuntamuseo. 2002.

Pispalan rakennusinventointi 2003, Tahmela ja Ansiokallio. Kati Lahtinen, Pirkanmaan maakuntamuseo. 2003.

Pispalan inventoinnin täydennys 2005. Riikka Nieminen, Pirkanmaan maakuntamuseo. 2005.

Pispalan maisema. Tampereen kaupunki, kaavoitusyksikkö, MA-arkkitehdit. 2005.

Pispalan rakennustavat. Hanna Lyytinen. 2005.

Pispalan rakennustavat. Pispalan ja Tahmelan väliaikainen rakennustapaohje. Hanna Lyytinen. 2008.

Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet. 3.p. Tampereen seutukaavaliitto. Tampere 1990.

Rakennettu kulttuuriympäristö, valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt. Putkonen Lauri. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 16. Helsinki 1993.

Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998. Tampereen kaupungin ympäristötoimi, kaavoitusyksikkö julkaisuja 2/98. Tampere 1998.

Tampere; Kantakaupungin ympäristö- ja maisemaselvitys. Tampereen kaupunki, Suunnittelu- palvelut, Selvitykset ja arvioinnit, Kaupunkiympäristön kehittäminen, Maankäytön suunnittelu. Julkaisuja 1. Tampere 2008.

Tampereen kaupungin inventointi. Arkeologinen inventointikertomus 1995. Tampereen museot/ Pirkanmaan maakuntamuseon kulttuuriympäristöyksikön arkisto.

Kirjallisuus

Adel Vadim, Menneisyyden jälkiä Nokianvirran rannoilla. Julkaisussa Pirkanmaan alta 2. Arkeologisia tutkimuksia. Tampereen museoiden julkaisuja 58. Tampere 2001.

Ainutlaatuinen Pispala : muistelmia ja kuvauksia Pispalasta ja sen asukkaista. Toim. Toivo Järvinen ja Uuno Sinisalo. Pispalan moreeni, Tampere 1973.

Harjula, Kristiina, Unelma Pispalasta. Tampereen kaupunginosat julkaisusarja. Pispalan asukasyhdistys ja Tampereen kaupunki. Tampere 1992.

Helenius Kyllikki, Pispala, Tampereen pääkaupunki. Tampere-seura. Tampere 2001.

Helenius Kyllikki, Provastin talo Pispalassa enää muisto vain. Vanha Provastin talo purettiin keväällä 1987. Tammerkoski 7/1987.

Helenius Kyllikki, Tarinoita Tampereelta II. Tampere-seuran julkaisuja 69. Tampere 1993.

Helenius Kyllikki, Wivi Lönnin suunnitteleman Pispalan rukoushuoneen vaiheet. Artikkeliteoksessa Helenius Kyllikki, Tarinoita Tampereelta II. Tampere-seuran julkaisuja 69. Tampere 1993. s. 26-38.

Jansson, Jarmo; Paluu Pispalaan. Tampere seuran julkaisuja 106. Tampere-Seura, Tampere 2005.

Jutikkala, Eino; Tampereen historia III. Tampere 1979.

Kaukovalta K.V.; Pirkkalan historia. Tampere 1934.

Kerrostalot, 1940-1960; Erkki Mäkiö et al. Helsinki 1990.

Kivimäki Sanna ja Laiho Marianna; Puhраста tuli. Tarinoita Rajaportin saunasta. Pispalan saunayhdistys ry. Tampere 1996.

Koskiaho Briitta; Pispala eilen, tänään ja huomenna. Tampere. Tutkimuksia ja kuvauksia VIII. Tampereen historiallinen seura. Tampere 1984.

Kuninkaan kartasto Suomesta 1776-1805. Konungens kartverk från Finland. Timo Alanen ja Saulo Kepsu. SKS. Tampere 1989.

Louhivaara, Maija; Tampereen kadunnimet. Tampereen museoiden julkaisuja 51. Tampere 1999.

Maailman paras hauli putosi Pispalan Eiffelistä. Artikkelijulkaisussa Tutkimusmatkoja Tampereen taloihin, Jari Korkki ja Jari Niemelä. Tampere-seuran julkaisuja 75. Tampere 1995. s. 123-5.

Nikula Riitta; Rakennustaiteen 1920-30-luku. Teoksessa Ars - Suomen taide 5. Otava. Keuruu 1990.

Nyberg Teuvo; Pispalan asutuksen kehitys. Tampereen kaupungin museot. Vuosikirja 3. Tampere 1978.

Pispala. Kuvat Riekkola, Juhani, tekstit Kyllikki Helenius. Pispalan moreeni ry:n julkaisuja 2. Pispalan moreeni, Tampere-seura, Tampere 1976.

Pispalan 20. vuosisata, vuodet 1900-1999. Kirsti Salo ja Sakari Patjas (toim.). Pispalan moreeni ry. Tampere.

Rasila Viljo; Tampereen historia II. 1840-luvulta vuoteen 1905. Tampere 1984.

Rasila, Viljo; Tampereen historia IV. Tampere 1992.

Rasila Viljo; Pirkanmaan historia. Pirkanmaan kotiseutusarjan 4. osa. Pirkanmaan liiton julkaisu 2 B. Tampere 1993.

Salo Kirsti ja Patjas Sakari; Pispalan 20. vuosisata. Pispalan Moreeni Ry. Tampere 1999.

Salokorpi Asko; Suomen arkkitehtuuri 1900-luvulla. Tammi. Helsinki 1971.

Sand Rauha; Tätä Pispala oli minulle. Muistelmani. Toim. Kirsi Salo. Tampere 2001.

Sinisalo Uuno; Tampereen harjun alueen paikannimistöä. Tammerkoski 6/1942.

Sinisalo Uuno; Tampereen kirja. Kuvaus Tampereen vaiheista ja nykyisestä kaupungista. Tampere-seura. Tampere 1947.

Tamperelaiset, Tehdaskaupungin väestö, alue ja asuminen 1918-1940; Jouni Koskinen et. al. Tampereen museoiden julkaisuja 79. Tampere 2005.

Viita Lauri; Moreeni. Uusintapainos. WSOY, Juva 2001.

Viitteitä Pispalasta. Toim. Maarit Helen. Pispalan Moreeni Ry. Tampere 1993.

Uusi-Rauva Sami; Ahjola tamperelainen settlementti vuodesta 1929. Settlementtijulkaisuja 8. Jyväskylä 2000.

Internetlähteet

Ahjolan internetsivut. Luettu 15.5.2009. Ahjola <http://www.ahjola.fi/>

Art Pispalan internetsivut. Luettu 15.5.2009. <http://www.databooks.com/artpispala/>

Etuovi; Inventoitavien kiinteistöjen asunnonmyynti-ilmoitukset. Luettu 18.06.2008 ja 15.5.2009. www.etuovi.com

Punainen Pispala. Jarmo Mäkilän ja Osmo Sounelan tuottama Pispalan historian verkkojulkaisu. Luettu 15.9.2009. <http://pispala.fi/historia/punainenpispala/>

Koskesta voimaa. Tampereen yliopiston ja Tampereen kaupungin tuottama Tampereen historian verkkojulkaisu. Luettu 15.10.2009. <http://www.historia.tampere.fi/etusivu.htm>

Lauri Viidan museon internetsivut. Luettu 15.6.2009. <http://www.lauriviitaseura.org/kirjailija.html>

Pispalan kirkon internetsivut. Luettu 25.10.2009. <http://www.tampereenseurakunnat.fi/kirkot/pispala>

Pispalan portaat. Luettu 18.06.2008. <http://www.pispala.fi/>

Pispalan valokuvia. Jarmo Mäkilän ja Osmo Sounelan kokoama Pispalan valokuva-sivusto. Luettu viimeksi 28.01.2013. <http://www.pispala.fi/pispalakuvia/>

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt (RKY). Luettu viimeksi 28.01.2013. www.rky.fi

Suulliset lähteet

Pispalaa koskevia tietoja täydennettiin haastattelemalla alueen pitkäaikaisia asukkaita, nykyisiä asukkaita ja kiinteistönomistajia useissa yhteyksissä. Suullisia tietoja antaneiden henkilöiden nimiä ei tietosuojasystä ole mainittu alue- ja kohde- ja rakennuskohtaisissa inventointilomakkeissa. Lomakkeista on luettavissa ainoastaan suullisia tietoja antaneen henkilön suhde kohteeseen, kuten esim. naapuri, kiinteistön omistaja tai asukas.

LUETTELO 1 A:

Pispalan - Tahmelan kulttuurihistoriallisesti arvokkaat aluekokonaisuudet (arvoalueet)

Pispala I - 2008 inventoitu asemakaavan I-vaihe

- 2008/A1 Vallikadun varsi *
- 2008/A2 Pispankadun varsi
- 2008/A3 Pispalanharjun varsi
- 2008/A4 Rajaportinkadun varsi
- 2008/A5 Mäkikadun ja Rinnekadun ympäristö

Pispala II - 2009 inventoitu asemakaavan II-vaihe

- 2009/A1 Pohjanmaantien varsi
- 2009/A2 Koukkarinkadun varsi
- 2009/A3 Rimminkadun varsi
- 2009/A4 Mäkikadun ja Kannaksenkadun risteys
- 2009/A5 Mäkikadun varsi
- 2009/A6 Erämiehenkadun varsi
- 2009/A7 Haulitornin ympäristö
- 2009/A8 Kannaksenkadun Päivölänkadun risteys
- 2009/A9 Pispalan valtatie alku

Pispala III - 2012 inventoitu asemakaavan III-vaihe

- 2012/A1 Rivitaloalue Pispalan pihat
- 2012/A2 Pättäränkadun ympäristö
- 2012/A3 Kasvimaat, Tahmelan lähde ja uimaranta
- 2012/A4 Hiidenkadun varsi
- 2012/A5 Kaupungin vanhan raja-aidan alue
- 2012/A6 Ansionkallion laki
- 2012/A7 Moderni Tahmela

* Arvoalue on osin asemakaavan I-vaiheen ja osin III-vaiheen alueella.

Arvoalueiden rajaukset on merkitty kulttuurihistoriallisen arvoluokkansa mukaisella värillä loppuraportin osan 2 karttaliitteelle 1 A.

Tiivistelmät aluetiedoista on koottu loppuraportin osan 1 lukuun "3. ALUE - Pispalan rakennettu kulttuuriympäristö" sekä kunkin kaavavaiheen täydentävään liiteaineistoon (tiivistelmätaulukko).

Alueiden yksityiskohtaiset inventointitiedot on tallennettu Pirkanmaan maakuntamuseon Siiri-tietokantaan.

LUETTELO 2 A: Pispala I - Inventoidut kohteet 2008

Pispalan asemakaavan I-vaiheen 2008 inventoidut kohteet (tontit) on nimetty ja aakkostettu osoitteen mukaan. Sulkeissa olevat 7 kohdetta kuuluvat rajamuutoksen vuoksi III-vaiheen kaava-alueelle. Kohteiden sijainnit on merkitty loppuraportin osan 2 karttaliitteelle 2A. Kartoilla kohdenumerot ovat muotoa 2008/0001 = Hirvikatu 4.

1. Hirvikatu 4	52. Pispalanharju 50	104. Rajaportinkatu 7
2. (Jylhänkuja 6)	53. Pispalanportaat	105. Rajaportinkatu 9
3. (Jylhänkuja 7)	54. Pispalanportaat 5/ Rinnekatu 15	106. Rinnekatu 2
4. Kannaksenkatu 2 B	55. (Pispankatu 1-3)	107. Rinnekatu 8
5. Moreenikatu 6/ Mäkikatu 20 B	56. Pispankatu 2	108. Rinnekatu 10
6. Mäkikatu 4	57. Pispankatu 4	109. Rinnekatu 13
7. Mäkikatu 5/ Rinnekatu 20	58. Pispankatu 6	110. Rinnekatu 18/ Mäkikatu 3
8. Mäkikatu 8	59. Pispankatu 8	111. Rinnekatu 19
9. Mäkikatu 9/ Rinnekatu 24	60. Pispankatu 10 B	112. Rinnekatu 21
10. Mäkikatu 13	61. Pispankatu 11	113. Rinnekatu 23
11. Mäkikatu 15	62. Pispankatu 13 A	114. Rinnekatu 25 B
12. Mäkikatu 16	63. Pispankatu 13 B	115. Rinnekatu 25 C
13. Mäkikatu 17	64. Pispankatu 14	116. Rinnekatu 27
14. Mäkikatu 18	65. Pispankatu 16	117. Rinnekatu 29
15. Mäkikatu 19	66. Pispankatu 18	118. Rinnekatu 30
16. Mäkikatu 20 A	67. Pispankatu 19 B	119. Rinnekatu 31
17. Mäkikatu 21/ Moreenikatu 10	68. Pispankatu 20	120. Rinnekatu 33 B
18. Mäkikatu 22	69. Pispankatu 21	121. Rinnekatu 35
19. Mäkikatu 23/ Rinnekatu 40	70. Pispankatu 22	122. Rinnekatu 37/ Pispalanharju 42
20. Mäkikatu 24	71. Pispankatu 23 A	123. Rinnekatu 39/ Pispalanharju 44
21. Mäkikatu 25 A	72. Pispankatu 23 B	124. Rinnekatu 41
22. Pispalanharju 3	73. Pispankatu 24	125. Rinnekatu 43
23. Pispalanharju 4	74. Pispankatu 25 A	126. (Selininkatu 3/ Hirvikatu 5)
24. Pispalanharju 6/ Rinnekatu 3	75. Pispankatu 25 B	127. Selininkatu 9
25. Pispalanharju 7	76. Pispankatu 26	128. Selininkatu 12
26. Pispalanharju 9	77. Pispankatu 27	129. Tahmelan viertotie 10
27. Pispalanharju 11	78. Pispankatu 28	130. Tahmelan viertotie 16 C
28. Pispalanharju 12	79. Pispankatu 29	131. Tahmelan viertotie 20
29. Pispalanharju 12 B/ Rinnekatu 9	80. Pispankatu 30	132. Torpankatu 1
30. Pispalanharju 13	81. Pispankatu 31	133. Torpankatu 3
31. Pispalanharju 14	82. Pispankatu 32	134. (Torpankatu 13 (Tahmelan päiväkoti))
32. Pispalanharju 18/ Pispalan portaat 8	83. Pispankatu 33	135. (Vallikatu 3)
33. Pispalanharju 19	84. Pispankatu 35 B	136. (Vallikatu 5)
34. Pispalanharju 20	85. Pispankatu 37	137. Vallikatu 7
35. Pispalanharju 21	86. Pispankatu 39 B	138. Vallikatu 8
36. Pispalanharju 22	87. Pispankatu 49	139. Vallikatu 10
37. Pispalanharju 23 B	88. Pispankatu 51	140. Vallikatu 12
38. Pispalanharju 24	89. Provastinkatu 1	141. Vallikatu 12 C
39. Pispalanharju 25	90. Provastinkatu 5	142. Vallikatu 14
40. Pispalanharju 27	91. Provastinkatu 7	143. Vallikatu 16/ Pispankatu 17
41. Pispalanharju 28	92. Provastinkatu 14	144. Vallikatu 17
42. Pispalanharju 29	93. Provastinkatu 16	145. Vallikatu 18
43. Pispalanharju 31	94. Provastinkatu 21	146. Vallikatu 19
44. Pispalanharju 32	95. Provastinkatu 25	147. Vallikatu 23
45. Pispalanharju 34	96. Provastinkatu 33	148. Vallikatu 24
46. Pispalanharju 36	97. Provastinkatu 34	149. Vallikatu 26
47. Pispalanharju 41	98. Provastinkatu 36	150. Vallikatu 28
48. Pispalanharju 45	99. Provastinkatu 37	151. Vallikatu 29
49. Pispalanharju 46	100. Pyykkimettä	152. Vallikatu 30 & 32
50. Pispalanharju 47 (Pispan koulu)	101. Rajaportinkatu 1	153. Varronkatu 5
51. Pispalanharju 48	102. Rajaportinkatu 3	
	103. Rajaportinkatu 5	

LUETTELO 2 B: Pispala II - Inventoidut kohteet 2009

Pispalan asemakaavan II-vaiheen 2009 inventoidut kohteet (tontit) on nimetty ja aakkostettu osoitteen mukaan. Loppuun on lisätty 2 kohdetta, jotka on inventoitu vasta 2012 III-vaiheen inventoinnin yhteydessä. Kohteiden sijainnit on merkitty loppuraportin osan 2 karttaliitteelle 2A ja B. Kartoilla inventointinumerot ovat muotoa 2009/0001 =Ahjolankatu 3.

1. Ahjolankatu 3 (Ahjola)	54. Mäkikatu 63	104. Portaanpää 8
2. Ajurinkatu 6	55. Mäkikatu 64	105. Portaanpää 10
3. Ajurinkatu 12/ Mooseksenmäki 8	56. Mäkikatu 65	106. Portaanpää 11 b
4. Erämiehenkatu 3	57. Mäkikatu 66	107. Portaanpää 13 a
5. Erämiehenkatu 5	58. Mäkikatu 68 ja 70	108. Portaanpää 13 b
6. Erämiehenkatu 8	59. Mäkikatu 75	109. Portaanpää 14 ja 16/ Päivölänkatu 10
7. Erämiehenkatu 11	60. Mäkikatu 77/ Kannaksenkatu 28	110. Portaanpää 18
8. Erämiehenkatu 12/ Ahjolankatu 4	61. Mäkikatu 80	111. Portaanpää 20
9. Erämiehenkatu 16	62. Pispalan valtatie 1	112. Pulterinkatu 4
10. Erämiehenkatu 18	63. Pispalan valtatie 3	113. Punainen tukkitie
11. Harjunpää 6	64. Pispalan valtatie 7	114. Punkkerinkatu 4
12. Harmaa tukkitie	65. Pispalan valtatie 8	115. Päivölänkatu 4
13. Haulikatu 2 ja 4	66. Pispalan valtatie 9 (Rajaportin sauna)	116. Päivölänkatu 15
14. Haulikatu 6 ja 8 (Haulitehdas)	67. Pispalan valtatie 10	117. Ratakatu 5
15. Haulikatu 12	68. Pispalan valtatie 11	118. Ratakatu 11
16. Kannaksenkatu 6/ Punkkerinkatu 8	69. Pispalan valtatie 12	119. Ratakatu 13
17. Kannaksenkatu 10	70. Pispalan valtatie 13	120. Ratakatu 15
18. Kannaksenkatu 12	71. Pispalan valtatie 16 (Pispalan kirkko)	121. Ratakatu 31
19. Kannaksenkatu 20	72. Pispalan valtatie 20	122. Ratakatu 37
20. Kannaksenkatu 22	73. Pispalan valtatie 21	123. Rimminkatu 2
21. Kannaksenkatu 25	74. Pispalan valtatie 22 a	124. Rimminkatu 7
22. Kannaksenkatu 26	75. Pispalan valtatie 23	125. Rimminkatu 8
23. Kannaksenkatu 27	76. Pispalan valtatie 26 a	126. Rimminkatu 9
24. Kannaksenkatu 31	77. Pispalan valtatie 26 b	127. Rimminkatu 10
25. Kannaksenkatu 37	78. Pispalan valtatie 27	128. Rimminkatu 12
26. Kannaksenkatu 39	79. Pispalan valtatie 30 (Teatteri Mukamas)	129. Rimminkatu 13
27. Keksikuja 4	80. Pispalan valtatie 31/ Harjunpää 1 a	130. Rimminkatu 14
28. Koukkarinkatu 2/ Markkinak. 9	81. Pispalan valtatie 33 a	131. Rimminkatu 15
29. Koukkarinkatu 7	82. Pispalan valtatie 33 b	132. Rimminkatu 16
30. Koukkarinkatu 9	83. Pispalan valtatie 34/ Koukkarinkuja 3	133. Rimminkatu 17
31. Koukkarinkatu 11	84. Pispalan valtatie 35 a	134. Rimminkatu 20
32. Koukkarinkatu 12	85. Pispalan valtatie 35 b	135. Rimminkatu 23
33. Koukkarinkatu 13	86. Pispalan valtatie 37	136. Tahmelan viertotie 36/ Kannaksenkatu 11
34. Koukkarinkatu 15	87. Pispalan valtatie 41	137. Tahmelan viertotie 56
35. Koukkarinkatu 16 ja 18	88. Pispalan valtatie 43	138. Tahmelan viertotie 62
36. Koukkarinkatu 17	89. Pispalan valtatie 45 (Ylä- Voima)	139. Tahmelan viertotie 64
37. Koukkarinkatu 20	90. Pispalan valtatie 47/ Uittokuja 2 ja 4	140. Tahmelan viertotie 66
38. Koukkarinkatu 22	91. Pispalan valtatie 49	141. Tahmelan viertotie 70
39. Koukkarinkatu 25	92. Pispalan valtatie 55/ Vähävirtiankatu 1	142. Tukkimiehenkatu 6
40. Lauri Viidankatu 2	93. Pispalan valtatie 59/ Kannaksenkatu 30	143. Uittajankatu 2
41. Markkinakatu 2	94. Pispalan valtatie 63	144. Uittajankatu 3
42. Markkinakatu 6	95. Pispalan valtatie 65	145. Uittajankatu 4
43. Markkinakatu 10	96. Pispalan valtatie 69	146. Uittajankatu 7
44. Mäkikatu 32	97. Pohjamaantie 12	147. Uittajankatu 8
45. Mäkikatu 35	98. Pohjamaantie 14	148. Uittajankatu 10
46. Mäkikatu 37	99. Pohjanmaantie 18	149. Vannekatu 1 a
47. Mäkikatu 39	100. Pohjanmaantie 20	150. Vannekatu 10/ Kannaksenkatu 35
48. (Mäkikatu 43 – purettu)	101. Pohjanmaantie 22	151. Vähävirtiankatu 2
49. Mäkikatu 44	102. Pohjanmaantie 24	2012/0131 Tahmelan viertotie 38
50. Mäkikatu 46	103. Portaanpää 4	2012/0132 Tahmelan viertotie 46
51. Mäkikatu 47		
52. Mäkikatu 49		
53. Mäkikatu 55		

Inventoitujen kohteiden ja niihin kuuluvien rakennusten yksityiskohtaiset tiedot on tallennettu Pirkanmaan maakuntamuseon Siiri-tietokantaan. Kohteiden arvot ja toimenpidesuosituksukset ovat luettavissa myös kaavavaiheen II täydennysaineistosta.

LUETTELO 2 C. Pispala III - Inventoidut kohteet 2012

Pispalan asemakaavan III-vaiheen 2012 inventoidut kohteet (tontit) on nimetty ja aakkostettu osoitteen mukaan. Lisäksi on inventoitu 2 kohdetta II-vaiheen asemakaavan alueelta. Kaava-alueiden rajamuutoksista johtuen lopussa on seitsemän I-vaiheessa 2008 inventoitua kohdetta, jotka nyt kuuluvat III-vaiheen alueeseen. Kohteiden sijainnit on merkitty loppuraportin osan 2 karttaliitteelle 2A, B ja C. Kartoilla inventointinumero ovat muotoa 2012/0001 = Anna Liljankatu 6.

1. Anna Liljankatu 6	47. Pyynikintie 60	98. Tahmelankatu 36
2. Ansiokatu 2	48. Pyynikintie 62	99. Torpankatu 19
3. Ansiokatu 8	49. Pyynikintie 63	100. Torpankatu 23
4. Harmaa tukkitie	50. Pättäränkatu 1	101. Torpankatu 25
5. Hiidenkatu 1	51. Pättäränkatu 2	102. Torpankatu 32
6. Hiidenkatu 4	52. Pättäränkatu 5	103. Töyräskatu 3
7. Hiidenkatu 5	53. Pättäränkatu 6	104. Töyräskatu 7
8. Hiidenkatu 6	54. Pättäränkatu 8	105. Töyräskatu 9
9. Hiidenkatu 7	55. Pättäränkatu 10 / Tahmelan viertotie 57	106. Uittotunnelinkatu 9
10. Hiidenkatu 8	56. Pättäränkuja 1 / Pättäränkatu 3	107. Uramonkatu 5
11. Hiidenkatu 10	57. Pättäränkuja 3	108. Uramonkatu 9
12. Hiidenkuja 11	58. Pättäränkuja 5	109. Varalankatu 1
13. Hirvikatu 10	59. Pättäränkuja 6	110. Varalankatu 3
14. Hirvikatu 16	60. Saunasaarenkatu 1	111. Varalankatu 5
15. Hirvikatu 18	61. Saunasaarenkatu 2	112. Varalankatu 8
16. Hirvikatu 19 B	62. Saunasaarenkatu 3	113. Varalankatu 10
17. Hirvikatu 20	63. Saunasaarenkatu 5	114. Varalankatu 15
18. Hirvikatu 23	64. Saunasaarenkatu 6	115. Varalankatu 20
19. Hirvikatu 25	65. Saunasaarenkatu 10	116. Varalankatu 22 A
20. Hirvikatu 27	66. Suuruspäänkatu 3	117. Varalankatu 22 B
21. Hirvikatu 28	67. Suuruspäänkatu 6	118. Varalankatu 26
22. Hirvikatu 31	68. Suuruspäänkatu 7	119. Varalankatu 28
23. Hirvikatu 34	69. Suuruspäänkatu 8	120. Varalankatu 30
24. Isolähteenkatu 2	70. Suuruspäänkatu 11	121. Varalankatu 31
25. Isolähteenkatu 4	71. Suuruspäänkatu 12	122. Varalankatu 39
26. Jalajakatu 1	72. Suuruspäänkatu 14	123. Vieremänkatu 3
27. Jalajakatu 2	73. Suuruspäänkatu 17	124. Vieremänkatu 4
28. Jalajakatu 3	74. Suuruspäänkatu 18 / Varalankatu 19	125. Vieremänkatu 6
29. Jalajakatu 4	75. Suuruspäänkatu 19	126. Vieremänkatu 8 / Lapioasaarenkatu 4
30. Jalajakatu 5	76. Suuruspäänkatu 25	127. Viikinsaarenkatu 1
31. Jalajakatu 6	77. Suuruspäänkatu 26	128. Viikinsaarenkatu 3
32. Jalajakatu 8 b	78. Suuruspäänkatu 28	129. Viikinsaarenkatu 7
33. Jalajakatu 12	79. Tahmelan viertotie 3	130. Yrjö Jylhäkatu 4
34. Jalajakatu 16	80. Tahmelan viertotie 11	II-vaihe
35. Jyrkkäkatu 3	81. Tahmelan viertotie 13	131. Tahmelan viertotie 38
36. Luisukatu 2	82. Tahmelan viertotie 17	132. Tahmelan viertotie 46
37. Luisukatu 4	83. Tahmelan viertotie 61	2008 inventoidut
38. Luisukatu 6	84. Tahmelan viertotie 63	2008/0002 Jylhäkuja 6
39. Luisukatu 8	85. Tahmelankatu 1 A	2008/0003 Jylhäkuja 7
40. Pulkkaasaarenkatu 3	86. Tahmelankatu 1 C	2008/0055 Pispankatu 1-3
41. Pulkkaasaarenkatu 4	87. Tahmelankatu 3	2008/0126 Selininkatu 3/ Hirvikatu 5
42. Pulkkaasaarenkatu 5	88. Tahmelankatu 4	2008/0134 Torpankatu 13
43. Pulkkaasaarenkatu 6	89. Tahmelankatu 5 A	2008/0135 Vallikatu 3
44. Pulkkaasaarenkatu 7 / Tahmelan viertotie 55	90. Tahmelankatu 5 B	2008/0136 Vallikatu 5
45. Pulkkaasaarenkatu 8	91. Tahmelankatu 6	
46. Punainen tukkitie	92. Tahmelankatu 8	
	93. Tahmelankatu 10	
	94. Tahmelankatu 14 / Hirvikatu 9	
	95. Tahmelankatu 19	
	96. Tahmelankatu 21	
	97. Tahmelankatu 23	

Inventoitujen kohteiden ja niihin kuuluvien rakennusten yksityiskohtaiset tiedot on tallennettu Pirkanmaan maakuntamuseon Siiri-tietokantaan. Kohteiden arvot ja toimenpidesuosituksset ovat luettavissa myös kaavavaiheen III täydennysaineistosta.

LUETTELO 2 D:**Pispala I – 2008 inventoinnin ulkopuolelle jätetyt kiinteistöt**

Luettelo Pispalan – Tahmelan I-vaiheessa asemakaavoitettavan alueen inventoinnin ulkopuolelle jätetyistä rakennetuista kiinteistöistä. Yleisin syy inventoinnin ulkopuolelle jättämiseen on kiinteistön rakennusten ikä; uusilla tai uudehkoilla, vuoden 1970 jälkeen rakennetuilla rakennuksilla ei vielä katsota olevan inventoinnin edellyttämää kulttuurihistoriallista arvoa. Myös kiinteistöt, joiden asuinrakennukset on peruskorjattu niin voimakkaasti, että ne eivät enää ole tunnistettaviksi vanhoiksi rakennuksiksi on jätetty inventoimatta.

Ylä-Pispala

	Osoite	Kiinteistötunnus	Kuvaus
1.	Horpunkatu 6	837-213-1317-0005	1980 rakennettu ok-talo
2.	Kannaksenkatu 2 c ja d	837-213-1310-0003	kaksi 2000 rakennettua ok-taloa
3.	Kiviaidankatu 1 / Rinnekatu 1	837-213-1022-0007	1980-90-l. rakennettu usean asunnon asuinrak.
4.	Mäkikatu 2	837-213-1013-0034	1995 rakennettu ok-talo
5.	Mäkikatu 6	837-213-1013-0025	kaksi 1996 rakennettua usean asunnon asuinrak.
6.	Mäkikatu 12	837-213-1013-0031	kolme 1989 rakennettua usean asunnon asuinrak.
7.	Mäkikatu 14	837-213-1013-0027	1991 rakennettu ok-talo
8.	Mäkikatu 25 / Rinnekatu 42	837-213-1021-0003	1925 rakennettu, voimakkaasti korjattu asuinrak.
9.	Pispalan portaat 19	837-213-1039-0018	1991 rakennettu ok-talo
10.	Pispalan portaat 6 / Rinnekatu 17	837-213-1024-0022	1989 rakennettu ok-talo
11.	Pispalanharju 1	837-213-1026-0001	1982 rakennettu ok-talo
12.	Pispalanharju 2	837-213-1022-0001	1998 rakennettu ok-talo
13.	Pispalanharju 5	837-213-1026-0003	1982 rakennettu ok-talo
14.	Pispalanharju 8	837-213-1022-0008	1991 rakennettu lastenkoti Toivontupa
15.	Pispalanharju 10	837-213-1023-0001	kaksi 1988 rakennettua paritaloa
16.	Pispalanharju 12 c / Rinnekatu 11	837-213-1023-0007	1984 rakennettu ok-talo
17.	Pispalanharju 15	837-600-0002-0039	1910-20-l. rakennettu voimakkaasti korjattu asuinrak.
18.	Pispalanharju 16 / Pispalan portaat 7	837-213-1023-0004	2000 rakennettu ok-talo
19.	Pispalanharju 17	837-213-1027-0006	2001 rakennettu ok-talo
20.	Pispalanharju 23 a	837-213-1028-0011	1989 rakennettu ok-talo
21.	Pispalanharju 26	837-213-1024-0005	2000 rakennettu ok-talo
22.	Pispalanharju 30	837-213-1024-0007	1989 rakennettu ok-talo
23.	Pispalanharju 38	837-213-1024-0011	1983 rakennettu ok-talo
24.	Pispalanharju 40	837-213-1024-0012	1991 rakennettu ok-talo
25.	Pispankatu 7	837-213-1317-0006	kaksi 1986 rakennettua usean asunnon asuinrak.
26.	Pispankatu 10 a	837-213-1036-0008	1991 rakennettu ok-talo
27.	Pispankatu 12	837-213-1036-0010	1995 rakennettu ok-talo
28.	Pispankatu 15	837-213-1039-0009	1984 rakennettu ok-talo
29.	Pispankatu 19 a	837-213-1039-0020	1930 rakennettu, voimakkaasti korjattu asuinrak.
30.	Pispankatu 35 a	837-213-1040-0020	2000 rakennettu ok-talo
31.	Pispankatu 39 a	837-213-1040-0031	1988 rakennettu ok-talo
32.	Pispankatu 41	837-213-1040-0001	1987 rakennettu ok-talo
33.	Pispankatu 47	837-213-1318-0004	1998 rakennettu ok-talo
34.	Pispankatu 53	837-213-1318-0001	1933 rakennettu, voimakkaasti korjattu asuinrak.
35.	Provastinkatu 3	837-213-1036-0005	1982 rakennettu ok-talo
36.	Provastinkatu 9	837-213-1036-0015	1984 rakennettu ok-talo
37.	Provastinkatu 11	837-213-1036-0001	1984 rakennettu ok-talo
38.	Provastinkatu 23	837-213-1037-0008	1992 rakennettu ok-talo
39.	Provastinkatu 27	837-213-1307-0004	1990 rakennettu ok-talo
40.	Provastinkatu 29	837-213-1307-0005	1987 rakennettu ok-talo
41.	Provastinkatu 38	837-213-1029-0006	1995 rakennettu ok-talo
42.	Provastinkatu 39	837-213-1324-0001	1983 rakennettu ok-talo
43.	Provastinkatu 41	837-213-1324-0002	1988 rakennettu ok-talo
44.	Provastinkatu 43	837-213-1324-0003	1987 rakennettu ok-talo
45.	Pumppukaivonkatu 9 / Rinnekatu 7	837-213-1023-0009	1985 rakennettu ok-talo
46.	Rinnekatu 4 a	837-213-1017-0010	2005 rakennettu ok-talo
47.	Rinnekatu 4 b	837-213-1017-0011	1920-l. rakennettu, voimakkaasti korjattu asuinrak.
48.	Rinnekatu 5 / Pumppukaivonkatu 10	837-213-1022-0005	2003 rakennettu usean asunnon asuinrak.
49.	Rinnekatu 6	837-213-1017-0012	2001 rakennettu ok-talo
50.	Rinnekatu 16 / Mäkikatu 1	837-213-1019-0007	2002 rakennettu ok-talo
51.	Rinnekatu 22 a	837-213-1019-0009	2000 rakennettu kytketty ok-talo
52.	Rinnekatu 22 b	837-213-1019-0010	2000 rakennettu kytketty ok-talo
53.	Rinnekatu 26 / Mäkikatu 11	837-213-1019-0006	1978 rakennettu ok-talo

54.	Rinnekatu 33 a	837-213-1024-0014	2000 rakennettu ok-talo
55.	Rinnekatu 46	837-213-1021-0009	1995 rakennettu ok-talo
56.	Selininkatu 8	837-213-1315-0009	1986 rakennettu ok-talo
57.	Selininkatu 13	837-213-1043-0010	1989 rakennettu ok-talo
58.	Selininkatu 17	837-213-1043-0012	2000 rakennettu ok-talo
59.	Selininkatu 19	837-213-1043-0015	1920-l. rakennettu, voimakkaasti korjattu asuinrak.
60.	Tahmelan viertotie 4 / Selininkatu 7	837-213-1316-0002	kaksi 2001 rakennettua usean asunnon asuinrak.
61.	Tahmelan viertotie 14	837-213-1043-0014	1991 rakennettu ok-talo
62.	Tahmelan viertotie 16 b	837-213-1311-0006	2000-l. rakennettu ok-talo
63.	Tahmelan viertotie 18	837-213-1311-0002	1984 rakennettu ok-talo
64.	Vallikatu 9	837-213-1315-0005	2003 rakennettu ok-talo
65.	Vallikatu 11 a	837-213-1315-0004	1980-2000-l. rakennettu ok-talo
66.	Vallikatu 11 b	837-213-1315-0003	1988 rakennettu ok-talo
67.	Vallikatu 13	837-213-1315-0002	2001 rakennettu ok-talo
68.	Vallikatu 15	837-213-1041-0017	1999 rakennettu paritalo
69.	Vallikatu 21	837-213-1041-0014	1998 rakennettu ok-talo
70.	Vallikatu 22	837-213-1314-0007	kaksi 1985 rakennettua usean asunnon asuinrak.
71.	Vallikatu 25	837-213-1041-0013	1983 rakennettu ok-talo
72.	Vallikatu 27	837-213-1312-0002	1991 rakennettu rivitalo
73.	Vallikatu 34	837-213-1040-0036	2011 rakennettu ok-talo
74.	Vallikatu 38	837-213-1040-0033	2004 rakennettu ok-talo
75.	Vallikatu 40	837-213-1040-0034	1998 rakennettu ok-talo
76.	Varronkatu 4	837-213-1040-0029	1992 rakennettu ok-talo

LUETTELO 2 E.

Pispala II – 2009 inventoinnin ulkopuolelle jätetyt kiinteistöt

Luettelo Pispalan – Tahmelan II-vaiheessa asemakaavoitettavan alueen inventoinnin ulkopuolelle jätetyistä rakennetuista kiinteistöistä. Yleisin syy inventoinnin ulkopuolelle jättämiseen on kiinteistön rakennusten ikä; uusilla tai uudehkoilla, vuoden 1970 jälkeen rakennetuilla rakennuksilla ei vielä katsota olevan inventoinnin edellyttämää kulttuurihistoriallista arvoa. Myös kiinteistöt, joiden asuinrakennukset on peruskorjattu niin voimakkaasti, että ne eivät enää ole tunnistettaviksi vanhoiksi rakennuksiksi on jätetty inventoimatta.

Ylä-Pispala, Ala-Pispala ja Santalahti

	Osoite	Kiinteistötunnus	Kuvaus
1.	Ajurinkatu 3	837-218-1353-0004	1920-l. rakennettu (?), voimakkaasti koriattu asuinrak.
2.	Ajurinkatu 5	837-218-1353-0006	2005 rakennettu ok-talo
3.	Ajurinkatu 8	837-218-1352-0006	1982 rakennettu ok-talo
4.	Ajurinkatu 10	837-218-1352-0007	2007 rakennettu ok-talo
5.	Ajurinkatu 11 / Kannaksenkatu 24	837-218-1080-0009	1982 rakennettu ok-talo
6.	Ajurinkatu 14	837-218-1079-0015	1998 rakennettu ok-talo
7.	Erämiehenkatu 1 / Ahjolankatu 2	837-218-1071-0001	1980-l. (?) rakennettu liikerakennus
8.	Erämiehenkatu 14	837-218-1070-0005	2009 rakennettu ok-talo
9.	Erämiehenkatu 18 c	837-218-1070-0007	2001 rakennettu ok-talo
10.	Erämiehenkatu 20	837-218-1070-0001	1994 rakennettu ok-talo
11.	Harjunpää 8	837-213-1015-0012	1981 rakennettu ok-talo
12.	Harjunpää 10	837-213-1015-0023	1991 rakennettu usean asunnon asuinrak.
13.	Harjunpää 12	837-213-1031-0009	1993 rakennettu ok-talo
14.	Kannaksenkatu 2 a	837-213-1309-0001	1998 rakennettu usean asunnon asuinrak.
15.	Kannaksenkatu 7	837-213-1034-0012	2011 rakennettu ok-talo
16.	Kannaksenkatu 8	837-213-1032-0017	1920-l. raken, 1976 laaj. ja voimakkaasti korjattu asuinrak.
17.	Kannaksenkatu 14	837-213-1033-0010	1970 rakennettu usean asunnon asuinrak.
18.	Kannaksenkatu 17	837-213-1034-0011	2005 rakennettu ok-talo
19.	Kannaksenkatu 18	837-218-1353-0005	2007 rakennettu ok-talo
20.	Kannaksenkatu 21	837-218-1355-0006	2010 rakennettu ok-talo
21.	Kannaksenkatu 23	837-218-1355-0005	2006 rakennettu ok-talo
22.	Kannaksenkatu 29	837-218-1081-0008	1992 rakennettu ok-talo
23.	Koukkarinkatu 3	837-218-1074-0020	2002 rakennettu ok-talo
24.	Koukkarinkatu 4	837-218-1075-0016	1956 rakennettu talousrakennus
25.	Koukkarinkatu 5	837-218-1974-0019	1989 rakennettu paritalo
26.	Koukkarinkatu 14	837-218-1075-0010	1992 rakennettu usean asunnon asuinrak.
27.	Koukkarinkatu 19 ja 21	837-218-1184-0005	kaksi 1989 rakennettua paritaloa
28.	Koukkarinkatu 23	837-218-1183-0002	2007 rakennettu ok-talo
29.	Koukkarinkatu 24	837-218-1075-0006	1989 rakennettu usean asunnon asuinrak.
30.	Koukkarinkuja 4	837-218-1074-0016	1986 rakennettu ok-talo
31.	Lauri Viidankatu 1	837-213-1031-0013	1920-l. rakennettu, voimakkaasti korjattu asuinrak.
32.	Lauri Viidankatu 4	837-213-1031-0011	2006 rakennettu ok-talo
33.	Lauri Viidankatu 5	837-213-1032-0006	1970-l. rakennettu ok-talo
34.	Lauri Viidankatu 6 / Portaanpää 7	837-213-1031-0010	2006 rakennettu ok-talo
35.	Lauri Viidankatu 7	837-213-1032-0015	1996 rakennettu ok-talo
36.	Markkinakatu 3	837-218-1185-0001	2006 rakennettu paritalo
37.	Markkinakatu 4	837-218-1073-0010	1990 rakennettu usean asunnon asuinrak.
38.	Markkinakatu 5	837-218-1185-0002	1991 rakennettu ok-talo
39.	Markkinakatu 7	837-218-1185-0003	1989 rakennettu ok-talo
40.	Mäkikatu 29 / Harjunpää 4	837-213-1015-0009	2003 rakennettu ok-talo
41.	Mäkikatu 31	837-213-1015-0010	1997 rakennettu ok-talo
42.	Mäkikatu 40	837-213-1014-0014	2007 rakennettu ok-talo
43.	Mäkikatu 41	837-213-1015-0020	1999 rakennettu ok-talo
44.	Mäkikatu 42	837-213-1014-0013	1987 rakennettu ok-talo
45.	Mäkikatu 51 / Päivölänkatu 7	837-213-1015-0025	1991 rakennettu ok-talo
46.	Mäkikatu 69	837-218-1352-0001	2005 rakennettu ok-talo
47.	Mäkikatu 71	837-218-1079-0011	1974 rakennettu ok-talo
48.	Mäkikatu 74 / Pispalan valtatie 53	837-218-1350-0005	1980-l. rakennet liikerak. ja kaksi usean asunnon asuinrak.
49.	Pispalan valtatie 5	837-213-1012-0006	1991 rakennettu usean asunnon asuinrak.
50.	Pispalan valtatie 15	837-213-1013-0021	2000 rakennettu usean asunnon asuinrak.
51.	Pispalan valtatie 18	837-218-1071-0013	1989 rakennettu ok-talo
52.	Pispalan valtatie 18 b	837-218-1071-0014	1999 rakennettu ok-talo

53.	Pispalan valtatie 28	837-218-1073-0011	1988 rakennettu liikerakennus (Pispala)
54.	Pispalan valtatie 29	837-213-1301-0002	kaksi 2006 rakennettua usean asunnon asuinrak.
55.	Pispalan valtatie 39	837-213-1014-0007	1984 rakennettu liikerakennus
56.	Pispalan valtatie 51	837-218-1351-0001	1997 rakennettu usean asunnon asuinrak.
57.	Pispalan valtatie 67 / Kõlhinkatu 1	837-218-1083-0013	2008 rakennettu paritalo
58.	Pohjanmaantie 10	837-218-1074-0031	2012 rakennetut ok-talo ja usean asunnon asuinrak.
59.	Pohjanmaantie 16	837-218-1184-0003	1998 rakennettu usean asunnon asuinrak.
60.	Portaanpää 11 a / Päivölänkatu 16	837-213-1033-0013	1920-l. rakennettu, voimakkaasti korjattu ja laaj. asuinrak.
61.	Portaanpää 13 c	837-213-1033-0014	1920-l. rakennettu, voimakkaasti korjattu asuinrak.
62.	Punkkerinkatu 3 / Lauri Viidankatu 3	837-213-1031-0012	1977 rakennettu ok-talo
63.	Punkkerinkatu 5	837-213-1309-0002	1910-l. rakennettu, voimakkaasti korjattu ja laaj. asuinrak.
64.	Punkkerinkatu 6	837-213-1032-0018	1925 rakennett (?), voimakkaasti korjattu ja laaj. asuinrak.
65.	Puusepätkäkatu 3	837-218-1359-0005	1989 rakennettu ok-talo
66.	Puusepätkäkatu 4	837-218-1083-0015	1999 rakennettu ok-talo
67.	Pöllikuja 1 / Pispalan valtatie 24	837-218-1073-0001	1989 rakennettu usean asunnon asuinrak.
68.	Pöllikuja 2 / Pispalan valtatie 22 b	837-218-1071-0017	2009 rakennettu ok-talo
69.	Pöllikuja 5	837-218-9903-0000	1900-l. alkupuolen talousrakennus puistoalueella
70.	Ratakatu 25	837-221-1227-0001	1950-l. (?) rakennettu, voimakkaasti korjattu asuinrak.
71.	Ratakatu 27	837-221-1227-0004	2007 rakennettu ok-talo
72.	Rimminkatu 18	837-218-1360-0001	kaksi 1983 rakennettua usean asunnon asuinrak.
73.	Rimminkatu 19	837-218-1084-0014	1980 rakennettu ok talo
74.	Rimminkatu 21	837-218-1084-0030	1999 rakennettu ok talo
75.	Rimminkatu 25	837-218-1364-0001	kaksi 1981 rakennettua usean asunnon asuinrak.
76.	Tahmelan viertotie 26	837-213-1034-0007	kaksi 1983 rakennettua ok talo
77.	Tahmelan viertotie 29	837-213-1092-0004	kaksi 1987 rakennettua usean asunnon asuinrak.
78.	Tahmelan viertotie 30	837-213-1034-0006	1988 rakennettu ok talo
79.	Tahmelan viertotie 31	837-213-1092-0003	2008 rakennettu usean asunnon asuinrak.
80.	Tahmelan viertotie 33 / Tukkimiehenkatu 8	837-213-1092-0002	1987 rakennettu usean asunnon asuinrak.
81.	Tahmelan viertotie 34	837-213-1034-0008	2001 rakennettu ok talo
82.	Tahmelan viertotie 40	837-213-1034-0010	2010 rakennettu ok talo
83.	Tahmelan viertotie 42	837-218-1355-0002	2001 rakennettu usean asunnon asuinrak.
84.	Tahmelan vieraat 48 / Mooseksenmäki 13	837-218-1354-0003	kaksi 2002-2003 rakennettua ok taloa
85.	Tahmelan viertotie 58	837-218-1356-0005	1986 rakennettu ok talo
86.	Tahmelan viertotie 68	837-218-1084-0022	1976 rakennettu ok talo
87.	Tahmelan viertotie 69	837-218-1363-0003	kaksi 1991 rakennettua usean asunnon asuinrak.
88.	Tahmelan vieraat 71 / Pispalan valtatie 73b	837-218-1363-0002	1988 rakennetut liikerak. ja usean asunnon asuinrak.
89.	Tahmelan viertotie 72	837-218-1084-0026	kolme 1993 rakennettua ok taloa
90.	Tahmelan viertotie 74	837-218-1084-0032	2012 rakennettu ok talo
91.	Tahmelan viertotie 76	837-218-1084-0031	2012 ok-talo rakenteilla
92.	Tahmelan viertotie 78	837-218-1084-0012	kaksi 1982 rakennettua usean asunnon asuinrak.
93.	Uittajankatu 6 / Pispalan valtatie 61 c	837-218-1359-0009	1995 rakennettu usean asunnon asuinrak.
94.	Uittokuja 5 / Mäkikatu 58	837-218-1368-0002	2000 rakennettu ok talo
95.	Uittotunnelinkatu 8 / Pispalan valtatie 73 c	837-218-1077-0002	kolme 1996 rakennettua usean asunnon asuinrak.
96.	Vannekatu 1 b	837-218-1356-0004	1985 rakennettu ok talo
97.	Vannekatu 3 / Tahmelan viertotie 54	837-218-1356-0003	1990 rakennettu ok talo
98.	Vannekatu 5 / Rimminkatu 5	837-218-1356-0006	1910-l. (?) rakennettu, voimakkaasti korjattu asuinrak.
99.	Vannekatu 8	837-218-1081-0013	2009 rakennettu ok talo
100.	Vähävirtiankatu 4 / Pispalan valtatie 57 b	837-218-1078-0012	1920-l. rakennettu, voimakkaasti korjattu asuinrak.

LUETTELO 2 F:**Pispala III – 2012 inventoinnin ulkopuolelle jätetyt kiinteistöt**

Luettelo Pispalan – Tahmelan III-vaiheessa asemakaavoitettavan alueen inventoinnin ulkopuolelle jätetyistä rakennetuista kiinteistöistä. Asemakaavan I ja II-vaiheen alueista poiketen Tahmelassa on inventoitu myös 1970-luvun rakennusperintö sen runsauden ja selkeiden arkkitehtonisten ja kaupunkikuvallisten arvojen vuoksi. Yleisin syy inventoinnin ulkopuolelle jättämiseen on kiinteistön rakennusten ikä; uusilla tai uudehkoilla, vuoden 1980 jälkeen rakennetuilla rakennuksilla ei vielä katsota olevan inventoinnin edellyttämää kulttuurihistoriallista arvoa. Myös kiinteistöt, joiden asuinrakennukset on peruskorjattu niin voimakkaasti, että ne eivät enää ole tunnistettaviksi vanhoiksi rakennuksiksi on jätetty inventoimatta.

Ala-Pispala (kaava no. 8450)

	Osoite	Kiinteistötunnus	Kuvaus
1.	Isolähteenkatu 10	837-218-1085-0007	2007 rakennettu ok-talo
2.	Isolähteenkatu 12	837-218-1085-0014	kaksi 1991 rakennettua usean asunnon asuinrak.
3.	Isolähteenkatu 16	837-218-1085-0012	1989 rakennettu ok-talo
4.	Isolähteenkatu 18	837-218-1085-0013	1991 rakennettu ok-talo
5.	Pulkksaarenkatu 1	837-218-1098-0010	1990 rakennettu ok-talo
6.	Pulkksaarenkatu 2	837-600-0002-0120	1970-80-l. rakennettu ok-talo
7.	Pättäränkatu 4	837-218-1098-0002	1986 rakennettu ok-talo
8.	Pättäränkatu 7 / Tahmelan viertotie 59	837-218-1089-0016	1980 rakennettu usean asunnon asuinrak.
9.	Pättäränkuja 4	837-218-1089-0018	1987 rakennettu ok-talo
10.	Saunasaarenkatu 4	837-218-1094-0010	2000 rakennettu ok-talo
11.	Saunasaarenkatu 7	837-218-1088-0028	1981 rakennettu ok-talo
12.	Saunasaarenkatu 8	837-218-1094-0007	1978 rakennettu ok-talo
13.	Saunasaarenkatu 9	837-218-1088-0029	2007 rakennettu ok-talo
14.	Viikinsaarenkatu 5	837-218-1094-0002	kaksi 2001 rakennettua paritaloa
15.	Lapiosaarenkatu 1 *	837-218-1362-0010	kolme 1980 rakennettua usean asunnon asuinrak.
16.	Lapiosaarenkatu 3 *	837-218-1362-0007	viisi 1980 rakennettua usean asunnon asuinrak.
17.	Lapiosaarenkatu 7 *	837-218-1362-0012	viisi 1980 rakennettua usean asunnon asuinrak.
18.	Lapiosaarenkatu 9 *	837-218-1362-0008	kolme 1980 rakennettua usean asunnon asuinrak.
19.	Uittotunnelinkatu 3 *	837-218-1362-0005	neljä 1980 rakennettua usean asunnon asuinrak.
20.	Uittotunnelinkatu 5 *	837-218-1362-0004	kolme 1980 rakennettua usean asunnon asuinrak.
21.	Uittotunnelinkatu 7 *	837-218-1362-0003	kolme 1980 rakennettua usean asunnon asuinrak.

* Huomioitu arvoalueena 2012/A1 Pispalan pihat – Rivi ja luhtitalojen alue.

Ylä-Pispala ja Tahmela (kaava no. 8451)

	osoite	Kiinteistötunnus	Kuvaus
22.	Anna Liljankatu 4	837-215-1060-0010	1992 rakennettu paritalo
23.	Ansiokatu 4	837-215-1049-0007	1910-20-l. rakennettu, voimakkaasti korjattu asuinrak.
24.	Ansiokatu 5	837-215-1048-0009	2005 rakennettu ok-talo
25.	Ansiokatu 6	837-215-1481-0005	2000 rakennettu ok-talo
26.	Ansiokatu 9	837-215-1400-0002	2005 rakennettu ok-talo
27.	Ansiokatu 10	837-215-1481-0002	1991 rakennettu ok-talo
28.	Hiidenkatu 2 / Pyynikintie 61	837-215-1050-0001	1910-20-l. rakennettu, voimakkaasti korjattu asuinrak.
29.	Hiidenkatu 3	837-215-1049-0008	1990-l. rakennettu ok-talo
30.	Hirvikatu 6 / Selininkatu 5 / Tahmelan viertot. 2	837-213-1316-0001	1980-90-l. rakennettu liikerakennus
31.	Hirvikatu 14	837-215-1055-0015	kaksi 1989 rakennettua usean asunnon asuinrak.
32.	Hirvikatu 17 / Tahmelankatu 11	837-215-1054-0027	kolme 1985-86 rakennettua usean asunnon asuinrak.
33.	Hirvikatu 19 a	837-215-1054-0032	kaksi 2007 rakennettua ok-taloo
34.	Hirvikatu 21	837-215-1054-0016	1950-l. rakennettu, voimakkaasti laajennettu asuinrak.
35.	Hirvikatu 23 b	837-215-1054-0029	2008 rakennettu ok-talo
36.	Hirvikatu 24 / Raitakatu 5	837-215-1407-0006	5 1981 rakennettua rivitaloa
37.	Hirvikatu 29	837-215-1412-0003	kaksi 2002 rakennettua paritaloa
38.	Hopankatu 4	837-213-1038-0004	kaksi 1982 rakennettua paritaloa
39.	Jalajakatu 2 a	837-215-1046-0014	1999 rakennettu rivitalo
40.	Jalajakatu 8 a	837-215-1056-0012	2012 rakennettu ok-talo
41.	Jalajakatu 11	837-215-1407-0004	1980-l. rakennettu ok-talo
42.	Jalajakatu 18 / Hirvikatu 32	837-215-1057-0013	2000 rakennettu paritalo
43.	Jylhänkuja 3 / Torpankatu 18	837-213-1042-0012	kaksi 1982 rakennettua usean asunnon asuinrak.

44.	Jylhänkuja 5 / Torpankatu 20	837-213-1042-0008	kolme 1980 rakennettua usean asunnon asuinrak.
45.	Jylhänkuja 8	837-213-1321-0007	2005 rakennettu ok-talo
46.	Jyrkkäkatu 10	837-215-1400-0001	1982 rakennettu ok-talo
47.	Raitakatu 3	837-215-1407-0007	2006 rakennettu ok-talo
48.	Selininkatu 1	837-213-1321-0002	kuusi 1981 rakennettua usean asunnon asuinrak.
49.	Suuruspäänkatu 4	837-215-1052-0007	kaksi 1980 rakennettua usean asunnon asuinrak.
50.	Suuruspäänkatu 5	837-215-1051-0026	1991 rakennettu ok-talo
51.	Suuruspäänkatu 9	837-215-1482-0007	1992 rakennettu ok-talo
52.	Suuruspäänkatu 10	837-215-1403-0003	1982 rakennettu ok-talo
53.	Suuruspäänkatu 13	837-215-1482-0009	kolme 1987 rakennettua usean asunnon asuinrak.
54.	Suuruspäänkatu 23	837-215-1060-0009	1990 rakennettu ok-talo
55.	Tahmelan viertotie 5	837-215-1406-0005	2002 rakennettu ok-talo
56.	Tahmelan viertotie 7	837-215-1406-0003	1980 rakennettu ok-talo
57.	Tahmelan viertotie 19	837-215-1411-0003	2002 rakennettu usean asunnon asuinrak.
58.	Tahmelankatu 7	837-215-1052-0010	kaksi 1980-90-l. rakennettua usean asunnon asuinrak.
59.	Tahmelankatu 9	837-215-1054-0028	1987 rakennettu usean asunnon asuinrak.
60.	Tahmelankatu 12	837-215-1045-0009	kaksi 1999 rakennettua usean asunnon asuinrak.
61.	Tahmelankatu 22	837-215-1406-0002	1999 rakennettu ok-talo
62.	Tahmelankatu 28	837-215-1046-0013	kaksi 1980 rakennettua usean asunnon asuinrak.
63.	Torpankatu 15	837-213-1038-0007	neljä 1985 rakennettua paritaloa
64.	Torpankatu 24	837-215-1045-0011	1988 rakennettu usean asunnon asuinrak.
65.	Torpankatu 28	837-215-1051-0012	1990 rakennettu ok-talo
66.	Torpankatu 30	837-215-1050-0010	kaksi 1999 rakennettua ok-taltoa
67.	Töyräskatu 2 / Ansiokatu 7	837-215-1400-0003	2006 rakennettu ok-talo
68.	Töyräskatu 4	837-600-0001-0039	1980 rakennettu ok-talo
69.	Töyräskatu 10	837-215-1068-0001	1993 rakennettu ok-talo
70.	Töyräskatu 12	837-215-1068-0002	1983 rakennettu ok-talo
71.	Töyräskatu 14	837-215-1067-0001	1999 rakennettu ok-talo
72.	Uramonkatu 3	837-215-1059-0003	1949 rakennettu ok-talo, laajennettu ja korjattu 2011
73.	Uramonkatu 6	837-215-1412-0001	1979 rakennettu ok-talo
74.	Varalankatu 4-6	837-215-1054-0003	kaksi 1980-90-l. rakennettua usean asunnon asuinrak.
75.	Varalankatu 4-6	837-600-0001-0052	1980-90-l. rakennettu usean asunnon asuinrak.
76.	Varalankatu 9	837-215-1052-0014	1980-l. rakennettu ok-talo
77.	Varalankatu 13	837-215-1403-0002	1980-l. rakennettu paritalo
78.	Varalankatu 14	837-215-1054-0020	1981 rakennettu usean asunnon asuinrak.
79.	Varalankatu 16	837-215-1412-0008	viisi 1981 rakennettua usean asunnon asuinrak.
80.	Varalankatu 21 / Suuruspäänkatu 20	837-215-1053-0001	kaksi 2002 rakennettua usean asunnon asuinrak.
81.	Varalankatu 25 / Suuruspäänkatu 24	837-215-1061-0005	neljä 1999 rakennettu usean asunnon asuinrak.
82.	Varalankatu 32	837-215-1063-0007	viisi 2002 rakennettua usean asunnon asuinrak.
83.	Varalankatu 34	837-215-1063-0004	1983 rakennettu ok-talo
84.	Varalankatu 35	837-215-1065-0001	kolme 2001 rakennettua ok-taltoa
85.	Varalankatu 37	837-215-1065-0002	1988 rakennettu ok-talo
86.	Varalanmutka 2	837-215-1067-0002	1996 rakennettu ok-talo
87.	Varalanmutka 4	837-215-1067-0003	2000 rakennettu ok-talo

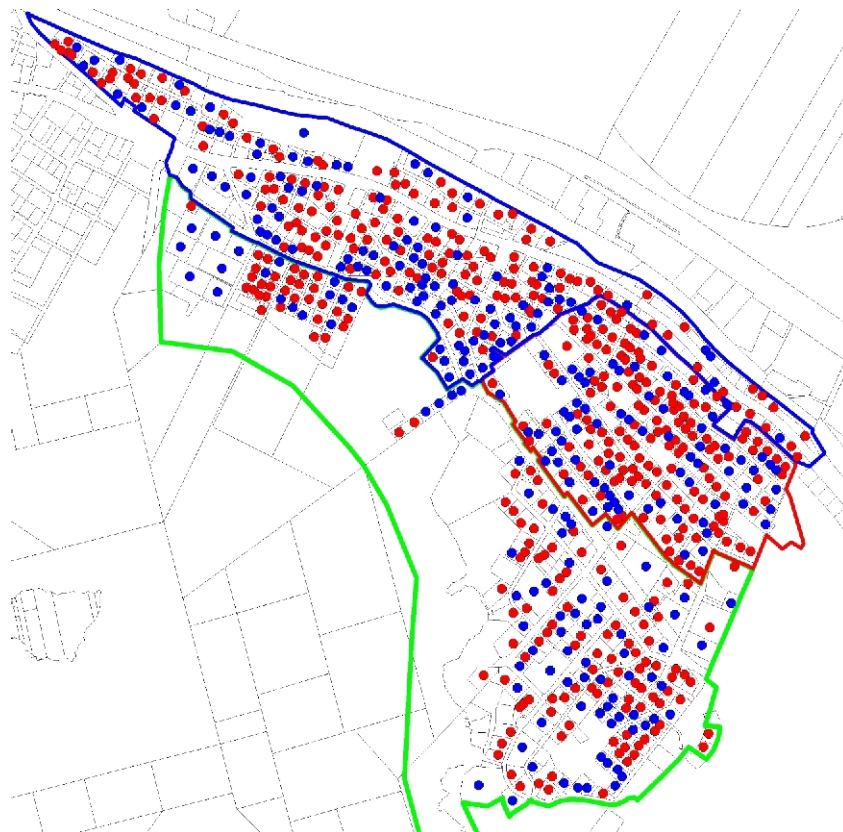
TILASTO 2 G:

Inventoidut ja inventoinnin ulkopuolelle jätetyt kiinteistöt, lukumäärät ja %-osuudet

	Pispala I 2008 inventoitu asemakaavan I-vaihe		Pispala II 2009 inventoitu asemakaavan II-vaihe		Pispala III 2012 inventoitu asemakaavan III-vaihe		YHT	
	lkm	% *	lkm	% *	lkm	% *	lkm	% **
Inventoidut kohteet	146	65,8 %	152	60,3 %	137	61,2 %	435	62,3 %
Ei inventoidut, rakennetut kiinteistöt	76	34,2 %	100	39,7 %	87	38,8 %	263	37,7 %
YHT	222	100 %	252	100 %	224	100 %	698	100 %

* Prosenttia inventointialueen/ kaava-alueen rakennetuista kiinteistöistä.

** Prosenttia kaikkien kolmen inventointialueen/ kaava-alueen rakennetuista kiinteistöistä.

Pispalan – Tahmelan alueen inventoidut kohteet merkitty punaisilla pisteillä ja ei-inventoidut kiinteistöt sinisellä.

TILASTO 3A:**1980-90-luvun rivi-, luhti- ja paritalot, lukumäärät ja %-osuudet**

Inventoinnin ulkopuolelle jätetyt, kaupunkikuvallisesti merkittävät 1980-90-luvun rivi-, luhti- ja paritalot

	Pispala I 2008 inventoitu asemakaavan I-vaihe		Pispala II 2009 inventoitu asemakaavan II-vaihe		Pispala III 2012 inventoitu asemakaavan III-vaihe		YHT	
	lkm	% *	lkm	% *	lkm	% *	lkm	% **
Rivi-, luhti- ja paritalokiinteistöt	7	3,2 %	18	7,1 %	31	13,8 %	56	8,0 %
Rivi-, luhti- ja paritalo rakennukset	11	- ***	27	- ***	81	- ***	119	- ***

* Rivi-, luhti- ja paritalokiinteistöt prosentteina inventointialueen/ kaava-alueen rakennetuista kiinteistöistä.

** Rivi-, luhti- ja paritalokiinteistöt prosentteina kaikkien kolmen inventointialueen/ kaava-alueen rakennetuista kiinteistöistä.

*** Pispalan – Tahmelan asemakaavoitettavien alueiden kaikkien rakennusten lukumäärä ei ole tiedossa, mistä johtuen prosenttiosuuksia ei ole voitu laskea.

Kuvaliite 3 A:

Pispala III – kaupunkikuvallisesti merkittävät 1980–90-luvun rivi-, luhti- ja paritalot asemakaavan III-vaiheen alueella

Ala-Pispala

1. Isolähteenkatu 12 luhtitalot koillisesta (rak. 1991).

2. Pispalan pihoihin kuuluvia rivitaloja uittotunnelinkadun varressa (rak. 1980). Huom. Pispalan pihojen laaja rivitaloalue on huomioitu arvoalueena 2012/A1.

3. Pispalan pihoihin kuuluvan Lapiosaarenkatu 1 rivitalot etelästä (rak. 1980). Huom. Pispalan pihojen laaja rivitaloalue on huomioitu arvoalueena 2012/A1.

4. Pättäränkatu 7 rivitalo kaakosta (rak. 1980).

Tahmela

5. Hirvikatu 14 rivitalot koillisesta (rak. 1989).

6. Hirvikatu 17 / Tahmelankatu 11 rivitalot pohjoisesta (rak. 1985).

7. Hirvikatu 24 / Raitakatu 5 rivitalot idästä (rak. 1981).

8. Hirvikatu 25 luhtitalo lännestä (rak. 1990).

9. Hirvikatu 27 luhtitalo idästä (rak. 1990).

10. Jalajakatu 2 a rivitalo etelästä (rak. 1999).

11. Suuruspääkatu 4 paritalo ja luhtitalo etelästä (rak. 1980).

12. Tahmelankatu 7 luhtitalot idästä.

13. Tahmelankatu 9 luhtitalo idästä (rak. 1987).

14. Tahmelankatu 12 asuinrakennukset etelästä (rak. 1999).

15. Tahmelankatu 14/ Hirvikatu 9 rivitalo lännestä (rak. 1999).

16. Tahmelankatu 28 rivitalot pohjoisesta (rak. 1980).

17. Torpankatu 24 rivitalo pohjoisesta (rak. 1988).

18. Varalankatu 4-6 rivitalot idästä (tasakatot muutettu satulakatoiksi).

19. Varalankatu 13 paritalo pohjoisesta.

20. Varalankatu 14-16, As Oy Koivu-Tahmela, rivitalot koillisesta (rak. 1981).

Ylä-Pispala

21. Hopankatu 4 paritalot lännestä (rak. 1982).

22. Jylhänkuja 3 / Torpankatu 18 rivitalot koillisesta (rak. 1982).

23. Selininkatu 1 rivitalot koillisesta (rak. 1981).

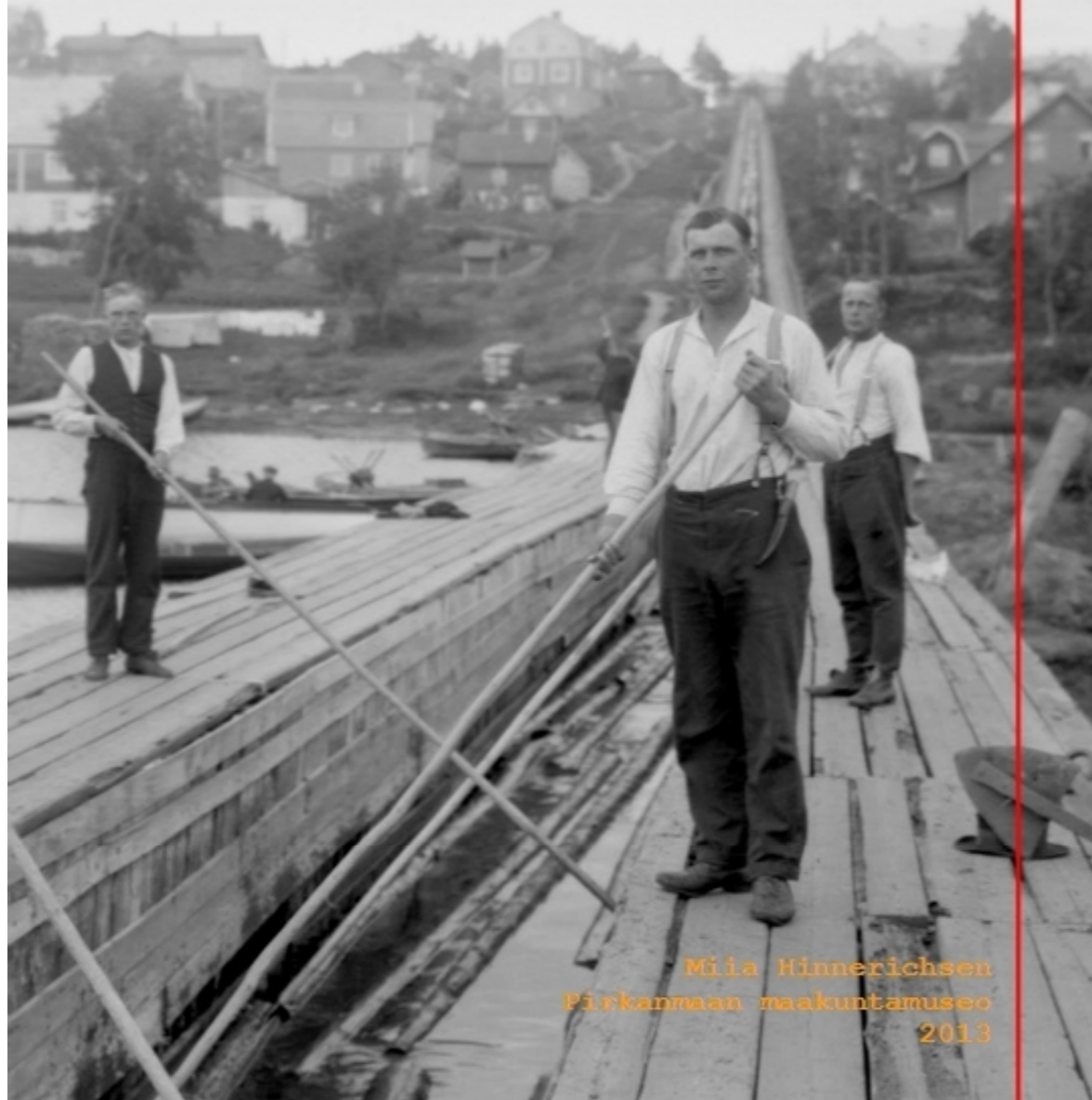
24. Torpankatu 15 paritalot lännestä (rak. 1985).

25. Torpankatu 20 / Jylhänkuja 5 rivitalot pohjoisesta (rak. 1980).

Pispala - Tahmela

Pispalan - Tahmelan alueen
rakennetun ympäristön inventointi
Loppuraportti

Mia Hinnerichsen
Pirkanmaan maakuntamuseo
2013

Osa 2

A3 karttaliitteet

Pispalan - Tahmelan alueen rakennetun ympäristön inventointi

2008, 2009 ja 2012

Loppuraportti

OSA 2

A3-karttaliitteet

KARTTA 1 A: Pispalan – Tahmelan kulttuurihistoriallisesti arvokkaat aluekokonaisuudet
(arvoalueet)

KARTTA 2 A: Pispalan – Tahmelan inventoidut kohteet, pohjoisosa

KARTTA 2 B: Pispalan – Tahmelan inventoidut kohteet, keskiosa

KARTTA 2 C: Pispalan – Tahmelan inventoidut kohteet, eteläosa

KARTTA 4 A: Arvoluokat - Kulttuurihistoriallisesti arvokkaat kohteet ja rakennukset, pohjoisosa

KARTTA 4 B: Arvoluokat - Kulttuurihistoriallisesti arvokkaat kohteet ja rakennukset, keskiosa

KARTTA 4 C: Arvoluokat - Kulttuurihistoriallisesti arvokkaat kohteet ja rakennukset, eteläosa

KARTTA 5 A: Inventoitujen rakennusten kaupunkikuvalliset rakennustyyppit, pohjoisosa

KARTTA 5 B: Inventoitujen rakennusten kaupunkikuvalliset rakennustyyppit, keskiosa

KARTTA 5 C: Inventoitujen rakennusten kaupunkikuvalliset rakennustyyppit, eteläosa

KARTTA 6 A: Inventoidun rakennuskannan ikä, pohjoisosa

KARTTA 6 B: Inventoidun rakennuskannan ikä, keskiosa

KARTTA 6 C: Inventoidun rakennuskannan ikä, eteläosa

KARTTA 7 A: Pispalan – Tahmelan historialliset piirteet nykykartalla

KARTTA 7 B: Pispalan – Tahmelan historialliset piirteet vuoden 1946 ilmakuvassa

**Kartta 1 A:
Pispalan - Tahmelan kulttuurihistoriallisesti
arvokkaat aluekokonaisuudet (arvoalueet)**

Inventointialueet

- I / 2008
- II / 2009
- III / 2012

**Arvoalueiden
kulttuurihistorialliset arvoluokat**

- I
- II
- III

Pispala I - 2008 inventoitu asemakaavan I-vaihe

- 2008/A1 Vallikadun varsi
- 2008/A2 Pispankadun varsi
- 2008/A3 Pispalanharjun varsi
- 2008/A4 Rajaportinkadun varsi
- 2008/A5 Mäkikadun ja Rinnekadun ympäristö

Pispala II - 2009 inventoitu asemakaavan II-vaihe

- 2009/A1 Pohjanmaantien varsi
- 2009/A2 Koukkarinkadun varsi
- 2009/A3 Rimminkadun varsi
- 2009/A4 Mäkikadun ja Kannaksenkadun risteys
- 2009/A5 Mäkikadun varsi
- 2009/A6 Erämiehenkadun varsi
- 2009/A7 Haulitornin ympäristö
- 2009/A8 Kannaksenkadun Päivölänkadun risteys
- 2009/A9 Pispalan valtatie alku

Pispala III - 2012 inventoitu asemakaavan III-vaihe

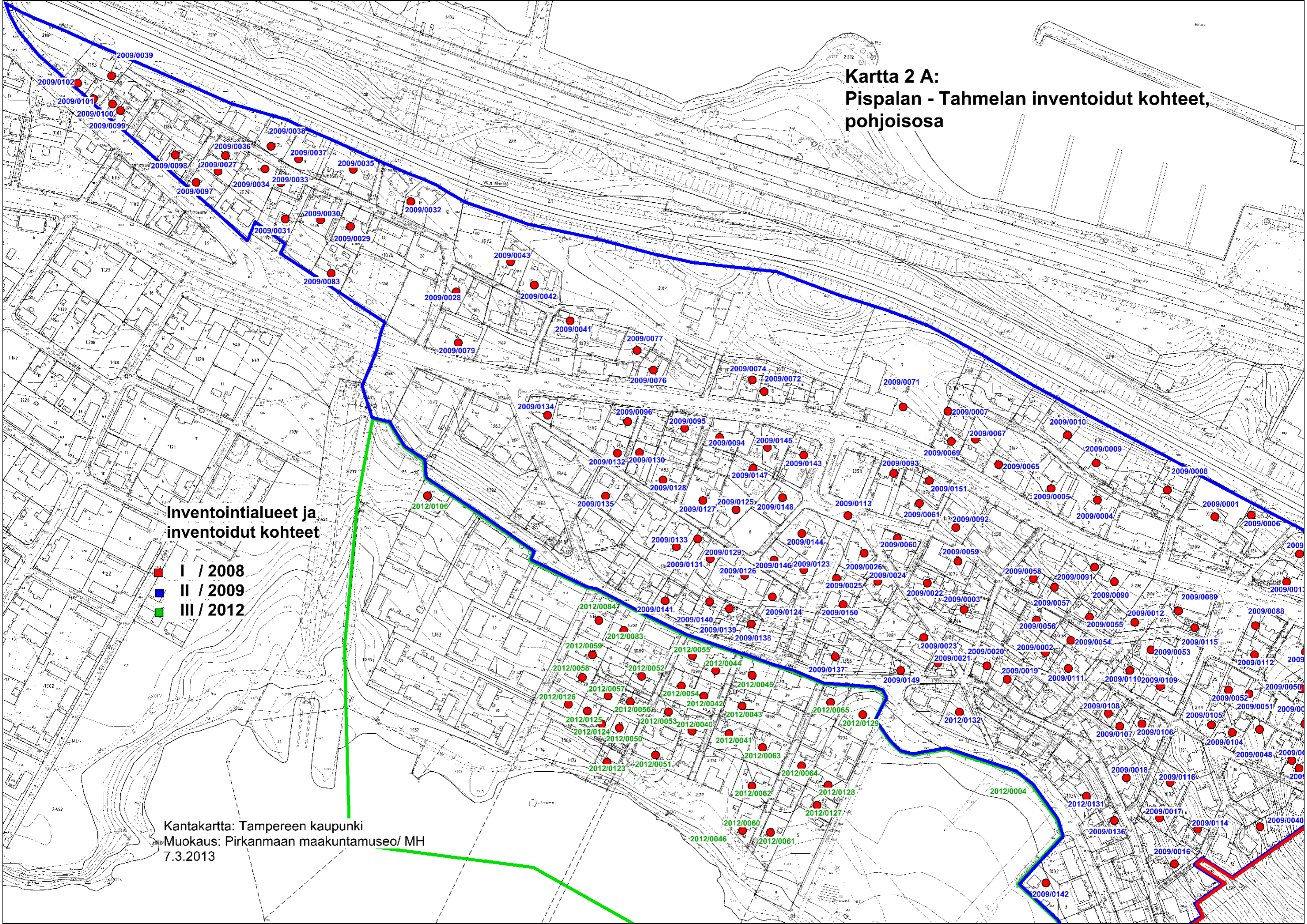
- 2012/A1 Rivitaloalue Pispalan pihat
- 2012/A2 Pättäränkadun ympäristö
- 2012/A3 Kasvimaat, Tahmelan lähde ja uimaranta
- 2012/A4 Hiidenkadun varsi
- 2012/A5 Kaupungin vanhan raja-aidan alue
- 2012/A6 Ansionkallion laki
- 2012/A7 Moderni Tahmela

Kartta 2 A: Pispalan - Tahmelan inventoidut kohteet, pohjoisosa

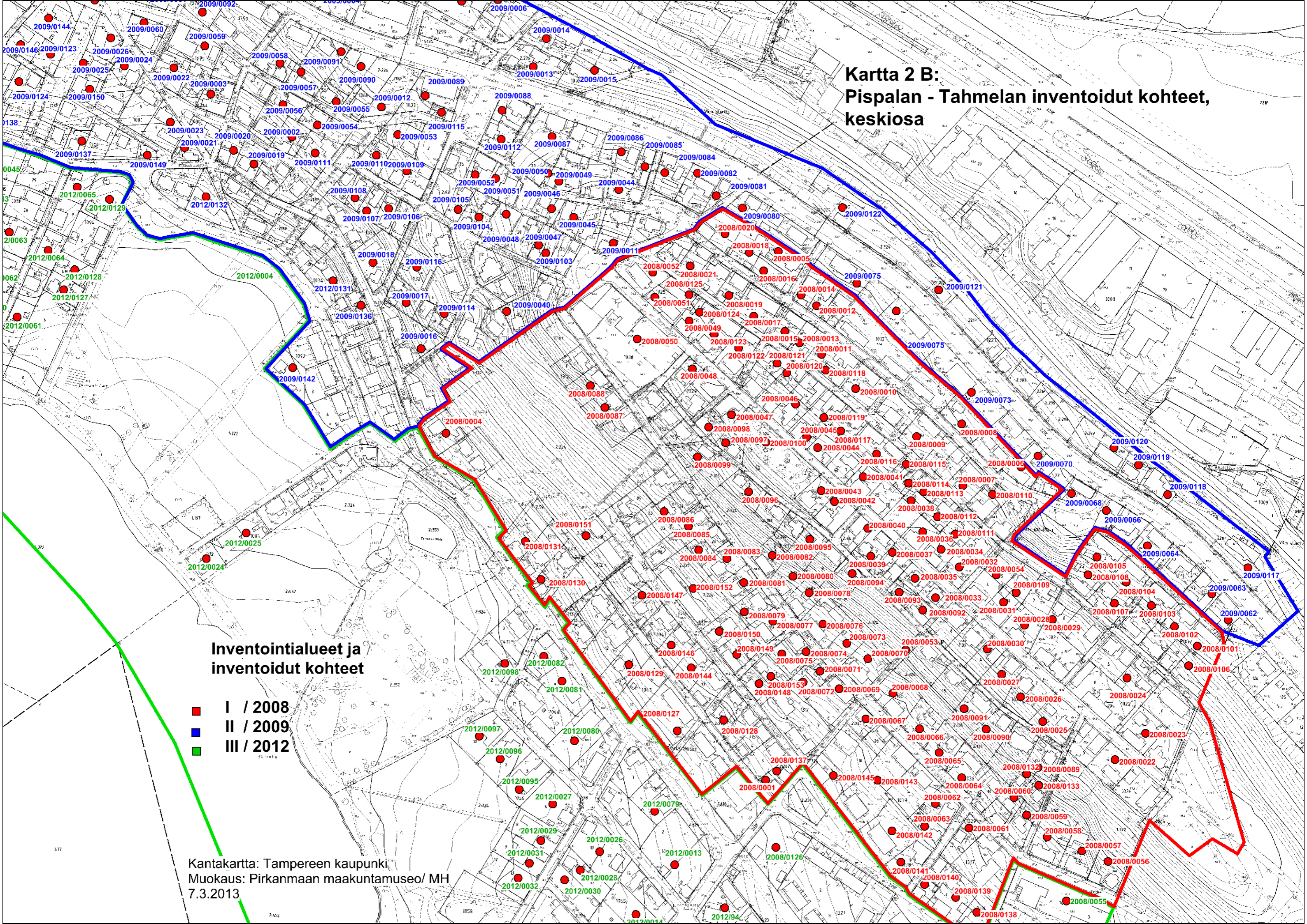
Inventointialueet ja inventoidut kohteet

- I / 2008
- II / 2009
- III / 2012

Kantakartta: Tampereen kaupunki
Muokaus: Pirkanmaan maakuntamuseo/ MH
7.3.2013

Kartta 2 B: Pispalan - Tahmelan inventoidut kohteet, keskiosa

**Inventointialueet ja
inventoidut kohteet**

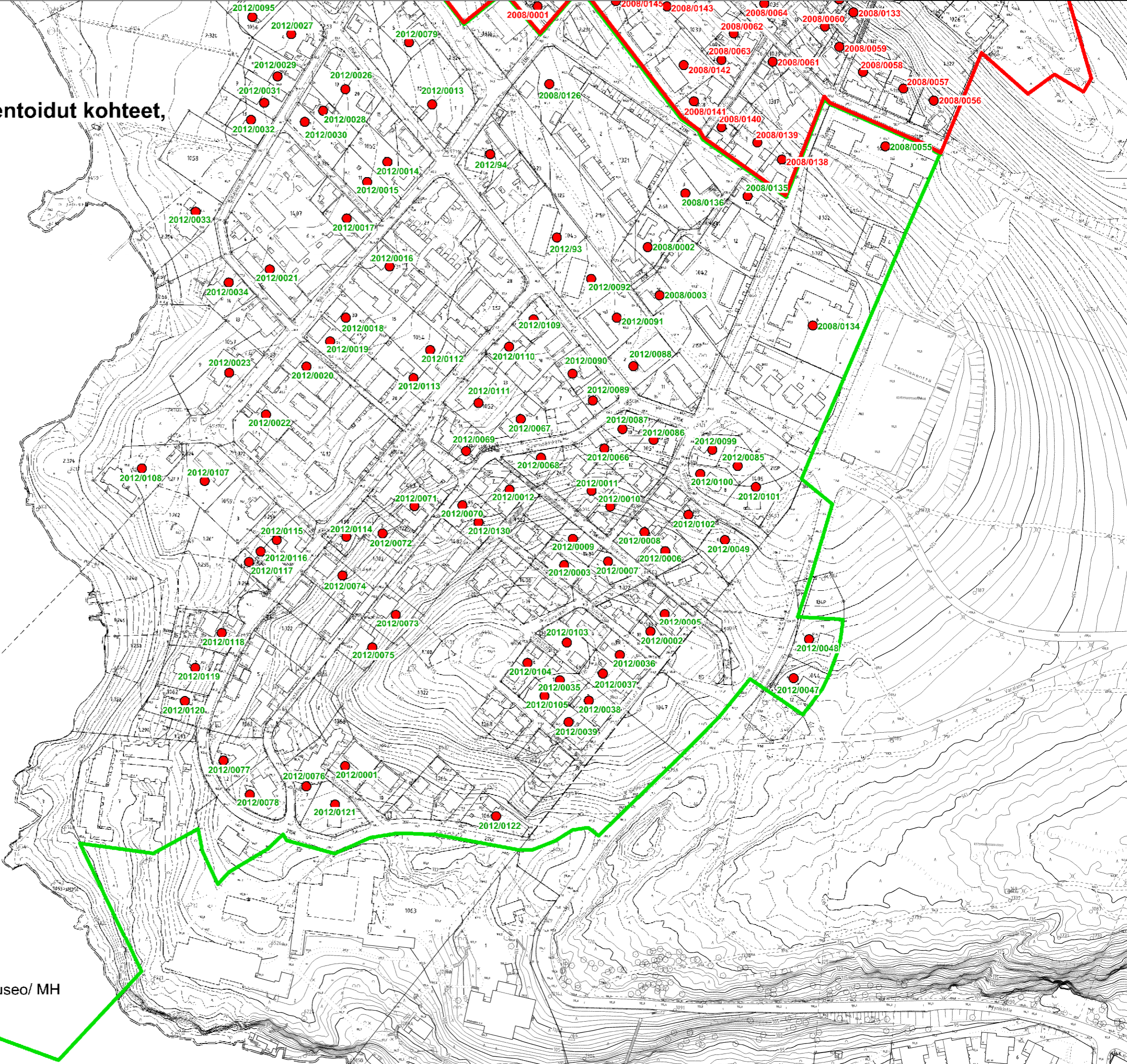
- I / 2008
- II / 2009
- III / 2012

Kantakartta: Tampereen kaupunki
Muokaus: Pirkanmaan maakuntamuseo/ MH
7.3.2013

**Kartta 2 C:
Pispalan - Tahmelan inventoidut kohteet,
eteläosa**

**Inventointialueet ja
inventoidut kohteet**

- I / 2008
- II / 2009
- III / 2012

Kantakartta: Tampereen kaupunki
Muokaus: Pirkanmaan maakuntamuseo/ MH
7.3.2013

**Kartta 4 A:
Arvoluokat
Pispalan - Tahmelan kulttuurihistoriallisesti
arvokkaat kohteet ja rakennukset,
pohjoisosa**

Kulttuurihistorialliset arvoluokat

Rakennukset

- I
- II
- III
- ei määritelty

Kohteet (pihapiirit)

- I
- II
- III
- ei määritelty

Inventointialueet

- I / 2008
- II / 2009
- III / 2012

Kantakartta: Tampereen kaupunki
Muokaus: Pirkanmaan maakuntamuseo/ MH
7.3.2013

**Kartta 4 B:
Arvoluokat
Pispalan - Tahmelan kulttuurihistoriallisesti
arvokkaat kohteet ja rakennukset,
keskiosa**

Kantakartta: Tampereen kaupunki
Muokaus: Pirkanmaan maakuntamuseo/ MH
7.3.2013

Kulttuurihistorialliset arvoluokat

Rakennukset

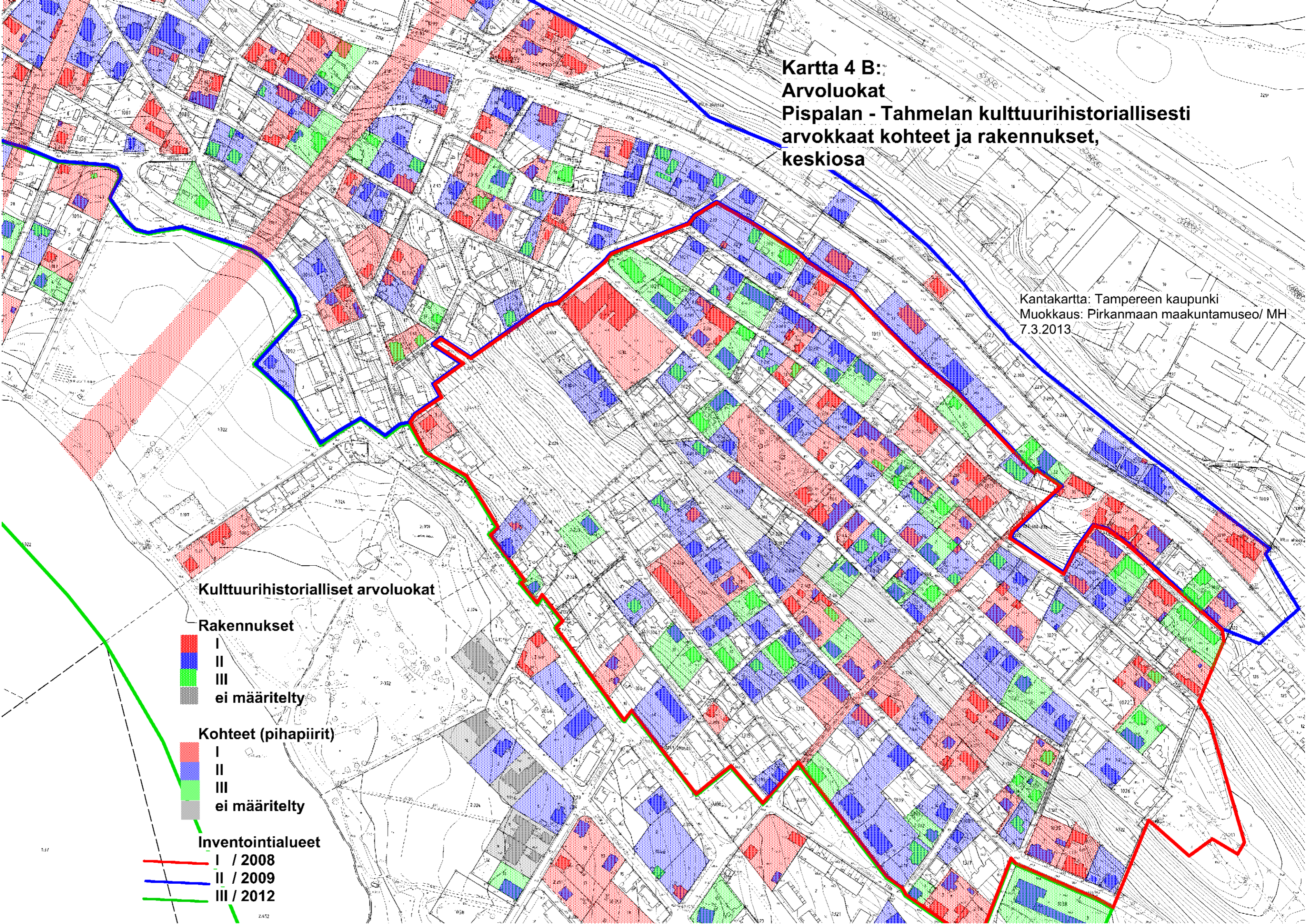
- I
- II
- III
- ei määritelty

Kohteet (pihapiirit)

- I
- II
- III
- ei määritelty

Inventointialueet

- I / 2008
- II / 2009
- III / 2012

**Kartta 4 C:
Arvoluokat
Pispalan - Tahmelan kulttuurihistoriallisesti
arvokkaat kohteet ja rakennukset,
eteläosa**

Kulttuurihistorialliset arvoluokat

Rakennukset

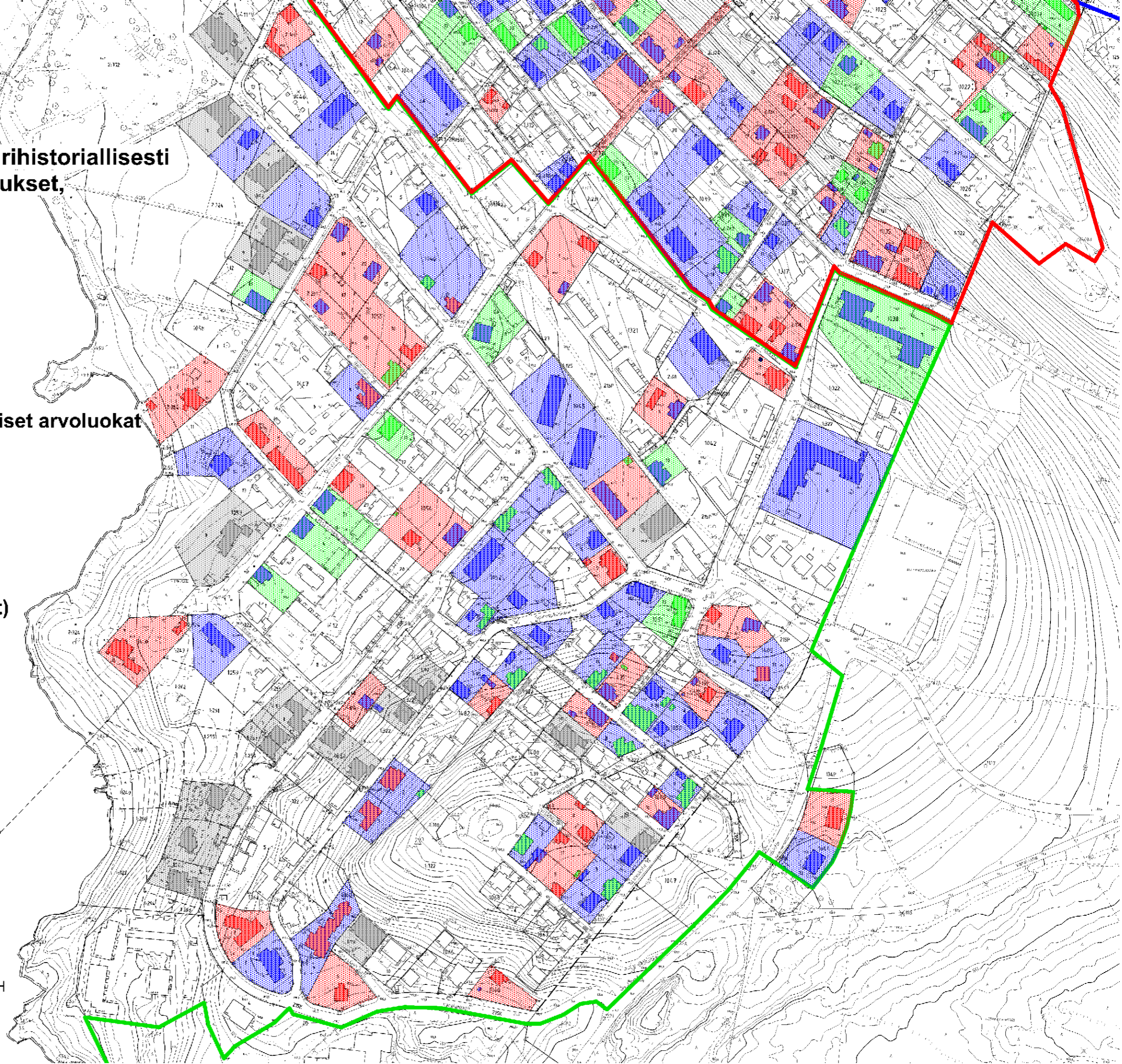
- I
- II
- III
- ei määritelty

Kohteet (pihapiirit)

- I
- II
- III
- ei määritelty

Inventointialueet

- I / 2008
- II / 2009
- III / 2012

**Kartta 5 A:
Pispalan - Tahmelan inventoitujen rakennusten
kaupunkikuvalliset rakennustyytit,
pohjoisosa**

Kaupunkikuvalliset rakennustyytit

- pikkutalo
- paritupa
- yksittäispienitalo
- huvila
- kaupunkipuutalo
- pienkerrostalo
- moderni kerrostalo
- moderni omakoti-/paritalo
- muu rakennus
- piharakennus, puu
- piharakennus, kivi

Inventointialueet

- I / 2008
- II / 2009
- III / 2012

**Kartta 5 B:
Pispalan - Tahmelan inventoitujen rakennusten
kaupunkikuvalliset rakennustyypit,
keskiosa**

Inventointialueet

- I / 2008
- II / 2009
- III / 2012

Kaupunkikuvalliset rakennustyypit

- pikkutalo
- paritupa
- yksittäispientalo
- huvila
- kaupunkipuutalo
- pienkerrostalo
- moderni kerrostalo
- moderni omakoti-/paritalo
- muu rakennus
- piharakennus, puu
- piharakennus, kivi

Kantakartta: Tampereen kaupunki
Muokkaus: Pirkanmaan maakuntamuseo/ MH
7.3.2013

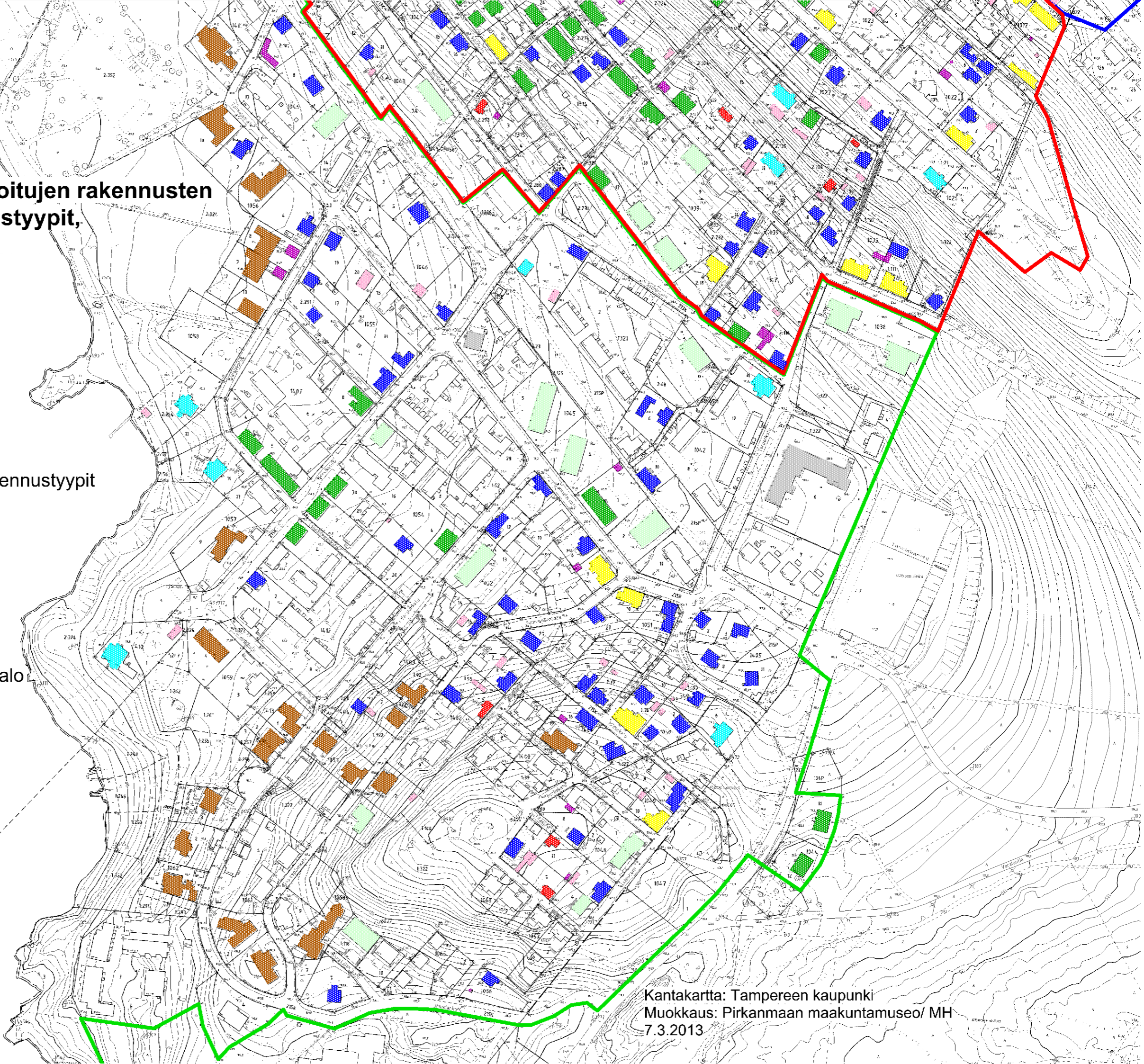
**Kartta 5 C:
Pispalan - Tahmelan inventoitujen rakennusten
kaupunkikuvalliset rakennustyypit,
eteläosa**

Kaupunkikuvalliset rakennustyypit

- pikkutalo
- paritupa
- yksittäispientalo
- huvila
- kaupunkipuutalo
- pienkerrostalo
- moderni kerrostalo
- moderni omakoti-/paritalo
- muu rakennus
- piharakennus, puu
- piharakennus, kivi

Inventointialueet

- I / 2008
- II / 2009
- III / 2012

**Kartta 6 A:
Pispalan - Tahmelan inventoidun
rakennuskannan ikä,
pohjoisosa**

Rakennusvuosi tai
arvio rakennusajasta

- 1870 - 1899
- 1900 - 1919
- 1920 - 1929
- 1930 - 1939
- 1940 - 1959
- 1960 - 1970
- tuntematon, ennen II ms:aa

Inventointialueet

- I / 2008
- II / 2009
- III / 2012

Kartta 6 B: Pispalan - Tahmelan inventoidun rakennuskannan ikä, keskiosa

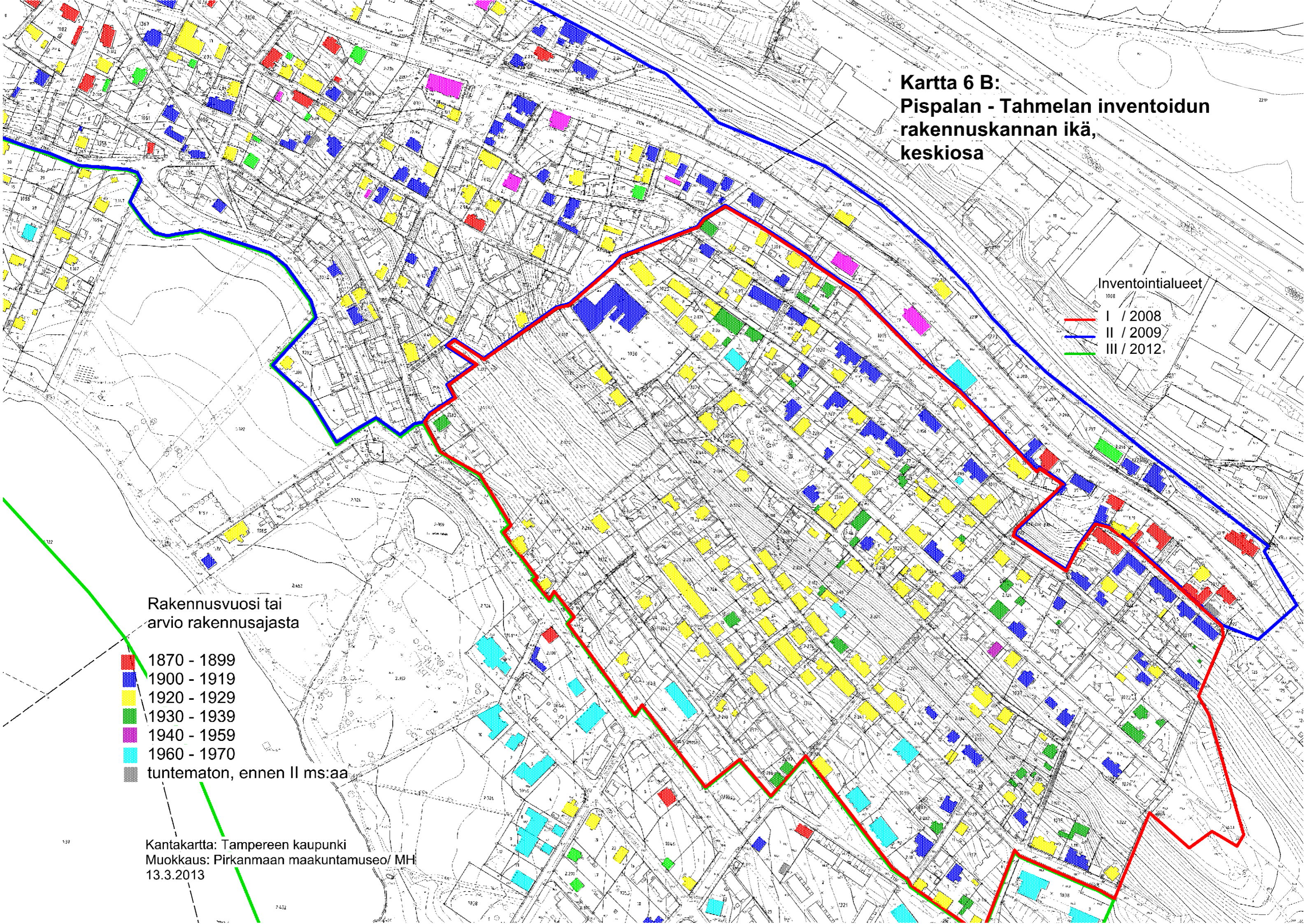
Inventointialueet

- I / 2008
- II / 2009
- III / 2012

Rakennusvuosi tai arvio rakennusajasta

- 1870 - 1899
- 1900 - 1919
- 1920 - 1929
- 1930 - 1939
- 1940 - 1959
- 1960 - 1970
- tuntematon, ennen II ms:aa

Kantakartta: Tampereen kaupunki
Muokkaus: Pirkanmaan maakuntamuseo/ MH
13.3.2013

Kartta 6 C: Pispalan - Tahmelan inventoidun rakennuskannan ikä, eteläosa

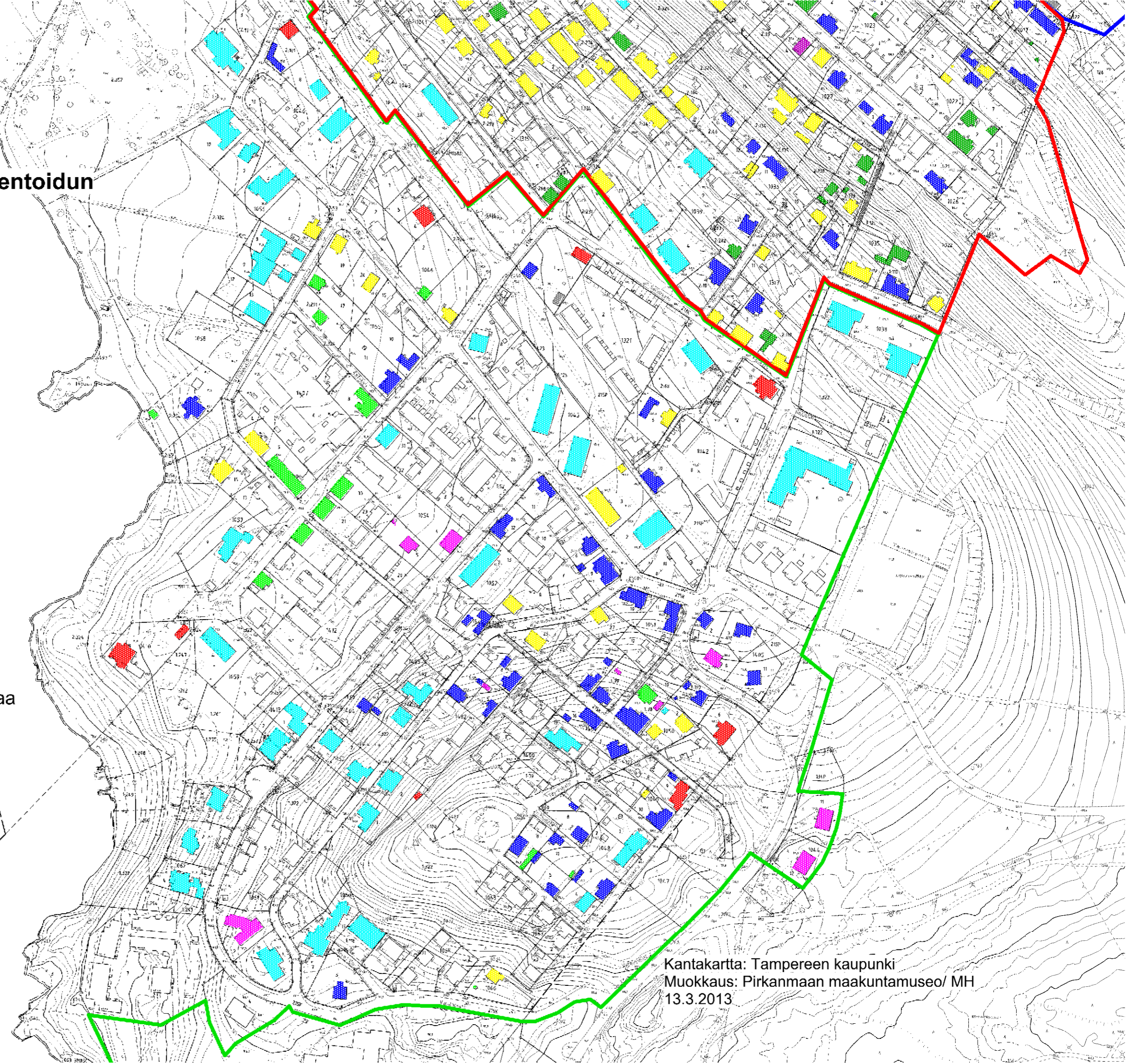
Rakennusvuosi tai
arvio rakennusajasta

- 1870 - 1899
- 1900 - 1919
- 1920 - 1929
- 1930 - 1939
- 1940 - 1959
- 1960 - 1970
- tuntematon, ennen II ms:aa

Inventointialueet

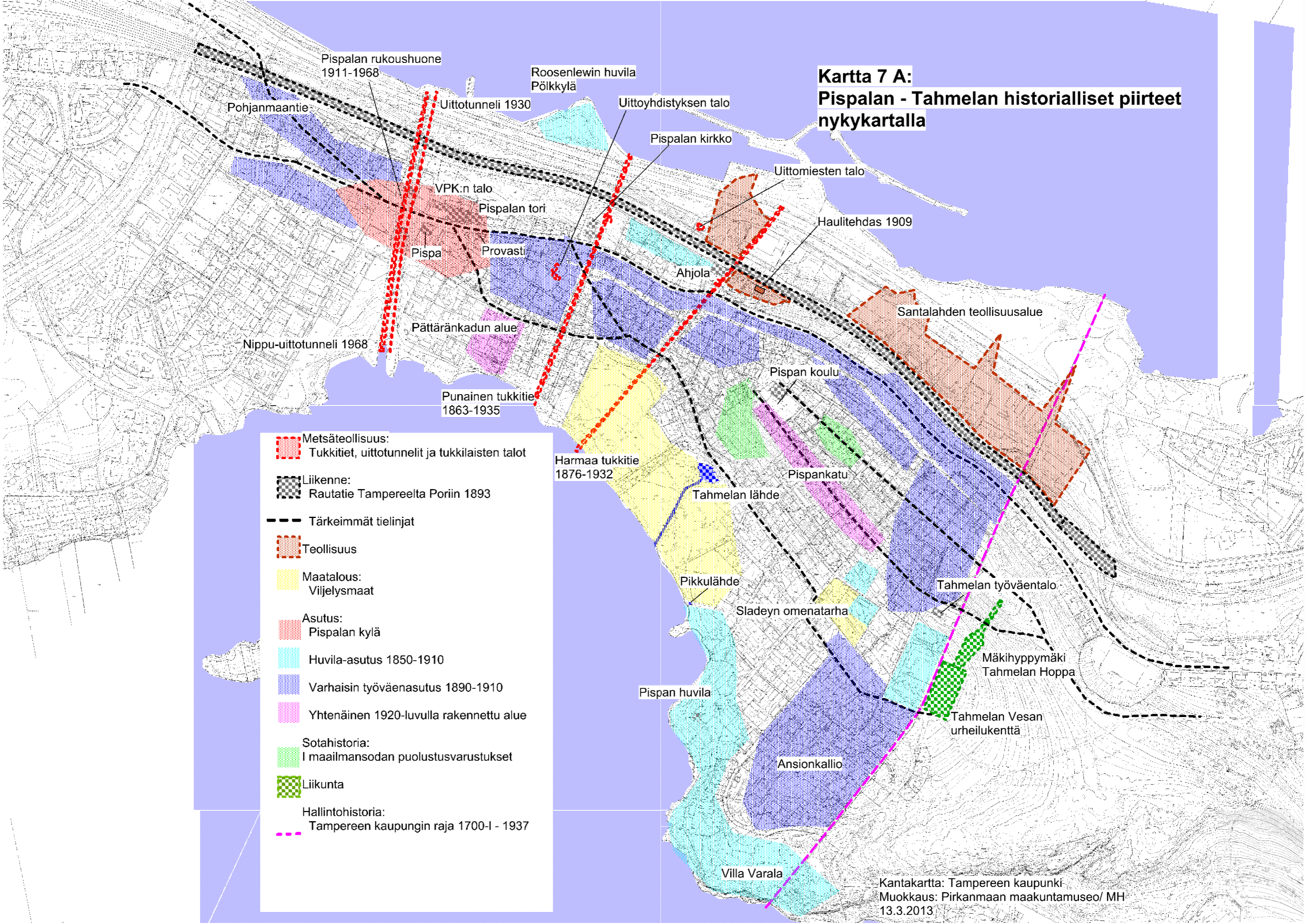
- I / 2008
- II / 2009
- III / 2012

Kantakartta: Tampereen kaupunki
Muokkaus: Pirkanmaan maakuntamuseo/ MH
13.3.2013

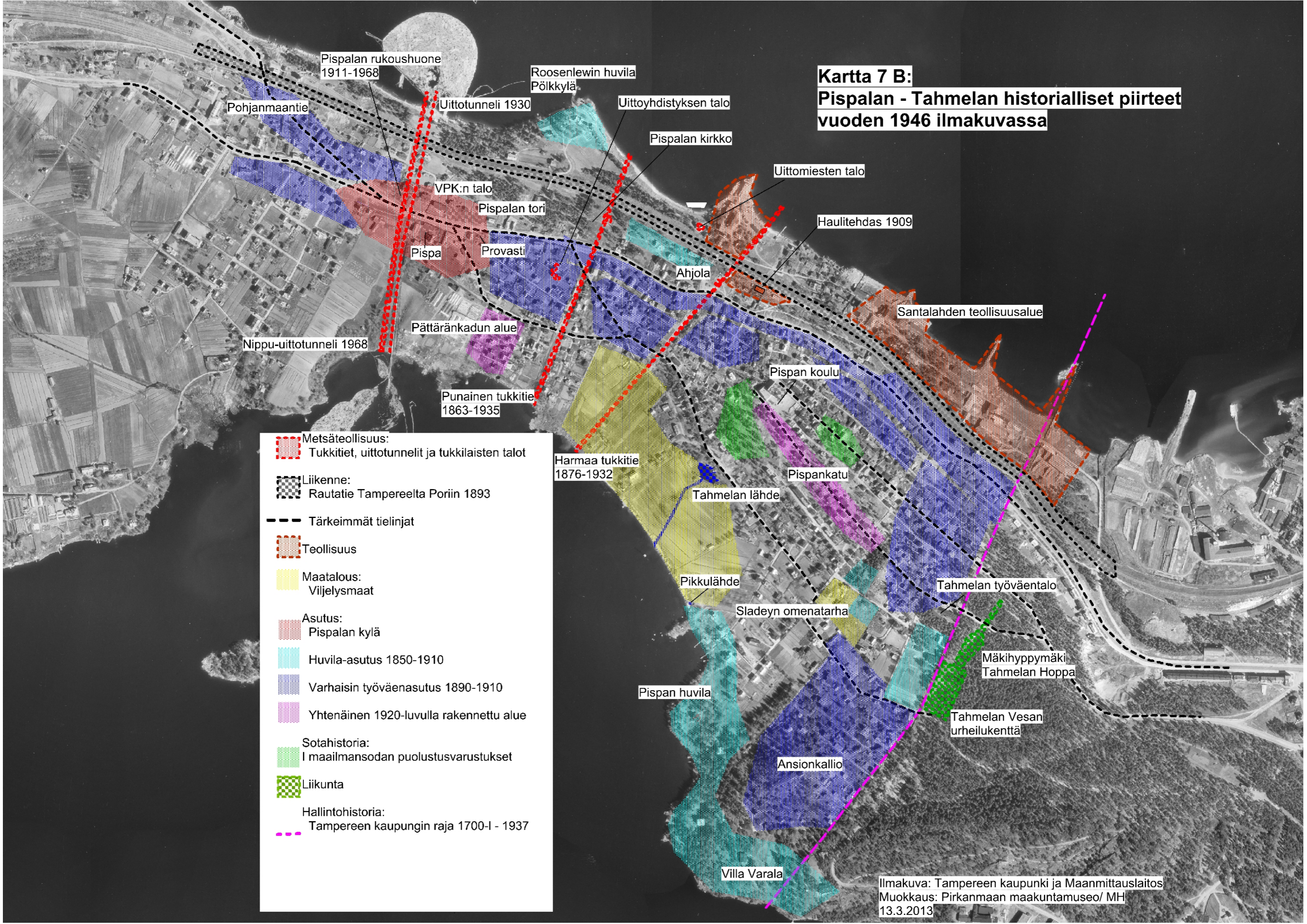
Kartta 7 A: Pispalan - Tahmelan historialliset piirteet nykykartalla

- Metsäteollisuus:
Tukkitiet, uittotunnelit ja tukkilaisten talot
- Liikenne:
Rautatie Tampereelta Poriin 1893
- Tärkeimmät tielinjat
- Teollisuus
- Maatalous:
Viljelysmaat
- Asutus:
Pispalan kylä
- Huvila-asutus 1850-1910
- Varhaisin työväenasutus 1890-1910
- Yhtenäinen 1920-luvulla rakennettu alue
- Sotahistoria:
I maailmansodan puolustusvarustukset
- Liikunta
- Hallintohistoria:
Tampereen kaupungin raja 1700-I - 1937

**Kartta 7 B:
Pispalan - Tahmelan historialliset piirteet
vuoden 1946 ilmakuvassa**

- Metsäteollisuus:
Tukkitiet, uittotunnelit ja tukkilaisten talot
- Liikenne:
Rautatie Tampereelta Poriin 1893
- Tärkeimmät tielinjat
- Teollisuus
- Maatalous:
Viljelysmaat
- Asutus:
Pispalan kylä
- Huvila-asutus 1850-1910
- Varhaisin työväenasutus 1890-1910
- Yhtenäinen 1920-luvulla rakennettu alue
- Sotahistoria:
I maailmansodan puolustusvarustukset
- Liikunta
- Hallintohistoria:
Tampereen kaupungin raja 1700-I - 1937

Pispalan rukoushuone
1911-1968

Roosenlewin huvila
Pöykkylä

Pohjanmaantie

Uittotunneli 1930

Uittoyhdistyksen talo

Pispalan kirkko

Uittomiesten talo

VPK:n talo

Pispalan tori

Haulitehdas 1909

Pispa

Provasti

Ahjola

Santalahden teollisuusalue

Nippu-uittotunneli 1968

Pättäränkadun alue

Punainen tukkitie
1863-1935

Harmaa tukkitie
1876-1932

Pispan koulu

Tahmelan lähde

Pispankatu

Pikkulähde

Tahmelan työväentalo

Sladeyn omenatarha

Mäkihyppymäki
Tahmelan Hoppa

Pispan huvila

Tahmelan Vesan
urheilukenttä

Ansionkallio

Villa Varala

Ilmakuva: Tampereen kaupunki ja Maanmittauslaitos
Muokkaus: Pirkanmaan maakuntamuseo/ MH
13.3.2013